

การปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยในเมืองหลัก

กรณีศึกษา: ชุมชนย่อยบ้านบะขาม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

อภิธานการ
จาก
ภัทรทิพย์ อดิศักดิ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

พ.ศ. 2542

ISBN 974-661-952-7

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

กย
กชชก
2542
ณ.๒

310196 ค.๒

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

การปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยในเมืองหลัก

กรณีศึกษา : ชุมชนย่อยบ้านบะขาม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

.....
นางสาวกัญญาณัฐ อ้วนหวาน
ผู้วิจัย

.....
เอี่ยม ทองดี ศศ.บ., ศศ.ม.
ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....
รองศาสตราจารย์เรืองเดช ปิ่นเชื่อนชิตย์
พร.บ., MA., Ph.D.

กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

.....
รองศาสตราจารย์เรืองเดช ปิ่นเชื่อนชิตย์
พร.บ., M.A., Ph.D.

.....
ศาสตราจารย์เลียงชัย ลิมล่อมวงศ์ Ph.D.
คณบดี
บัณฑิตวิทยาลัย

ประธานคณะกรรมการประจำหลักสูตร
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาพัฒนาชนบทศึกษา
สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

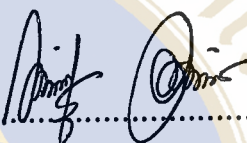
การปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยในเมืองหลัก

กรณีศึกษา : ชุมชนย่อยบ้านชะฆาม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ได้รับพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชนบทศึกษา

วันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542

นางสาวกัญญาณัฐ อ้วนหวาน

ผู้วิจัย

เอี่ยม ทองดี ศศ.บ., ศศ.ม.

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเชษฐ กาลามเกษตร

ร.บ. (เกียรตินิยม), อ.ม.

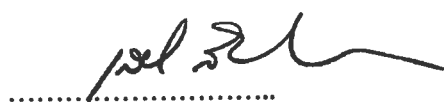
กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์เรืองเดช ปั้นเขื่อนขัตติย์

พธ.บ., M.A., Ph.D.

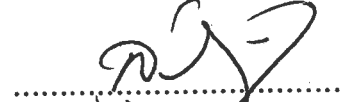
กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ศาสตราจารย์เลียงชัย ล้อมม่วงศ Ph.D.

คณบดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

ศาสตราจารย์ ดร. คุณหญิงสุริยา รัตนกุล

อ.บ., (ภาษาฝรั่งเศส), Ph.D. (Linguistique et

Etudes Extreme Oriental)

ผู้อำนวยการ

สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท

มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

ด้วยความซาบซึ้งใน พระคุณของพ่อ แม่ พี่น้องทุกคนในครอบครัวอ้วนหวาน และ คณาจารย์ทุกท่าน ที่ให้วิชาความรู้แก่ผู้วิจัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

งานวิจัยชิ้นนี้คงมีอาจสำเร็จลงได้ หากขาดความเมตตากรุณาอย่างสูงจากอาจารย์เอี่ยม ทองดี ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อาจารย์อรทัย อาจอ่ำ และอาจารย์ณรงค์ อาจสมิติ ที่มอบหนังสือให้เป็นแหล่งค้นคว้าที่สำคัญ ผู้ช่วยศาสตราจารย์พิเชษฐ กาลามเกษตร์ ในการใช้ ภาษาอังกฤษในบทความย่อ รวมถึงคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ทุกท่านด้วย

ขอขอบพระคุณชาวบ้านชุมชนย่อยบ้านบะขาม ผู้เปรียบเสมือนครูอาจารย์ ตลอดระยะเวลา ในการออกภาคสนาม ที่ให้ทั้งข้อมูลด้วยความอดทนและให้กำลังใจในการเก็บข้อมูล

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐและเอกชนทุกท่าน ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน พร้อมทั้งแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่มีประโยชน์ในการทำวิจัยครั้งนี้

ขอขอบคุณเพื่อนนักศึกษาทุกท่าน โดยเฉพาะพระมหาไพสิทธ์ สัตยาวุธ คุณจุฑาทิพย์ สมปราชญ์นันท์ และคุณเรณู เหมือนจันทร์เชย ที่มีจดหมายมาให้กำลังใจ และให้คำแนะนำใน การทำงานวิจัยครั้งนี้อย่างต่อเนื่อง และทำธุระที่มหาวิทยาลัยให้ผู้วิจัย ตลอดระยะเวลาที่ผู้วิจัยออก ภาคสนาม

ท้ายสุดผู้วิจัยขอขอบคุณผู้ที่มีความหมาย และความสำคัญต่อผู้วิจัยตลอดมา คุณวรพจน์ จันทราเลิศและครอบครัว ที่ให้การสนับสนุนการศึกษาครั้งนี้มาเป็นแรมปี ตลอดจนเป็นกำลังใจ ผลักดันให้ผู้วิจัยค้นคว้างานสำเร็จในระยะเวลาที่กำหนดไว้

หากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ก่อเกิดคุณประโยชน์แก่สังคมบ้าง ผู้วิจัยขออุทิศแด่ คุณสุภรณ์ แสงรัตน์ เพื่อนผู้เป็นที่รัก ผู้ล่วงลับก่อนสำเร็จการศึกษาครั้งนี้ด้วย

กัญญาณัฐ อ้วนหวาน

3837312 LCRU/M : สาขาวิชา : พัฒนาชนบทศึกษา : ศศ.ม. (พัฒนาชนบทศึกษา)

คำสำคัญ : การปรับตัวทางสังคม/ชุมชนย่อย/เมืองหลัก

กัญญาณัฐ อ้วนหวัน : การปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยในเมืองหลัก กรณีศึกษา : ชุมชนย่อยบ้านปะขาม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น (SOCIAL ADAPTATION OF MARGINAL COMMUNITY IN URBAN AREA, A CASE STUDY OF BANBAKHAM NAIMUANG SUBDISTRICT MUANG DISTRICT KHON KAEN PROVINCE) คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : เอี่ยม ทองดี ศศ.บ., ศศ.ม., เรื่องเลข ป็นเจื่อนชติย์ พธ.บ., MA., Ph.D. 167 หน้า. ISBN 974-661-952-7

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ต้องการศึกษากการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยในเมืองที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองหลัก โดยศึกษาถึงรูปแบบ ลักษณะและปัจจัยในการปรับตัว รวมถึงสภาพปัญหาอุปสรรค และแนวทางแก้ไข ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach) เก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม เน้นการศึกษากลุ่มประชากรที่ไม่มีเอกสารสิทธิในที่อยู่อาศัย จำนวน 332 หลังคาเรือน จำนวน 351 ครอบครัว เป็นกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า ผู้อาศัยในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีมีบทบาท และได้รับผลประโยชน์เพิ่มขึ้นในกิจกรรมต่างๆ ทางสังคม ทั้งในด้านการถือฤกษ์ครอบครัว การรักษาสืบวงศ์ และสุขภาพ การศึกษานอกระบบ และการจัดตั้งองค์กรต่างๆ ของชุมชน นอกจากนั้นยังมีข้อสังเกตด้วยว่า ปัจจัยสำคัญของการปรับตัวของชุมชน ได้แก่ บทบาทในกาพัฒนาของภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ประกอบกับทัศนคติยอมรับของสมาชิกชุมชนเอง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของชาวชุมชน อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงก็ยังมีผลให้ชุมชนสูญเสียบางประการในด้านประเพณี และความเชื่อทางศาสนาของชุมชน รวมทั้งเกิดปัญหาทางสังคมและเศรษฐกิจบางอย่าง เช่น การพนัน หนี้สิน และการหย่าร้าง เป็นต้น

เพราะฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า การปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยในเมืองดังกล่าวนี้ เป็นกระบวนการปรับตัวที่ดำเนินอยู่อย่างต่อเนื่อง โดยได้รับผลจากปัจจัยของชุมชนเอง และปัจจัยภายนอก สภาพที่เกิดขึ้นนั้นควรแก่การพิจารณาทั้งในแง่เพื่อวัตถุประสงค์ทางวิชาการ และการพัฒนาชุมชนในอนาคต

3837312 LCRU/M : MAJOR : RURAL DEVELOPMENT STUDIES : M.A. (RURAL DEVELOPMENT STUDIES)

KEY WORDS : SOCIAL ADAPTATION / MARGINAL COMMUNITY / URBAN AREA

KANYANAT AUNWAN : SOCIAL ADAPTATION OF MARGINAL COMMUNITY IN URBAN AREA. A CASE STUDY OF BAN BAKHAM NAIMUANG SUBDISTRICT MUANG DISTRICT KHONKAEN PROVINCE. THESIS ADVISOR : IAM THONGDEE. M.A., RUENGDET PANKHUENHAT, Ph.D. , 167 p. ISBN 974-661-952-7

The purpose of the research is to study the social adaptation of a marginal community in an urban area which arose from the expansion of a core city. The forms, characteristics and causes of adaptation, are studied, as are the nature of obstacles to adaptation and solutions. The study uses a qualitative approach to data collection including participant and non-participant observation of a target group of 332 households (351 families) who do not have documentation of their right to residency.

This study found that the residents of the community, especially women, have increased roles and access to benefits in social activities, such as family support, environment and health protection, informal education and formation of community organizations. It was also found that the chief factors for the community adaptation are the increased roles of government and non-government organizations in community development and some community residents' receptive attitude to development. Change can help improve residents' quality of life, however it may also cause some loss of community tradition and religious belief as well as some social and economic problems such as gambling, debt and divorce.

It is possible to conclude that social adaptation in the marginal community is an on-going process influenced by both community and outside factors. These factors deserve further consideration both for academic purposes and future social development.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญแผนภูมิ	ช
บทที่ 1. บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา.....	4
ขอบเขตในการศึกษา	5
นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษา.....	5
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
แนวคิดการพัฒนาเมืองหลัก	7
1. แนวคิดการพัฒนาเมืองหลักในต่างประเทศ	7
2. แนวคิดการพัฒนาเมืองหลักในประเทศไทย	9
แนวคิดการพัฒนาสังคม.....	14
1. ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคม	14
2. การพัฒนาสังคมในประเทศไทย.....	15
แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและองค์กรชุมชน	18
1. ความสำคัญของความเป็นชุมชนและองค์กรชุมชน.....	18
2. องค์ประกอบของชุมชนที่เข้มแข็ง.....	19
แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวของบุคคลและชุมชน.....	21
1. ความหมายของการปรับตัว.....	21
2. การปรับตัวของบุคคล.....	22

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3. การปรับตัวของชุมชน.....	23
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	23
การศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวของชุมชนในต่างประเทศ	25
การศึกษาการปรับตัวของชุมชนทั่วไปในประเทศไทย	28
1. การปรับตัวของชุมชนชานานา.....	28
2. การปรับตัวของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์	30
3. การปรับตัวของชุมชนเมืองหลัก	31
4. การปรับตัวของชุมชนแออัด.	33
5. สภาพปัญหาสังคมเมืองหลัก	34
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการศึกษา	37
วิธีการดำเนินการศึกษา.....	37
1. การเลือกพื้นที่ในการศึกษา.....	37
2. ขั้นตอนการศึกษา.....	37
3. ประชากรในการศึกษา.....	39
4. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา.....	39
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	39
6. การตรวจสอบข้อมูล.....	39
7. การวิเคราะห์ข้อมูล.....	39
8. ข้อจำกัดในการศึกษา.....	40
9. กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	40
บทที่ 4 ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา.....	42
ลักษณะทั่วไปของจังหวัดขอนแก่น.....	42
1. ความเป็นมาของจังหวัดขอนแก่น.....	42
2. ที่ตั้ง.....	42
3. ภูมิประเทศ.....	42
4. ภูมิอากาศ.....	43
5. การใช้ที่ดิน.....	43
6. เศรษฐกิจและสังคม.....	44

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
ลักษณะทั่วไปของชุมชนย่อยพื้นที่ศึกษา.....	46
1. ประวัติความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน.....	46
2. สภาพนิเวศน์ชุมชน.....	53
3. การคมนาคม.....	53
4. สาธารณูปโภคและสิ่งแวดล้อมในชุมชน.....	54
5. ลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญในชุมชน.....	55
ลักษณะด้านประชากร.....	57
1. โครงสร้างทางอายุ.....	57
2. ลักษณะการประกอบอาชีพของครอบครัวในชุมชน.....	58
3. ระดับการศึกษาในชุมชน.....	59
4. ด้านสุขภาพอนามัย.....	60
ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ.....	62
1. รายได้รายจ่าย/หนี้สิน โดยเฉลี่ยตามประเภทของอาชีพ.....	62
2. การมีเอกสารสิทธิ์และการใช้ประโยชน์จากที่ดิน.....	63
สภาพปัญหาของชุมชน.....	64
บทที่ 5 ลักษณะการปรับตัวทางสังคมของชุมชน.....	66
การปรับตัวภายในชุมชน.....	66
1. ลักษณะการปรับตัวด้านความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และเครือญาติ.....	66
1.1 การปรับตัวของครอบครัว.....	66
1.2 การปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ ของสมาชิกในครอบครัว.....	67
1.3 การเลือกคู่ครอง และการแต่งงาน.....	68
1.4 การปรับตัวของระบบเครือญาติ และการเคารพผู้อาวุโส.....	69
2. การปรับตัวด้านการเมือง การปกครองของชุมชน.....	69
2.1 การปรับตัวของผู้นำและการเลือกสรร.....	69

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
2.2 การปรับตัวขององค์กรบริหารชุมชน.....	70
3. ลักษณะการปรับตัวด้านสาธารณสุข และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน.....	72
3.1 การปรับตัวด้านสาธารณสุขชุมชน.....	72
3.2 การปรับตัวด้านอนามัยและสิ่งแวดล้อมชุมชน.....	74
4. ลักษณะการปรับตัวด้านการศึกษาและนันทนาการในชุมชน.....	76
4.1 การศึกษาในระบบ.....	76
4.2 การศึกษานอกระบบ.....	76
4.3 การนันทนาการ.....	77
5. การปรับตัวด้านวัฒนธรรมและความเชื่อ.....	78
5.1 ด้านประเพณีชุมชน.....	78
5.2 ด้านพิธีกรรมชุมชน.....	81
5.3 ความเชื่อเรื่องผี.....	84
5.4 ความเชื่อด้านพุทธศาสนา.....	86
5.5 ค่านิยม.....	86
5.6 ข้อห้ามในชุมชน.....	89
6. กลุ่มและองค์กรทางสังคมในชุมชน.....	91
6.1 กลุ่มออมทรัพย์เครดิตยูเนียน.....	91
6.2 กลุ่มแม่บ้านหรือกลุ่มพัฒนาอาชีพ.....	94
6.3 กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน.....	94
6.4 กลุ่มฉาปนกิจสงเคราะห์.....	95
การปรับตัวทางสังคมระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอก.....	97
1. ความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐ.....	97
1.1 กองสวัสดิการและเวชกรรมสังคม โรงพยาบาลขอนแก่น.....	97
1.2 หน่วยงานพัฒนาชุมชน เทศบาลนครขอนแก่น.....	98
1.3 หน่วยงานราชการอื่นๆ.....	98

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
2. ความสัมพันธ์กับหน่วยเอกชน.....	99
2.1 มุลนิธิพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.)	99
2.2 โครงการพัฒนาชุมชนแออัด (พชอ.)	100
2.3 มูลนิธิศุภนิมิตร์ แห่งประเทศไทย.....	101
3. ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนย่อยบ้านบะขามและชุมชนอื่นๆ.....	102
3.1 บทบาทในฐานะสมาชิกกลุ่ม	102
3.2 บทบาทด้านพัฒนาสังคม	103
บทที่ 6 บทวิเคราะห์	104
ลักษณะการปรับตัวทางสังคมภายในชุมชน.....	104
1. การปรับตัวทางสังคมภายในครอบครัว.....	104
2. การปรับตัวทางสังคมภายนอกครอบครัว.....	105
3. การปรับตัวทางสังคมระหว่างชุมชนกับภายนอก.....	108
ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อย	109
1. ปัจจัยภายในชุมชน.....	110
1.1 ด้านนิเวศน์วิทยา.....	110
1.2 ด้านการศึกษา.....	110
1.3 ด้านบุคลิกภาพ.....	110
1.4 การเพิ่มของประชากรในชุมชน	111
1.5 การตั้งอยู่ในที่รากล้อมของเมือง.....	111
2. ปัจจัยภายนอกชุมชน.....	111
2.1 ด้านองค์กรพัฒนา.....	111
2.2 ด้านการสื่อสารมวลชน.....	112
2.3 ด้านการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม	112
ผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองหลักต่อชุมชนย่อย.....	113
1. ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน	113
1.1 การเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง.....	113
1.2 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในครอบครัว	114
1.3 ด้านการพัฒนาชุมชน	114

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
2. ผลที่ไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน	114
2.1 การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชน.....	114
2.2 ด้านนิเวศน์วิทยา	115
2.3 ด้านคุณภาพชีวิต	115
2.4 ด้านวัฒนธรรมชุมชน.....	116
2.5 ระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน.....	116
2.6 ด้านปัญหาสังคมในชุมชน.....	117
ปัญหาอุปสรรคในการปรับตัวของชุมชนย่อย	117
1. ปัญหารายได้ต่ำและความไม่มั่นคง.....	117
2. ด้านสิ่งแวดล้อม.....	118
3. การพนัน.....	118
4. ด้านสุขภาพ.....	119
วิธีแก้ไขปัญหาในการปรับตัวทางสังคมของชุมชน.....	119
1. การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารชุมชน.....	119
2. การจัดตั้งเจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน.....	119
3. เข้าร่วมจัดตั้งองค์กรชุมชนย่อยอย่างเป็นทางการ.....	120
บทที่ 7 บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	122
ลักษณะการปรับตัวทางสังคมของชุมชน	122
ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวทางสังคมของชุมชน.....	124
ผลกระทบทางสังคมของชุมชนย่อยที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองหลัก.....	125
ปัญหาในการปรับตัวทางสังคมของชุมชน	126
วิธีแก้ไขปัญหาในการปรับตัวของชุมชน.....	126
ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัย.....	127
1. ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาชุมชน.....	127
2. ข้อเสนอแนะแนวทางในการวิจัย.....	129

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บรรณานุกรม.....	130
ภาคผนวก ก. รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	136
ภาคผนวก ข. รายชื่อคณะกรรมการชุมชนย่อย	139
ภาคผนวก ค. เครือข่ายชุมชนเมืองภาคอีสาน.....	144
ประวัติผู้วิจัย.....	152

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
ตารางที่ 1 จำนวนประชากรแยกตามกลุ่มอายุ	58
ตารางที่ 2 ลักษณะการประกอบอาชีพของครอบครัวในชุมชนย่อย.....	59
ตารางที่ 3 ระดับการศึกษาของคนในชุมชน.....	60
ตารางที่ 4 การวางแผนครอบครัวในสตรีวัยเจริญพันธุ์ที่มีครอบครัวแล้ว.....	61
ตารางที่ 5 ลักษณะของรายได้ รายจ่าย และหนี้สิน/เดือน โดยเฉลี่ยตามอาชีพในชุมชน.....	62
ตารางที่ 6 ลักษณะการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน.....	63
ตารางที่ 7 การจัดเก็บขยะในชุมชน	75

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
แผนภูมิที่ 1	11
แผนภูมิที่ 2	41
แผนภูมิที่ 3	45
แผนภูมิที่ 4	51
แผนภูมิที่ 5	52
แผนภูมิที่ 6	71

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

การเร่งพัฒนาประเทศในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา ทำให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วและหลายด้าน จากการกระจายผลการพัฒนาประเทศไปสู่จังหวัดและท้องถิ่นอย่างเป็นระบบโดยผ่าน แผนการพัฒนาเมืองหลัก ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 โดยมีแนวคิดพื้นฐานอยู่ที่การจัดระบบรูปแบบการพัฒนา การจัดระบบชุมชน และเครือข่ายโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อประสานการพัฒนาด้านกายภาพและแหล่งลงทุน เพื่อเอื้อประโยชน์ในการ-บริหาร และการปกครอง และสามารถควบคุมอำนาจการจัดการทรัพยากรในชุมชนมาเป็นของรัฐ

การพัฒนาเมืองภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว เพื่อประโยชน์ในการกำหนด การแบ่งปันทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้ชุมชนเมืองขยายตัวมากขึ้น ยิ่งชุมชนเมืองขยายตัวขึ้นเท่าใด ปัญหาความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคลยิ่งมี ความซับซ้อนมากขึ้นทุกขณะ ความแตกต่างด้านการครอบครองทรัพยากรและรายได้ ตลอดจนความซับซ้อนเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมยิ่งมากขึ้นเป็นเงาตามไปด้วย ชุมชนใหญ่ประกอบไปด้วยชุมชนย่อยที่มีระดับความเป็นอยู่ที่แตกต่างกันมากขึ้นทุกขณะ ก่อให้เกิดความไม่เสมอภาคอันเนื่องจากความแตกต่างทางฐานะทางเศรษฐกิจ ปัญหาความไม่เป็นธรรมในการกระจายรายได้ยิ่งทวีความรุนแรงขึ้น กลุ่มคนที่มีรายได้สูงสุดร้อยละ 20 ของประเทศ มีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่กลุ่มคนที่มีรายได้ต่ำสุดร้อยละ 20 มีรายได้รวมเพียงร้อยละ 3.5 ของประเทศเท่านั้น (อ้างจากเบญจพล ศักรภรณ์, 2530: 1)

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนอย่างใหญ่หลวง ชุมชนจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อสามารถดำเนินชีวิตให้อยู่รอดตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป การปรับตัวของชุมชนดังกล่าว ก่อให้เกิดชุมชนที่มีสภาพ และปัญหาในชุมชนแตกต่างกันออกไปหลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับความสามารถในการปรับตัวของชุมชน ซึ่งในแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับวาระสะสมทุนทางวัฒนธรรม โอกาสการรับรู้ข่าวสาร การถือครองที่ดิน ตลอดจน

เงื่อนไขโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละชุมชน (จุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: บทคัดย่อ) พัฒนาการของระบบข้อมูลข่าวสารที่ก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ทำให้ชาวบ้านมีความสามารถรับรู้ข่าวสารการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั่วประเทศ และนอกประเทศพร้อมกันอย่างรวดเร็ว ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับ การปรับตัวของชุมชนด้วย

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเป้าหมายที่สำคัญแห่งหนึ่งในการพัฒนาประเทศ หัวเมืองหลักในภูมิภาคเป็นเป้าหมายในการกระจายอำนาจ โดยรัฐ ด้วยเหตุนี้จังหวัดขอนแก่นซึ่งเป็นศูนย์กลางการพัฒนาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจึงได้รับการพัฒนาด้วยอย่างจริงจัง ชุมชนต่างๆ จึงต้องปรับตัวตามหรือถูกทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไป ขณะเดียวกันก็เกิดชุมชนลักษณะต่างๆ ขึ้นในเขตเทศบาล ซึ่งแต่ละชุมชนมีลักษณะชุมชน และปัญหาที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมปัจจัยต่างๆ ซึ่งแยกได้ดังนี้

1. ชุมชนรอบนอก เป็นชุมชนที่อยู่โดยรอบเขตเทศบาล หรือเขตวงแหวนรอบนอกเป็นชุมชนที่ทำเกษตรกรรมมาแต่เดิม มีความสัมพันธ์กับเมืองน้อยกว่าชุมชนเดิม ต่อมาการสร้างถนนวงแหวนรอบนอก ทำให้ที่ดินมีราคาแพง และมีศักยภาพที่จะทำเป็นเขตอุตสาหกรรม หรือโรงงานขนาดเล็ก สภาพปัญหาของชุมชนรอบนอก คือ ที่ดินทำการเกษตรถูกนายทุนกว้านซื้อเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่างๆ อาทิพื้เดิมถูกลดคบทบาทลง และมีการตั้งโรงงาน และปล่อยน้ำเสียของโรงงานทิ้งขยะ ทำให้ส่งผลต่อพื้นที่เกษตรกรรมโดยรอบ ค่าครองชีพของชาวบ้านบริเวณนั้นสูงขึ้น ทำให้เยาวชนและวัยแรงงานเข้าสู่งานรับจ้างในเมืองมากขึ้น (ข้อมูลจาก กป.อพช.อีสาน, 2538)

2. ชุมชนแออัด เป็นชุมชนใหม่ ที่เกิดจากการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยตามภาวะการเติบโตของเมือง เช่น ชุมชนมิตรภาพ ชุมชนหนองแวงตราซุ2 ชุมชนเทพารักษ์ เป็นต้น ซึ่งตั้งอยู่บนที่ดินของการรถไฟแห่งประเทศไทย ที่ดินเปล่าของเทศบาล และที่ดินราชพัสดุ ชาวบ้านที่มีฐานะยากจนได้เข้าไปอาศัยอยู่โดยไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ทำให้เกิดปัญหาขึ้นหลายด้าน เช่น การใช้สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานจาก การรักษาพยาบาล การศึกษา ขาดโอกาสในการพัฒนาอาชีพ และขาดทุนหมุนเวียนในการประกอบอาชีพ เป็นต้น

3. ชุมชนเดิม เป็นชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนการขยายตัวของเมืองขอนแก่น เช่น ชุมชนหนองใหญ่1,2 ชุมชนหนองวัด3 ชุมชนบ้านบะขาม เป็นต้น ชุมชนเหล่านี้เป็นชุมชนเก่าที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาล มีประวัติความเป็นมายาวนาน มีวัฒนธรรมประเพณี ดั้งเดิม มีความสัมพันธ์ภายในชุมชน มีหลักบ้าน มีศาลปู่ตา ระยะต่อมาเมืองได้ขยายตัวปิดล้อมชุมชนเหล่านี้ จนต้องเบียดบังบุกรุกที่ดินที่สาธารณะของชุมชน และมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนทุกด้าน ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวตามสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขที่เกิดขึ้น

4. ชุมชนเมืองหลัก เป็นชุมชนเดิม และชุมชนที่เกิดจากการขยายตัวของเมือง ซึ่งเป็นชุมชนรายถนน เป็นตึกแถว ประกอบอาชีพด้านพาณิชย์ อุตสาหกรรมขนาดย่อม เป็นกลุ่มที่สามารถปรับตัวเท่าทันการพัฒนาของเมือง ประกอบอาชีพที่เป็นที่ต้องการในเมือง มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน มีความเป็นอยู่ที่ดี และเข้าถึงบริการของรัฐ เป็นต้น

สภาพปัญหาทางสังคมในแต่ละชุมชนมีแนวโน้มมากขึ้น อันเนื่องมาจากการขยายตัวของประชากรในเมือง และจำนวนทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด โดยเฉพาะที่ดิน ซึ่งเป็นโครงสร้างพื้นฐานในการดำรงชีวิตและเป็นปัจจัยหลักในการผลิต ส่งผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนทั่วไปทั้งในชุมชนย่อย และชุมชนเมืองหลักแตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนเดิมที่ขาดโครงสร้างพื้นฐานในการดำรงชีวิต ได้แก่ เอกสารสิทธิ์ในที่ดิน การศึกษาต่ำ เป็นต้น จะได้รับผลกระทบที่รุนแรงกว่าประชาชนทั่วไป เนื่องจากไม่มีทรัพยากรเพื่อเปลี่ยนไปสร้างความมั่นคงในการดำเนินชีวิต ทำให้เกิดภาวะกดดันภายในชุมชนมาก อันเนื่องมาจากสภาพความขัดแย้งภายในชุมชนเอง และผลกระทบโดยตรงจากการขยายตัวของเมือง กลุ่มดังกล่าวจึงตระหนัก และก่อให้เกิดความร่วมมือกันจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนขึ้น ชื่อว่า “สหชุมชนพัฒนานครขอนแก่น” เพื่อร่วมพลังสร้างความมั่นคงในการปรับตัวชุมชน และเป็นทางเลือกในการต่อรองท่ามกลางการเจริญเติบโตของเมือง (กป.อพช. อีสาน, 2539)

ชุมชนย่อยบ้านบะขาม เป็นชุมชนเดิมในเขตเทศบาล จังหวัดขอนแก่น สภาพหมู่บ้านถูกความเป็นเมืองเข้ามาแทนที่ ชุมชนมีประวัติการก่อตั้งหมู่บ้านไม่น้อยกว่า 40 ปี ภายในชุมชนยังคงมีประเพณีชุมชนที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน เช่น การพึ่งพาอาศัยกัน การไหว้ศาลปู่ตา เป็นต้น และมีประเพณีชุมชนบางอย่างที่เลิกปฏิบัติแล้ว เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีเกี่ยวกับการทำนา เป็นต้น ชาวบ้านในชุมชนบางส่วน ได้ถูกกล่าวหาว่าบุกรุกที่สาธารณประโยชน์ “โคกตะลุง” ที่ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นที่สาธารณะเมื่อปี 2495 ชาวบ้านได้เรียกร้องให้สำนักงานจังหวัดขอนแก่น ตั้งคณะกรรมการ ตรวจสอบข้อเท็จจริง จนเป็นข้อพิพาทกันหลายครั้ง แต่ความขัดแย้งดังกล่าวก็ยังมีได้ยุติลง

เมื่อคณะกรรมการแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินของรัฐ(กปร.) สำนักงานรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2538 ว่า ที่ดินเป็นที่สาธารณและผู้อยู่อาศัยเป็นผู้บุกรุก การแก้ไขปัญหาก็จะต้องจัดให้เช่า หรืออนุญาตให้ราษฎรเข้าทำประโยชน์โดยเสียค่าตอบแทน ซึ่งนั่นหมายถึง การเพิ่มค่าครองชีพ และการขาดความมั่นคงในที่อยู่อาศัยทางหนึ่งด้วย ส่วนความพยายามของชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาคความไม่มั่นคงในการถือครองที่ดินนี้ ได้ล่วงเลยมากกว่า 27 ปี กลุ่มนี้ก็มีได้ข้อ

ถอยใน การแก้ไขปัญหาดังกล่าว แต่กลับปรับตัวต่อสภาพปัญหาดังกล่าว และรวบรวมชุมชนอื่นที่มีสภาพปัญหาคล้ายคลึงกันขึ้นชื่อ “สหชุมชนพัฒนานครขอนแก่น” ขึ้นเพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหายังเป็นระบบต่อไป

พื้นที่ชุมชนย่อยบ้านบะขาม จึงมีประเด็นที่น่าสนใจในการศึกษาวิจัยคือ ขณะที่ชุมชนปรับตัวเพื่อให้เหมาะสมกับความเจริญที่เกิดขึ้นโดยรอบ ยังมีพิธีกรรม ความเชื่อ และค่านิยมซึ่งชุมชนยังถือปฏิบัติสืบเนื่องมา นั้นหมายถึงชุมชนเกิดการเรียนรู้ และปรับใช้ให้เหมาะสมกับสภาพที่เปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจ และสังคมของเมืองที่เกิดขึ้น อันเนื่อง มาจากการพัฒนาดังกล่าวข้างต้น กลุ่มผู้ด้อยโอกาสดังกล่าวจะอยู่ ณ จุดใดแห่งการพัฒนา ชุมชนในเมืองจะยังคงอยู่หรือเปลี่ยนรูปไปอย่างไร ชุมชนเมืองมีรูปแบบ ลักษณะของปรับตัวอย่างไรต่อสภาพปัญหาของชุมชน อะไรเป็นเงื่อนไขในการปรับตัว ปัจจัยใดมีส่วนเกี่ยวข้องกับ การปรับตัวทางสังคม ของชุมชนในเมืองเหล่านี้

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. ศึกษาลักษณะการปรับตัวทางสังคมของชุมชนในเมือง
2. ศึกษาเหตุปัจจัยในการปรับตัวทางสังคมของชุมชนในเมือง
3. ศึกษาผลกระทบทางสังคมในชุมชนในเมือง ที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองหลัก
4. ศึกษาปัญหา และแนวทางแก้ไขปัญหาในการปรับตัวทางสังคมของชุมชนในเมือง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

1. ได้ทราบถึงลักษณะรูปแบบของการปรับตัวทางสังคมของชุมชน ในระยะที่ผ่านมา
2. ได้ทราบถึงเหตุ ปัจจัยในการปรับตัวของชุมชนในเมือง อันเกิดเนื่องจากการขยายตัวของเมืองหลัก
3. เพื่อให้ทราบถึงผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองหลัก
4. เพื่อให้ทราบถึงปัญหา อุปสรรค และการแก้ไขปัญหาในการปรับตัวทางสังคมของชุมชนในเมืองหลัก

ขอบเขตในการศึกษา

การศึกษาเรื่อง การปรับตัวทางสังคมของชุมชนในเมืองหลัก ศึกษาเฉพาะกรณี ชุมชนช่อชัยบะขาม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ศึกษาภายใต้กรอบแนวคิดการพัฒนาเมืองหลัก แนวคิดการพัฒนาสังคม แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและองค์กรชุมชน แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวของบุคคลและชุมชน โดยศึกษาเอกสาร และงานวิจัยเกี่ยวกับความเป็นมา ด้านการปรับตัวของชุมชนทั่วไปในประเทศไทยและต่างประเทศ ลักษณะทางกายภาพและบริบทชุมชนที่ศึกษา ลักษณะการปรับตัวทางสังคมของชุมชน ความสัมพันธ์ภายในชุมชน และความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับภายนอก แล้วจึงวิเคราะห์ และสรุปถึงรูปแบบ ลักษณะ เงื่อนไข และปัจจัยในการปรับตัวของชุมชนทั้งภายในชุมชน และการปรับตัวของชุมชนสู่ภายนอก

นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการศึกษา

การปรับตัวทางสังคม หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ก่อให้เกิดความเหมาะสมหรือสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เปลี่ยนไป โดยพิจารณาในด้าน ลักษณะประชากร ครอบครัวและเครือญาติ ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน ความสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน ลักษณะการประกอบอาชีพ รายได้ รายจ่าย ประเพณี พิธีกรรม ค่านิยมในชุมชน เป็นต้น

เมืองหลัก หมายถึง เมืองหรือจังหวัดที่เกิดจากมาตรการการพัฒนาตามแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 ซึ่งมีอยู่เดิม เพื่อลดความเหลื่อมล้ำที่เพิ่มขึ้นระหว่างภาค/พื้นที่ โดยมุ่งให้เกิดศูนย์กลางความเจริญในพื้นที่ชนบท ในที่นี้ หมายถึง จังหวัดขอนแก่น

การขยายตัวของเมืองหลัก หมายถึง ความสามารถในการพัฒนาและควบคุม ในลักษณะการดึงเอาอำนาจในการจัดการทรัพยากร ประชากร กลไกในการปกครอง การให้บริการด้าน การศึกษา สาธารณสุขและการพัฒนาด้านต่างๆ จากชุมชนรอบเมืองหลักมาหนุนช่วยและส่งเสริมระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ บนพื้นฐานของความมั่นคงทางการเมืองของเมือง

การพัฒนาสังคม หมายถึง กระบวนการแก้ไขปัญหาต่างๆ และสร้างแนวทางในการดำรงชีพของบุคคลและสังคม โดยเน้นความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ภายใต้สิทธิและความเสมอภาค ที่เท่าเทียมกัน

ผลกระทบ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อาจจะก่อให้เกิดผลดีหรือผลเสีย

ปัจจัยทางสังคม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน และสิ่งเหล่านั้นมีผลต่อการปรับตัวทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวหรือชุมชน ความสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐและเอกชน เป็นต้น

ชุมชน หมายถึง การรวมตัวของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่หรือไม่กำหนดตามพื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีระบบการติดต่อสัมพันธ์กัน มีกฎเกณฑ์และการเรียนรู้ร่วมกัน ในการกระทำและมีการจัดการ มีการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ชุมชนเดิมในเมือง หมายถึง ชุมชนเดิมที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาล ก่อนเมืองจะขยายกิจกรรมและการก่อสร้างปิดล้อม มีวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิม และประวัติอันยาวนาน ในการวิจัยนี้ หมายถึง ชุมชนย่อยบ้านบะขาม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ชุมชนย่อย หมายถึง ชุมชนที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนใหญ่ในเมือง ที่มีลักษณะต่างๆ ของชุมชนแปลกแยกไปจากชุมชนใหญ่อย่างค้ำค่อกว่า มีอาณาเขตแน่นอน และมีเทศบาลควบคุมกำหนดทิศทางการพัฒนาในชุมชน

ชุมชนแออัด หมายถึง ชุมชนที่มีประชากรหนาแน่น มีพื้นที่จำกัด ที่อยู่อาศัยสร้างขึ้นแบบง่ายในพื้นที่สาธารณะหรือที่ของหลวง และที่ราชพัสดุ โดยไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ชาวชุมชนส่วนใหญ่ไม่ได้รับบริการขั้นพื้นฐานจากรัฐ

คุ้ม หมายถึง การแบ่งความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชน โดยกำหนดเป็นกลุ่มหรือคุ้ม
ชะดำ หมายถึง ข้อห้าม หรือของแสลง ถ้าฝ่าฝืนจะเกิดโทษแก่ตนเอง และส่วนรวม

เฒ่าจ้ำ หมายถึง ผู้นำชุมชนที่ไม่เป็นทางการ โดยมีบทบาทหน้าที่ในการติดต่อกับ

วิญญาณัฐตา

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเพื่อศึกษา การปรับตัวทางสังคมของชุมชนในเมือง ศึกษาเฉพาะกรณี ชุมชนย่อย บ้านชะงาม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่งกล่าวถึงแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา อันได้แก่ แนวคิดการพัฒนาเมืองหลัก แนวคิดการพัฒนาสังคม แนวคิดชุมชนและองค์กรชุมชน และแนวคิดการปรับตัวของบุคคลและชุมชน ส่วนที่สองกล่าวถึง เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการปรับตัวของชุมชนในประเทศไทย ส่วนที่สามกล่าวถึง การปรับตัวของชุมชนในต่างประเทศ และส่วนที่สี่กล่าวถึง การปรับตัวของชุมชนลักษณะต่างๆ ในประเทศไทย ดังต่อไปนี้

แนวความคิดการพัฒนาเมืองหลัก

1. แนวคิดการพัฒนาเมืองหลักในต่างประเทศ มีแนวคิดดังนี้

บาวเดวิลด์ (Boudeville) (อ้างจากรงชัย เดชะรัฐติ, 2526: 28) ขยายความคิดเกี่ยวกับขีดเติบโตทางเศรษฐกิจไปเป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Geographical space) โดยมุ่งสนใจผลกระทบของกลุ่มอุตสาหกรรมที่ขยายตัวกระจายออกไป (Spillover effects) ต่อพื้นที่โดยรอบตัวเมือง ไม่ได้ดูที่ผลของมันต่อระบบเศรษฐกิจทั้งหมด ซึ่ง Spillover effects ตามพื้นที่ภูมิศาสตร์จะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานอย่างสูง มีบริการสาธารณะและสังคมจากส่วนกลาง มีอุปสงค์ต่อแรงงาน และทรัพยากรอื่นๆ จากพื้นที่รอบตัวเมืองโต

กล่าวง่ายๆ คือ กลุ่มอุตสาหกรรมนำ (Propulsive industries) ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ภูมิศาสตร์แห่งหนึ่ง ซึ่งในที่นี้คือ พื้นที่เมืองๆ หนึ่งจะส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมทางเศรษฐกิจของพื้นที่โดยรอบ (Surrounding hinterland)

ฮิรชแมน (Hirschman) (อ้างจากรงชัย เดชะรัฐติ, 2526: 29) อธิบายผลกระทบของภูมิภาคที่เจริญแล้วต่อภูมิภาคที่ล่าช้ากว่าอาจเป็นที่น่าพอใจ (favorable impacts) หรือผลที่ไม่น่าพอใจ

ของภูมิภาคที่เจริญแล้วในภูมิภาคที่ล้าหลัง ส่วนผลที่ไม่น่าพอใจเกิดจากการที่คนงานที่มีฝีมือของภาคที่ล้าหลังเข้าไปทำงานในภาคที่เจริญแล้ว แทนที่จะอยู่ช่วยภาคของตน โดยเฉพาะทางด้านการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมและการส่งออก กลับปักหลักอยู่ในภาคที่เจริญแล้ว อย่างไรก็ตาม Hirschman มีความเชื่อมั่นว่า ผลที่น่าพอใจจะมีมากกว่าผลที่ไม่น่าพอใจทำให้มีการนำการพัฒนาไปสู่ภาคที่ล้าหลังในที่สุด

ดาร์เวนท์ (Darwent) (อ้างจากรงชัย เตชะวิถิต, 2526: 30) อธิบายแนวความคิดขั้วเติบโตและศูนย์กลางในลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ที่เป็นแกน(Core)กับพื้นที่รอบๆ กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาโครงสร้างตามพื้นที่ (Spatial structural change) ที่เกิดขึ้นในสิ่งแวดล้อมเฉพาะอย่างหนึ่งจะเป็นอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับโครงสร้าง และลักษณะของพฤติกรรมของพื้นที่ที่เป็นแกนกับพื้นที่รอบๆ และขบวนการของการกระจายความคิดและการประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ระหว่างพื้นที่ทั้งสอง Darwent มีความเห็นว่าในช่วงแรกๆ ของการพัฒนาพื้นที่ที่เป็นแกนจะครอบงำพื้นที่รอบๆ แต่เมื่อเวลาผ่านไปพื้นที่รอบๆ จะขึ้นหรือพึ่งพาอาศัยพื้นที่ที่เป็นแกนน้อยลง

ไฟร์ดแมนน์ (Friedmann) (อ้างจากรงชัย เตชะวิถิต, 2526: 31) อธิบายว่า การพัฒนาของพื้นที่รอบๆ ขึ้นอยู่กับสิ่งที่เรียกว่า แบบแผนที่พึ่งพาอำนาจ (Autonomy-dependency pattern) และขบวนการของการกระจายความคิดและการประดิษฐ์สิ่งใหม่ๆ ระหว่างพื้นที่ที่เป็นแกนกับพื้นที่รอบๆ นั้น “Autonomy-dependency pattern” ตามความคิดของ Friedmann คือระบบเศรษฐกิจตามพื้นที่ของประเทศ (national space economy) ที่การกระจายอำนาจมีแนวโน้มที่จะไม่เท่ากัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากรูปแบบที่เป็นการครอบงำ และจัดขึ้นของความสัมพันธ์แบบไม่ตอบแทนกันของการแลกเปลี่ยนระหว่างเมืองกับภูมิภาค (dominant and persistent pattern of non-reciprocal exchange relationships among cities and regions) ภูมิภาคที่เป็นแกน (Core region) จะเป็นภาคที่สามารถควบคุมจุดหมายปลายทางของตัวเองได้ ขณะที่ภูมิภาครอบๆ ต้องอาศัยพึ่งพาและถูกควบคุมโดยภาคที่เป็นแกน ผลที่ตามมาคือความสัมพันธ์ระหว่างแกนกับขอบนอก (Core-periphery) จะเป็นระบบแบบเมืองขึ้น(Colonial) ซึ่งทรัพยากรได้แก่ แรงงาน ทุน วัตถุดิบและสินค้าขั้นกลางจะหมุนเวียนจากพื้นที่รอบๆ ไปสู่พื้นที่แกนกลาง และอัตราการพัฒนาและรูปแบบการพัฒนาของพื้นที่รอบๆ ถูกควบคุมโดยพื้นที่แกนกลาง ผลก็คือ พื้นที่แกนกลางจะได้ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคมมากยิ่งขึ้น

2. แนวคิดการพัฒนาเมืองหลักในประเทศไทย

แนวความคิดการพัฒนาเมืองหลักในประเทศไทยได้แนวความคิดทางเศรษฐศาสตร์ โดยให้ความสำคัญกับขั้วเติบโต (Growth pole) ซึ่งเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจ (Economic space) แทนที่จะเป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (Geographical space)

การพัฒนาเมืองหลักได้รับเงินช่วยเหลือของ UNDP ภายใต้การบริหารโครงการของ สำนักนโยบายและแผนกระทรวงมหาดไทย เมืองหลักที่ได้ทำการศึกษาในระยะแรก ประกอบด้วย เทศบาลนครเชียงใหม่ เทศบาลเมืองขอนแก่น เทศบาลเมืองนครราชสีมา เทศบาลเมืองหาดใหญ่ และเทศบาลเมืองสงขลา

การศึกษารูปแบบการพัฒนาเมืองหลักในระยะแรกนั้น ได้เลือกองค์ประกอบโครงการในแต่ละเมืองหลักตามวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ คือ ตามความต้องการเร่งด่วน โดยเฉพาะของกลุ่มชนที่มีรายได้น้อย และเพื่อให้เมืองหลักเป็นสถานที่สำหรับดึงดูดความสนใจทางด้านพาณิชยกรรม และอุตสาหกรรม ซึ่งจะส่งผลให้มีการเพิ่มโอกาสการจ้างงานในทางอ้อม นอกจากนี้ก็ได้พิจารณาถึงความสามารถขององค์ประกอบนั้นๆ ในการที่จะเพิ่มรายได้ให้แก่เทศบาลด้วย โดยเฉพาะภาษีที่ดิน และภาษีโรงเรือน (กระทรวงมหาดไทย, 2526: 1-26)

2.1 การจัดองค์กรและการบริหารโครงการ

2.1.1 การจัดองค์กร

โครงการนี้อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของคณะกรรมการโครงการพัฒนาเมืองหลัก(ก.พ.ล.) ซึ่งแต่งตั้งโดยรัฐมนตรีในปี พ.ศ. 2522 คณะกรรมการนี้มีปลัดกระทรวงมหาดไทยเป็นประธาน และมีอธิบดีกรมการปกครองเป็นผู้อำนวยการโครงการ ซึ่งจะปฏิบัติงานตามแนวนโยบายของคณะกรรมการ และจะเป็นผู้ควบคุมการปฏิบัติงานของคณะอนุกรรมการ 6 คณะด้วยกัน คือ คณะอนุกรรมการพัฒนาเมืองหลักฝ่ายกิจการเทศบาล(อ.ท.บ.) คณะอนุกรรมการพัฒนาเมืองหลักฝ่ายเทคนิค(อ.ท.น.) คณะอนุกรรมการพัฒนาเมืองหลักระดับจังหวัด(อ.จ.ก.) อีก 4 คณะ ความรับผิดชอบของคณะกรรมการฯ และคณะอนุกรรมการต่างๆ มีดังนี้

- 1) คณะกรรมการโครงการพัฒนาเมืองหลัก
- 2) คณะอนุกรรมการพัฒนาเมืองหลักฝ่ายกิจการ เทศบาล
- 3) คณะอนุกรรมการพัฒนาเมืองหลักฝ่ายเทคนิค
- 4) คณะอนุกรรมการพัฒนาเมืองหลักระดับจังหวัด

2.1.2 การบริหารโครงการ

องค์การสำหรับการบริหารการดำเนินงานโครงการจะประกอบด้วย สำนักงานบริหารโครงการ 2 สำนักงาน คือ สำนักงานด้านบริหาร และสำนักงานด้านเทคนิค นอกจากนี้ยังมีหน่วยปฏิบัติการเทศบาล 5 แห่ง และหน่วยปฏิบัติการของกรมโยธาธิการ สำนักงานและหน่วยปฏิบัติการเหล่านี้จะประสานงานซึ่งกันและกัน เพื่อความก้าวหน้าของโครงการ และเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ความรับผิดชอบของหน่วยงานบริหารโครงการเหล่านี้มีดังนี้

1) สำนักงานพัฒนาเมืองหลัก (ส.พ.ม. ของกรมการปกครอง) : ทำหน้าที่สำนักงานด้านบริหาร

2) สำนักงานโครงการพัฒนาเมืองหลักด้านเทคนิค (ส.ท.น. ของกรมโยธาธิการ)

3) หน่วยปฏิบัติการของกรมโยธาธิการ (ป.ย.ธ.) จะมีหน่วยปฏิบัติการของกรมโยธาธิการ 1 หน่วยสำหรับเมืองแต่ละเมือง ซึ่งประกอบด้วยเจ้าหน้าที่จำนวนหนึ่ง ของสำนักงานโครงการพัฒนาเมืองหลักด้านเทคนิค และจะปฏิบัติงานภาคสนามแทนสำนักงานโครงการพัฒนาเมืองหลักด้านเทคนิค

4) หน่วยปฏิบัติการเทศบาล

5) หน่วยงานอื่นๆ นอกจากหน่วยงานที่กล่าวมาแล้ว ยังมีหน่วยงานอื่นๆ ซึ่งจำเป็นต้องมีส่วนให้ความช่วยเหลือ และการประสานงานในการดำเนินการนี้ เพื่อให้การบริหารโครงการเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ เช่น ในช่วงที่เกี่ยวกับการจัดหาที่ดิน และการขอใช้ที่ดินเพื่อโครงการนั้น จะต้องได้รับความช่วยเหลือและร่วมมือจากกรมธนารักษ์ กรมทาง กรมที่ดิน กรมเจ้าท่า การรถไฟแห่งประเทศไทย เป็นต้น

2.2 การดำเนินการการบำรุงรักษาและติดตามประเมินผลโครงการ

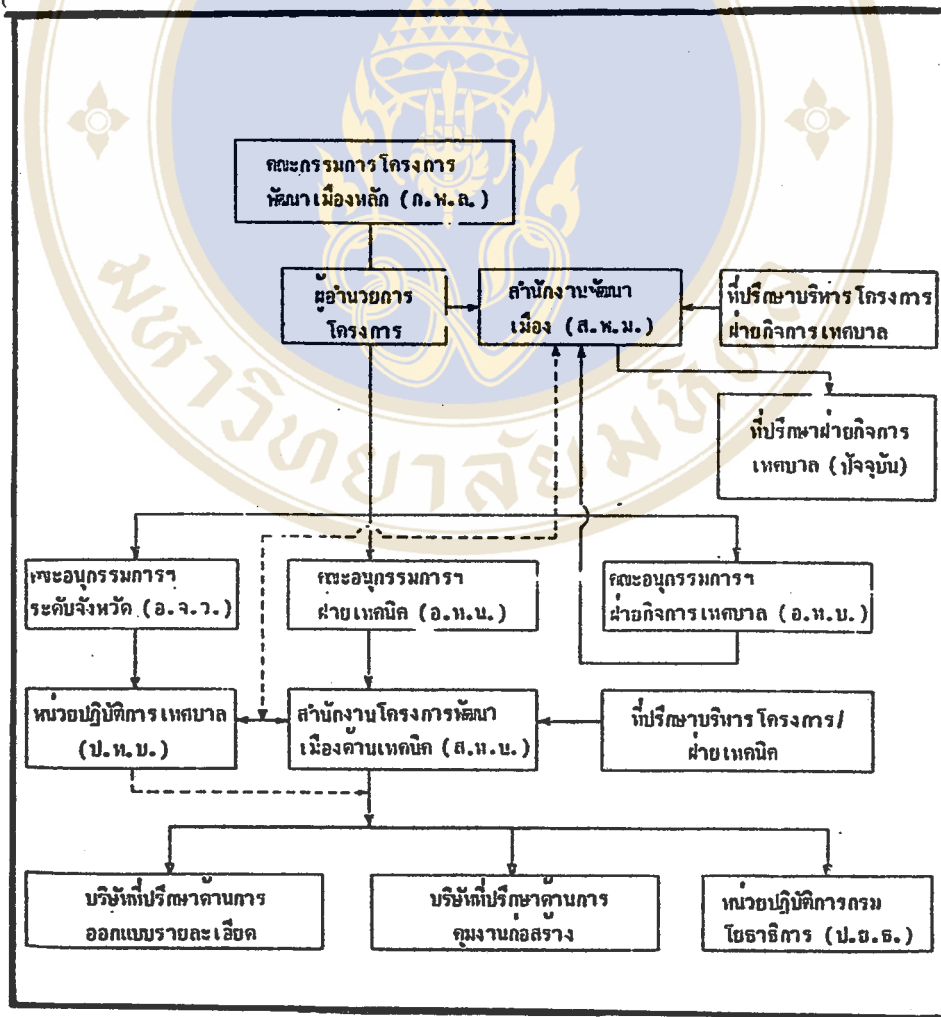
ภายหลังการปรับปรุง/ก่อสร้างงานต่างๆ ตามโครงการแล้ว ภาระที่จำเป็นต้องทำเพื่อความสำเร็จขององค์ประกอบแต่ละอย่างของโครงการ คือ การดำเนินการบำรุงรักษาและการติดตามประเมินผล

การบำรุงรักษาปกติสำหรับองค์ประกอบต่าง ๆ ของโครงการจะกระทำโดยเทศบาล โดยได้รับความช่วยเหลือทางด้านเทคนิคจากสำนักงานโครงการพัฒนาเมืองหลักด้านเทคนิค ในกรณีที่มีความจำเป็นสำนักงานโครงการพัฒนาเมืองหลักด้านเทคนิคควรจะให้ความช่วยเหลือแก่เทศบาล ในการจัดทำรายละเอียดทางด้านวิศวกรรมสำหรับงานซ่อมแซมใหญ่เหล่านั้น

เทศบาลจะเป็นผู้ติดตามการทำงานและประเมินประสิทธิภาพขององค์ประกอบต่าง ๆ ของโครงการ ทั้งนี้โดยมีสำนักงานโครงการพัฒนาเมืองหลักด้านเทคนิคเป็นผู้ติดตาม

ตาม การประเมินผลดังกล่าวอยู่อีกชั้นหนึ่ง กรณีที่มีความจำเป็นสำนักงานโครงการพัฒนาเมืองหลักจะให้ความช่วยเหลือแก่เทศบาล ในการปรับปรุงประสิทธิภาพขององค์ประกอบต่าง ๆ ให้เป็นไปตามที่ออกแบบไว้ด้วย ขณะเดียวกันสำนักงานโครงการพัฒนาเมืองหลักด้านเทคนิคจะเป็นผู้ประเมิน ประสิทธิภาพของงานพิเศษบางอย่างแทนเทศบาลในระยะต้น เช่น ระบบบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น และจะเป็นผู้ทำรายงานเกี่ยวกับการดำเนินการ และประสิทธิภาพของระบบต่างๆ เพื่อหามาตรการที่เหมาะสมในการปรับปรุงประสิทธิภาพของระบบเหล่านั้น เมื่อพนักงานของเทศบาลมีความสามารถเพียงพอแล้ว เทศบาลก็จะเป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการเองต่อไป

คณะกรรมการ โครงการพัฒนาเมืองหลักมีโครงสร้างดังต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 1: การจัดองค์กร โครงการพัฒนาเมืองหลัก
ที่มา : กระทรวงมหาดไทย, 2526

2.3 แผนการพัฒนาเมืองหลักขอนแก่น

การพัฒนาเมืองหลักเป็นมาตรการพัฒนาเพื่อลดความเหลื่อมล้ำที่เพิ่มขึ้นระหว่างภาค และพื้นที่โดยมุ่งให้เกิดศูนย์กลางความเจริญในพื้นที่ชนบท อันเป็นการชะลอการเติบโตของกรุงเทพมหานครที่รวดเร็วเกินไป (เบญจพล ศักรภรณ์, 2530: 27)

จังหวัดขอนแก่นมีแนวทางการพัฒนาเมืองหลัก ตามวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ

- 1) เพื่อลดความเหลื่อมล้ำของฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างกรุงเทพมหานครและภูมิภาคให้น้อยลง
- 2) เพื่อปรับปรุงโครงสร้างชุมชนเมืองให้พัฒนาอย่างเป็นระบบและมีชุมชนขนาดกลางที่เหมาะสม
- 3) เพื่อสร้างฐานเศรษฐกิจและสังคมขึ้นในภูมิภาค ให้เป็นศูนย์กลางความเจริญของ ท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาความยากจน และลดการอพยพของประชาชนจากชนบทเข้าสู่กรุงเทพมหานคร

2.4 แนวนโยบายในการพัฒนาเมืองหลัก : จังหวัดขอนแก่น

- 1) สร้างฐานะเศรษฐกิจอุตสาหกรรมให้แก่เมืองหลัก ให้เป็นแหล่งจ้างงาน โดยเน้นพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใช้แรงงานและวัตถุดิบของท้องถิ่น และเร่งพัฒนาการเกษตรในชนบทล้อมรอบเมืองหลักควบคู่กันไป
- 2) พัฒนาบริการทางสังคมของเมืองหลัก ให้เพียงพอยิ่งขึ้น โดยจัดสร้างการเคหะแก่ประชาชนที่มีรายได้น้อยในเมือง ขยายบริการการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการ ของตลาดแรงงานในท้องถิ่น และให้บริการด้านสาธารณสุขเพื่อให้เป็นเมืองหลักเป็นศูนย์กลางการศึกษา และการรักษาพยาบาลของภาคด้วย
- 3) พัฒนาการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการขั้นพื้นฐาน
- 4) ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินให้มีประสิทธิภาพ
- 5) ปรับปรุงฐานะการคลัง และบริหารงานพัฒนาของเทศบาล
- 6) สร้างเอกลักษณ์เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ แก่ประชาชนใน

เมืองหลัก

2.5 แนวทางการพัฒนาเมืองหลัก : จังหวัดขอนแก่น

จากนโยบายการพัฒนาดังกล่าว จังหวัดขอนแก่นมีแนวทางการพัฒนาจังหวัด ดังนี้ (สำนักงานแรงงานจังหวัด. 2527: 72)

1) เสริมสร้างบทบาทและกิจกรรมที่สำคัญของขอนแก่น พัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการค้าและบริการ ศูนย์กลางการบริหารราชการ และการศึกษา ส่งเสริมอุตสาหกรรมกรรมการเกษตรที่ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น และสนองความต้องการในท้องถิ่น และอุตสาหกรรมในครอบครัว

2) เร่งพัฒนาอุตสาหกรรม โดยดำเนินการดังนี้

- 2.1) ขยายบริการทางวิชาการ และกิจกรรมต่างๆ
- 2.2) พัฒนาการประกอบการอุตสาหกรรมในท้องถิ่น
- 2.3) จัดตั้งเขตและย่านอุตสาหกรรมในท้องถิ่น
- 2.4) พัฒนาระบบตลาดสินค้าอุตสาหกรรม
- 2.5) พัฒนาบริการขั้นพื้นฐาน เพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรม

3) พัฒนาการเกษตรและการพาณิชย์

3.1) เพิ่มผลผลิตการเกษตรเพื่อให้วัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมแปรรูปอย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งเร่งการปลูกป่าทดแทนเพื่ออนุรักษ์แหล่งต้นน้ำ และฟื้นฟูสภาพเสื่อมโทรมของทรัพยากรต่างๆ

3.2) พัฒนาการตลาดสินค้าเกษตร ในรูปของตลาดกลาง

4) ส่งเสริมการท่องเที่ยวของขอนแก่น โดยดำเนินการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญๆ

2.6 มาตรการพัฒนาจังหวัดขอนแก่น

จากแนวทางการพัฒนาเมืองหลักจังหวัดขอนแก่น การพัฒนาดังกล่าวจะสำเร็จได้ต้องปฏิบัติตามมาตรการพัฒนาจังหวัด ดังนี้

2.6.1 มาตรการส่งเสริมการลงทุน

1) ปรับปรุงสิทธิประโยชน์แก่อุตสาหกรรมในเขตส่งเสริมการลงทุนในภูมิภาค และเน้นให้ความสำคัญแก่การลงทุนที่ใช้แรงงานมาก

2) ปรับปรุงวิธีการขอรับการส่งเสริมการลงทุนให้สะดวกและรวดเร็วขึ้น โดยเฉพาะอุตสาหกรรมขนาดย่อมควรมีขั้นตอนที่ไม่ยุ่งยากนัก

2.6.2 มาตรการพัฒนาระบบสินเชื่อ

- 1) พัฒนาสินค้าระยะปานกลางและระยะยาวแก่อุตสาหกรรม และกิจกรรมต่างๆ ในจังหวัดขอนแก่น
- 2) จัดตั้งสถาบันเงินทุน เพื่อพัฒนาอุตสาหกรรม ขนาดย่อม

แนวคิดการพัฒนาสังคม

1. ยุทธวิธีการพัฒนาสังคม

ยุทธวิธีการพัฒนาสังคมนั้นมีผู้เสนอแนวคิดทฤษฎีไว้มากมายดังเช่น เอนสมิงเกอร์ (Ensminger) (อ้างจากอนุชาติ พวงคำดีและอรทัย อาจอ่ำ, 2539: 62-66) เสนอแนวคิดตามทฤษฎีสังคม เพื่อการพัฒนาไว้ 12 ประการ คือ

- 1) พัฒนาประชาชนมุ่งให้ประชาชนมีความนับถือตนเอง
- 2) ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยรับการสนับสนุนการเงินจากรัฐ
- 3) การกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนานั้น มาจากใครก็ได้
- 4) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ต้องกระตุ้นการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 5) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทางสังคม ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และการเมืองด้วย
- 6) การพัฒนาสังคมในฐานะที่เป็นตัวกระตุ้น และเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลง ควรนำเสนอความคิด และการกระทำแบบดั้งเดิมซึ่งอาจทำทายน่านิยามที่มีอยู่
- 7) การพัฒนาสังคมในลักษณะที่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงจากสังคมดั้งเดิม สู่สังคมใหม่ต้องพึ่งพาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี และต้องรู้จักพิจารณาเลือกรับด้วย
- 8) ประชาชนควรต้องรู้และเข้าใจว่า เงินทุนเพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนนั้น ต้องมาจากท้องถิ่นของเขาเอง เพื่ออำนวยความสะดวกแก่พวกเขา
- 9) การกระจายอำนาจบริหาร การกำหนดระยะเวลาการปฏิรูปที่ดิน และสถาบันควรกำหนดนโยบายระดับชาติ และให้การสนับสนุนการพัฒนาชนบทแบบผสมผสาน
- 10) เทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่เข้ามาสู่ชีวิตครอบครัว และการทำงานควรมีการพิจารณาเลือกให้เหมาะสมกับค่านิยมทางด้านวัฒนธรรม
- 11) การพัฒนาทั้งหลายเป็นเรื่องของการเมือง การสนับสนุนอย่างแข็งขันทางการเมืองจะเป็นตัวตัดสินใจจุดเน้นของการพัฒนาสังคม

12) การช่วยเหลือของนักวิชาการทางด้านสังคมเพื่อพัฒนานั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถที่จะสื่อสารด้วยภาษาที่สามัญชนเข้าใจ

จากแนวคิดทางสังคมเพื่อพัฒนาดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเน้นสาระต่าง ๆ ที่เป็นเรื่องของคนและเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเรื่องนี้การประชุมสุดยอดเพื่อการพัฒนาสังคม พ.ศ. 2538 ก็ได้กำหนดกระบวนการทศน์ในการพัฒนาสังคม โดย “ยึดคนเป็นศูนย์กลาง

จากแนวคิดในการพัฒนาสังคมดังกล่าว กลุ่มองค์กรเอกชนในภูมิภาคเอเชีย-แปซิฟิก ได้กำหนดนิยามของ “การพัฒนาสังคม” และนำเสนอในการประชุมสุดยอดว่าเป็น “แนวความคิดในการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม หมายถึง การพัฒนาเพื่อความเป็นธรรมทางสังคม ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความยั่งยืนทางนิเวศ การมีส่วนร่วมทางการเมือง และความคงอยู่ของวัฒนธรรม”

2. การพัฒนาสังคมในประเทศไทย

เมื่อสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เริ่มนำความคิดเรื่องการพัฒนามาใช้ จุดเน้นอยู่ที่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ จนกระทั่งประมาณปี 2515-2519 ในแผนพัฒนาฉบับที่ 3 ได้เริ่มใช้คำว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม มิติทางสังคมในขณะนั้นครอบคลุมเรื่อง การศึกษา การสาธารณสุข และความปลอดภัย ซึ่งเป็นมิติในเชิงการวางแผนมากกว่าเป็นมิติทางวิชาการ (อมรา พงศาพิชญ์, 2537: 176) การพัฒนาสังคมในทศวรรษ 2510 ยังเป็นสิ่งใหม่สำหรับสังคมไทย และถูกมองว่าเป็นเรื่องของกลุ่มวิชาชีพสังคมสงเคราะห์

เมื่อถึงทศวรรษ 2520 แนวคิดเรื่องการพัฒนาสังคมได้ขยายออกไป รัฐบาลในขณะนั้นได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาชนบทอย่างจริงจัง มีการตั้งคณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) ขึ้นในปี 2524 ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 โดยผนึกกำลังจาก 4 กระทรวงหลัก เพื่อแก้ไขปัญหาในชนบทด้วย

ในช่วงเวลาเดียวกันฝ่ายองค์กรภาคเอกชน ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานพัฒนาได้จำแนก แนวคิดการพัฒนาสังคมเป็น 4 กระแสใหญ่ คือ กระแสศาสนา กระแสเทคโนโลยี กระแสเศรษฐกิจการเมือง และกระแสวัฒนธรรมชุมชน และนำเสนอแนวคิดดังนี้

1) แนวคิดกระแสศาสนา พิจารณาการพัฒนาจากความสัมพันธ์ของมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับธรรมชาติ การพัฒนาควรทำให้เกิดการเติบโตองงามทั้งทางกาย (ภาวิตกาย - physical growth) ทางสังคม (ภาวิตศีล - social growth) ทางจิตใจ (ภาวิตจิต - emotional growth) และ ทางปัญญา (ภาวิตปัญญา - intellectual growth) การองงามทั้งสี่ด้านต้องกลมกลืนกับธรรมชาติ การพัฒนาทางกาย คือ การใช้แรงงานและสติปัญญาทำงานสร้างสรรค์เพื่อการผลิตสิ่งต่าง ๆ อย่างมีความสุข การพัฒนาสังคมคือ การที่ชุมชนสามารถเป็นตัวของตัวเองพึ่งพาตัวเองได้

คนในชุมชนควรมีค่านิยมทางสังคมที่เกิดจากการสมัครใจ เน้นการไม่เบียดเบียนและความยุติธรรมทางสังคม การพัฒนาทางจิตใจ ได้แก่ การมีสังคมหวัดดู 4 (ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา) และการพัฒนาปัญญา คือ การสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์รอบข้าง และเข้าใจตนเองจนเกิดความสุขภายใน

2) แนวคิดกระแสเทคโนโลยี พิจารณาว่ามนุษย์ดำรงชีวิตอยู่โดยอาศัยธรรมชาติ แต่ที่ต้องสัมพันธ์กับสังคมและมนุษย์ด้วยกัน การพัฒนาคือการกระตุ้นกระบวนการเรียนรู้ เพื่อการแก้ปัญหาด้วยตนเอง หรือการพัฒนาจิตสำนึกของชุมชน ให้ชุมชนรู้ถึง เป้าหมาย อุดมการณ์ของชุมชน ศักยภาพของชุมชน และหลักการกระจายผลประโยชน์ที่ดีกว่าเดิม บทบาทของเทคโนโลยี คือการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ โดยที่ชาวบ้านสามารถควบคุมเทคโนโลยีได้ และควรมีการสร้างเทคโนโลยีเพื่อตอบสนอง หรือ เสริมภาคเกษตรกรรม

3) แนวคิดกระแสเศรษฐกิจการเมือง แนวคิดนี้มีความเห็นว่า การรวมพลังของกรรมกร เกษตรกร นักศึกษาปัญญาชน และชนชั้นกลาง และแรงหนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนจะช่วยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคม การพัฒนาสังคม เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ใช่การริเริ่มผลักดันของคนบางกลุ่ม นักพัฒนาอาจนำปัญหามาเสนอประชาชนเพื่อสร้างจิตสำนึกในการรับผิดชอบต่อสังคม เชื่อมโยงกลุ่มพลังเข้าด้วยกันให้เกิดความสามัคคีกัน เป็นพลังพื้นฐานร่วมกันเปลี่ยนแปลงพลังที่กุมอำนาจรัฐ เพื่อให้เกิดความเป็นธรรม และให้ประชาชนมีชีวิตที่ผาสุกขึ้น (วิทยากร เขียงกูล ใน คอส., 2527 : 208)

4) แนวคิดกระแสวัฒนธรรมชุมชน บำรุง บุญปัญญา (โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม, 2527: 43-65) เสนอว่า การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน คือการทำงานโดยใช้วัฒนธรรมของชาวบ้าน วัฒนธรรมดังกล่าวมีพลังสำหรับการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ การแบ่งปัน การไม่เอาर्डเอาเปรียบ การเอาใจเขามาใส่ใจเรา และบรรทัดฐานของคนดีที่ได้จากความขยัน ประหยัด มีคุณธรรม ซื่อตรง ดังนั้นการพัฒนา คือการแสวงหาแนวทางที่สอดคล้องใกล้เคียง หรือเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประชาชนมากที่สุด จิตสำนึกแห่งความเท่าเทียมกัน และการยกศักดิ์ศรีของชีวิตมนุษย์ เป็นทั้งวิธีการ และเป้าหมาย ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ได้เสริมว่าการพัฒนาแนวนี้จะต้องพิจารณาการปรับตัวของชุมชนสำหรับอนาคตด้วยจึงจะมีพลังมากพอ สภาพการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น คือ การขาดแคลนทรัพยากร โดยเฉพาะที่ดิน วัฒนธรรมชุมชนต้องพร้อมที่จะปรับตัวรับการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งจะติดต่อกับโลกภายนอกเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตน และทำให้ประโยชน์ของตนสอดคล้องกับของกลุ่มอื่น หรือชนชั้นอื่นในสังคม

การเคลื่อนไหวอีกกระแสหนึ่งที่เกิดขึ้นในระยะเดียวกัน คือ การขยายแนวคิดการพัฒนาไปสู่การสร้างองค์กรประชาชนเพื่อการพัฒนา หรือการจัดระบบชุมชน การที่ประชาชนจะเข้ามา

ส่วนร่วมในการพัฒนาได้ จำเป็นจะต้องมีการจัดระบบให้ชุมชนให้มีความเป็นองค์กร และดำเนินการได้ในรูปคณะบุคคล องค์กรประชาชนจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อ ชาวบ้านศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเองทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม ตลอดจนพิจารณาการเปลี่ยนแปลงที่ได้เกิดขึ้น และปัจจัย เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายในชุมชนเอง และภายนอกชุมชน (โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม, 2527: 43-65)

การพัฒนาสังคมในทศวรรษ 2530 จากมิติของเศรษฐกิจ พิจารณาว่าการพัฒนาสังคมจะมีผลต่อการเมืองอีกทอดหนึ่ง และให้ความหมายการพัฒนาสังคม คือ การจัดระบบให้มีการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม ให้โอกาสแก่คนที่เสียเปรียบในสังคมเพื่อที่จะสร้างชนชั้นกลางให้มากที่สุด เพราะคนชั้นกลางคือ ผู้ที่ผดุงการดำรงอยู่รอดของสังคมที่มีเสถียรภาพ อันเป็นแกนของการปกครองในระบอบประชาธิปไตย (ขุนทอง อินทร์ไทย, 2530: 32-40)

ลีปพนธ์ เกตุทัต (2537: 65) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับทิศทางของการพัฒนาสังคมไทยว่าจะต้องเน้นความพอดี ขยายฐานเศรษฐกิจให้มั่นคง ยั่งยืน เพิ่มสมรรถนะการแข่งขันทางเศรษฐกิจ และเน้นการกระจายรายได้โดยเชื่อมโยงชนบทกับเมือง ในระยะ 10 ปีข้างหน้าการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม จะต้องยกระดับคุณภาพชีวิต โดยการปฏิรูประบบการศึกษา พัฒนาทักษะทรัพยากรมนุษย์ และปฏิรูประบบสาธารณสุข นอกจากนั้นจะต้องปฏิรูปการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ยกระดับบริการสาธารณะพื้นฐานปฏิรูประบบราชการ และปฏิรูปกฎหมาย จึงจะทำให้สังคมพัฒนาได้สำเร็จ

ปกรณ อังคสิงห์ (อ้างจาก วุฒิ พงศ์ชัชวาล, 2533: 58-63) กล่าวถึงการพัฒนาสังคมมีหลักการสำคัญคือ

- 1) ส่งเสริมการกินดีของประชาชน
- 2) ส่งเสริมความมั่นคงของครอบครัว
- 3) ยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชน

เมื่อพิจารณาเฉพาะด้านการพัฒนาสังคมในชนบท เสน่ห์ จามริก (2537: 34-39) ได้เสนอว่าการพัฒนาชนบทน่าจะมีส่วนในการเสริมสร้างให้เกิดกระแส การเรียนรู้วัฒนธรรมใหม่ ๆ จากโลกภายนอกเพื่อช่วยเหลือกันและกัน เป้าหมายหลักของการพัฒนา คือ การพัฒนาความสามารถของคนและชุมชนในชนบทให้คนในท้องถิ่น สามารถคิดริเริ่มรวมทั้งตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง ในด้านตัวชี้วัดการพัฒนาที่ยั่งยืนของชนบทนั้น เสน่ห์ จามริก เสนอว่าต้องประกอบไปด้วย 2 มิติใหญ่ ๆ คือ.

- 1) มิติที่มองปัจจัยภายในชุมชนร่วมกับการจัดการทรัพยากร โดยคนในชุมชน

2) มิติของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับชุมชนภายนอก ในเรื่องการสร้างเครือข่ายในเชิงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในทางเศรษฐกิจ

การพัฒนาสังคมโดยสรุป หมายถึง การปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมให้ดีขึ้น โดยให้ประชาชนเป็นฝ่ายที่มีบทบาทสำคัญ ในการกำหนดแนวทาง และเป้าหมายในกระบวนการพัฒนา ในฐานะที่การพัฒนาเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ควรจะพยายามรักษาดุลยภาพระหว่างการแสวงหาโอกาสและการให้โอกาสระหว่างประชาชน และสถาบันสังคมทั้งหลาย นอกจากนี้เราควรเข้าใจร่วมกันว่า ภาวะทันสมัยและการพัฒนาไม่ใช่ กระบวนการที่เกิดขึ้นเป็นเส้นตรงเดียวกันและเกิดเหมือนกันทุกแห่ง (unilinear and universal process) ทั้งนี้เพราะสิ่งใหม่กับสิ่งเก่าไม่ใช่สิ่งที่แยกจากกันโดยเด็ดขาด แต่กลับมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันอย่างซับซ้อน มิติทั้งสามด้านของการพัฒนาสังคมได้แก่ มิติทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม วัฒนธรรมก็มีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด ปฏิสัมพันธ์ของมิติทั้งสามประกอบกันขึ้น เป็นลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมของสังคม การรักษาดุลยภาพระหว่างลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม กับกระแสการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาตามทิศทางและจังหวะที่สังคมต้องการ คือเป้าหมายของการพัฒนาสังคม

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชนและองค์กรชุมชน

1. ความสำคัญของความเป็นชุมชน และองค์กรชุมชน

ในทศวรรษที่ผ่านมากระแสการสนับสนุนเรื่องความเป็นชุมชน หรือองค์กรชุมชน (localization) ได้กลายมาเป็นกระแสใหญ่กระแสหนึ่งที่ไหลขนานไปกับกระแสโลกาภิวัตน์ (globalization) อย่างไรก็ตามคำว่า “ชุมชน” กลับเป็นคำที่นิยามความหมายได้ยากไม่น้อย เพราะชุมชนกับหมู่บ้านในหลายกรณีก็ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน บางหมู่บ้านอาจไม่มีความเป็นชุมชนเหลืออยู่เลย เพราะคนในหมู่บ้านไม่มีความสัมพันธ์กัน ไม่มีการจัดการชุมชนร่วมกัน

นายแพทย์ประเวศ วะสี(สรุปความโดย สีลาภรณ์ นาคทรพรพ อ้างจากอนุชาติ พวงสาลี และอรทัยอาจอ่ำ, 2539: 239) ได้ให้นิยามคำว่า “ชุมชน” ว่าหมายถึงการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน อาจเป็นการรวมตัวกันตามพื้นที่หรือไม่ใช่พื้นที่ก็ได้ สมาชิกของชุมชนมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการกระทำกิจกรรมร่วมกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำและมีการจัดการ

องค์กรชุมชนหรือองค์กรประชาชน นับเป็นกลไกที่สำคัญยิ่งในการพัฒนากระบวนการของการพัฒนา ประสบการณ์ของนานาประเทศได้ชี้ถึงข้อสรุปว่า องค์กรชุมชน เป็นเครื่องมือใน

การขยายฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน และเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้ปัจเจกบุคคลมีอำนาจต่อรองในการเรียกร้องบริการจากรัฐ เป็นกุญแจที่ช่วยในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนและสังคมในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม การศึกษา และสุขภาพอนามัย (สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2531: 31)

ในกลุ่มนักพัฒนาชนบท พบว่า องค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาโดยเน้นที่ชุมชนเป็นตัวตั้งนี้ได้แก่ การศึกษา การจัดตั้งกลุ่มและระเบียบในระดับชุมชน (บัณฑุร อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงษ์ขันธ์, 2533: 36) ความหมายของการศึกษาในที่นี้ รวมรวมถึงการพัฒนาจิตสำนึกและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับตัวได้ทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทั้งในชุมชนและนอกชุมชน นอกจากนี้ มีข้อสรุปเกี่ยวกับกรอบตัวชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนว่า องค์กรที่เข้มแข็ง โดยทั่วไปจะมีลักษณะได้แก่ (สิลาภรณ์ นาคทรพรพ และคณะ, 2538: 247)

1) มีการนำมิติด้านวัฒนธรรมมาผสมผสานในการทำกิจกรรม เพราะการมีฐานการรวมตัวทางวัฒนธรรม จะเป็นเครื่องยึดให้ สามารถสร้างองค์กรชุมชนที่มีคุณภาพได้

- 2) มีประสิทธิภาพในการตอบสนองต่อปัญหา
- 3) มีการพัฒนากระบวนการเรียนรู้
- 4) มีการจัดการกลุ่ม
- 5) มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากสมาชิกและชุมชน
- 6) มีการกระจายผลประโยชน์แก่สมาชิกอย่างยุติธรรม
- 7) ได้รับการยอมรับนับถือจากองค์กรภายนอก
- 8) มีการขยายผล/ขยายกิจกรรม/ขยายเครือข่าย

เอนก นาคะบุตร(2536: 40-42) ได้สรุปบทเรียนของชุมชนที่มีความเข้มแข็งและสามารถจัดการกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ของชุมชนได้ว่า มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ

- 1) ภูมิปัญญาที่ประยุกต์ได้สอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลง จากภายนอก
- 2) องค์กรชุมชนและกลุ่มผู้นำที่มีคุณธรรม และภูมิปัญญา
- 3) เวทีและกระบวนการเรียนรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก

2. องค์ประกอบขององค์กรชุมชนที่เข้มแข็ง

สรุปความคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของ องค์กรชุมชนที่เข้มแข็งดังกล่าวข้างต้น ได้ว่า ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

2.1 ภูมิปัญญา ระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า ระบบความคิดของชุมชน

ภูมิปัญญา หมายถึงองค์ความรู้ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ได้แก่ การทำมาหากิน การกินอยู่หลับนอน ในชีวิตประจำวัน การจัดการเกี่ยวกับปัจจัยสี่ ได้

แก่ บ้านเรือนที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหาร และยารักษาโรค ภูมิปัญญาเหล่านี้เป็นบ่อเกิดของพฤติกรรมกรรมของบุคคลและสังคม ซึ่งถูกถ่ายทอดมาเป็นระบบความเชื่อ ระบบคุณค่า หรือระบบความคิดของสมาชิกในชุมชน รูปแบบของการถ่ายทอดอาจมีทั้งที่ถูกบันทึกเป็นตำรา หรือคู่มือต่าง ๆ เช่น สมุดข่อย ใบลาน ตำรายาสมุนไพร ฯลฯ หรือถ่ายทอดโดยการบอกเล่าตามความทรงจำ หรือการยึดถือปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา (เอี่ยม ทองดี, 2538: 22-27)

จากการศึกษาของ เอี่ยม ทองดี (2538: 22-40) พบว่าภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นฐานของพฤติกรรมหลายอย่างของมนุษย์ที่สะท้อนถึงลักษณะการประนีประนอม เพื่อการอยู่ร่วมกันของสิ่งมีชีวิตทั้งมวลอย่างสมดุล พิธีกรรมต่าง ๆ ได้นำเอาความเชื่อ ค่านิยม บุคลิกภาพ ทัศนคติที่เกิดขึ้น หรือเป็นอยู่ในสังคมมากำหนดไว้ในพิธีกรรมเพื่อเป็นฐานความคิดและสิ่งกระตุ้น หรือเงื่อนไขกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมทางจริยธรรมขึ้น

บทเรียนจากนักพัฒนาในหลายกรณีได้ชี้ว่า การสร้างภูมิปัญญา คือ หัวใจสำคัญในการแก้ไขปัญหาคอนด้านของชุมชน เป็นการเริ่มจากสำนึกของคน และนำไปสู่พฤติกรรมที่แสดงออกต่อระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคม และระบบนิเวศ(ศีลากรรม นาคกรทรรพและปรกรรม จริ่งสูงเนิน. 2537 อ้างใน อนุชาติพวงสำลีและอรทัย อาจอ่ำ, 2539:246)

ตัวชี้วัดการสืบทอด และการสร้างสรรค์ ปรับ และพัฒนาภูมิปัญญาสามารถสังเกตได้จาก(ศีลากรรม นาคกรทรรพ อ้างแล้ว : 247-249)

1) ผู้นำทางความคิด เป็นผู้ที่เชื่อมโยง สืบทอดภูมิปัญญามาสู่พิธีกรรม และกิจกรรมต่าง ๆ ที่ควบคุมพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองของสมาชิกในชุมชน โดยคำนึงถึงจำนวนผู้นำ ความรู้ และทักษะของผู้นำ

2) ความคิดและพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน ซึ่งสมาชิกในชุมชนเป็นผู้ที่จะสะท้อนได้ดีโดยดูได้จาก

2.1) ทัศนคติ หรือความคิดเห็นของสมาชิกเกี่ยวกับความเชื่อคุณค่า พิธีกรรมต่าง ๆ

2.2) พฤติกรรมของสมาชิกในการถือปฏิบัติ ตามพิธีกรรมความเชื่อเหล่านั้น

2.2. การจัดการกลุ่ม/องค์กรชุมชน(อ้างจากอนุชาติ พวงสำลีและอรทัย อาจอ่ำ, 2539: 249-252) องค์กรชุมชนหรือองค์กรชาวบ้านในระดับหมู่บ้าน คือ กุญแจสำคัญของความยั่งยืนของสังคมทั้งหมด เพราะเป็นรูปแบบของการรวมตัวทางสังคมที่ทำให้เกิดอำนาจทางสังคม ที่จะต้องถ่วงดุลกับอำนาจรัฐและอำนาจเงิน

2.3. กระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน

กระบวนการเรียนรู้ที่สามารถช่วยยกระดับสติปัญญาของปัจเจกบุคคลและชุมชนได้นั้น จะต้องมึลักษณะเป็นการเรียนรู้ที่ควบคู่ไปกับการปฏิบัติหรือการทำกิจกรรมต่าง ๆ นพ. ประเวศ วะสี(2537: 22-30) เรียกกระบวนการดังกล่าวว่า “กระบวนการเรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการกระทำร่วมกัน(interactive learning through action)” หรืออีกนัยหนึ่งคือ การเรียนรู้แบบ learning by doing จุดเน้นที่เพิ่มขึ้น คือ เป็นการเรียนรู้ของคนหลายๆ คน ที่มาทำกิจกรรมร่วมกัน

จะเห็นได้ว่ากิจกรรมหลักที่สำคัญในการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วย 1) การศึกษาดูงาน 2) เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อันเป็นเครื่องมือในการ “ระดมสมอง” ของชาวบ้านในการวิเคราะห์ข้อมูลใหม่ร่วมกัน และเรียนรู้เพิ่มเติมจากกันและกันทั้งในระดับชุมชน และระหว่างชุมชน

ดังนั้นเรื่องชีวิตเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชน จึงสามารถศึกษาได้จากกิจกรรมหลักดังกล่าว โดยพิจารณาความถี่ จำนวนคนเข้าร่วม ประเภทของกิจกรรม การปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมหลังจากดำเนินกิจกรรมแล้ว และการได้รับการยอมรับจากองค์กรภายนอก เป็นต้น

แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวของบุคคลและชุมชน

1. ความหมายของการปรับตัว

แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวในสาขาสังคมวิทยา มีความเกี่ยวข้องข้องซ้อนอยู่กับโน้ตสน์ของการปรับตัว เช่น การกลืนกลาย การบูรณาการ เป็นต้น

มัลมและเจมิสัน (Malm and Jamison) (อ้างจากจุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: 18) ได้ อธิบายความหมายของการปรับตัวไว้ว่า กระบวนการปรับตัวเกิดจากความจริงที่ว่า มนุษย์ทุกคนมีความต้องการและสามารถใช้วิธีการแบบต่างๆ ในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงความต้องการนั้นๆ ในสภาวะแวดล้อมที่ปกติธรรมดาหรือมีอุปสรรคขัดขวางต่างๆ กันไป และลาซารัส (Lazarus อ้างจากจุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: 15, บุศรินทร์ สิทธิรัตนสุนทร, 2526: 19) ได้สรุปว่า การปรับตัวประกอบด้วยกระบวนการหรือวิธีการทั้งหลายทางจิต ซึ่งมนุษย์ใช้ในการเผชิญข้อเรียกร้องหรือแรง ผลักดันภายนอกและภายใน แรงผลักดันภายนอก หมายถึง ข้อเรียกร้องอันเกิดจากสภาพแวดล้อม และสังคม แรงผลักดันภายใน เป็นแรงกระตุ้นอันเกิดจากสภาพทางสรีระภายในร่างกาย และจาก ประสบการณ์ทางสังคมที่ได้เรียนรู้ในอดีต

อิงลิชและอิงลิช(English and English) (อ้างจากบุศรินทร์ รัตนสุนทร, 2526: 20) ให้ความหมายของการปรับตัวว่า เป็นภาวะของความสัมพันธ์ที่กลมกลืนกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งบุคคลจะได้รับความพอใจในการตอบสนองทั้งทางกายและสังคม เช่นเดียวกับเออร์คอฟ (Arkoff อ้างจากบุศรินทร์ รัตนสุนทร, 2526: 20)

สรุปได้ว่าการปรับตัว หมายถึง กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม โดยบุคคลจะทำการบางอย่างโดยหนึ่ง เมื่อเผชิญกับสถานการณ์ที่รบกวนความปกติทั้งภายในและภายนอกตัวบุคคล เพื่อคงไว้ซึ่งความมั่นคงพื้นฐานของชีวิต จะพิจารณาได้ว่าบุคคลใดมีการปรับตัวดีหรือไม่นั้น ดูได้จากการที่บุคคลจะพึงมีความมั่นคงทางร่างกาย จิตใจและสังคม

2. การปรับตัวของบุคคล

การปรับตัวเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ที่จะต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์สิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขหรือให้เกิดความสมดุลขึ้น โชเบน(Shoben) (อ้างจาก จุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: 22) กล่าวว่า การปรับตัวเป็นกระบวนการที่มนุษย์ และสัตว์แสวงหาความสมดุลระหว่างความต้องการกับสิ่งเร้า และปรับปรุงพฤติกรรมของตนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่างๆ ได้

เมื่อแรงขับหนึ่งได้รับการตอบสนองให้ผ่อนคลายลงแล้ว อาจมีความต้องการอันจำเป็นอื่นๆ ที่จะกระตุ้นเร้าต่อกระบวนการของการปรับตัวขึ้นมาอีก เนื่องจากความต้องการอันจำเป็นของมนุษย์มีมากมายและซับซ้อน

คอลติง(Calting) (อ้างจาก จุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: 25) ได้จำแนกความต้องการอันจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์เอาไว้ 4 ประเภทใหญ่ๆ คือ

- 1) ความต้องการอันจำเป็นในด้านความปลอดภัย
- 2) ความต้องการอันจำเป็นในด้านสวัสดิการของชีวิต ได้แก่ อาหาร น้ำ อากาศ การพักผ่อน เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย การป้องกันรักษาโรค การแสดงออก เป็นต้น
- 3) ความต้องการอันจำเป็นในด้านเอกลักษณ์ เช่น การสร้างสรรค์ การมีเสน่ห์ดึงดูดใจเพศตรงข้าม การเป็นเจ้าของ การมีความเป็นอยู่ที่ดีในสังคม เป็นต้น
- 4) ความต้องการอันจำเป็นในด้านเสรีภาพ

ความต้องการอันจำเป็นดังกล่าวนี้ ถ้าขาดไปจะก่อให้เกิดความซับซ้อนใจ และหนทางที่จะได้มันมาซึ่งก็เป็นการปรับตัวของบุคคลนั่นเอง เช่น การย้ายที่อยู่อาศัย การเปลี่ยนอาชีพ และความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม เป็นต้น

นอกจากนี้ มัวลี (Mouly) (อ้างจาก บุศรินทร์ รัตนสิทธิสุนทร, 2536: 21) ได้เพิ่มเติมอีกว่าการปรับตัวที่ดีควรประกอบไปด้วยลักษณะดังต่อไปนี้ คือ

- 1) ในด้านการรับรู้และสติปัญญา การปรับตัวที่ดีนั้น สัมพันธ์โดยตรงกับการรับรู้ตามความเป็นจริง โดยเปิดรับประสบการณ์และการรับรู้โดยปราศจากการบิดเบือน
- 2) ด้านส่วนบุคคล จะต้องเชื่อมั่นในความสามารถ และมีการยอมรับตนเอง
- 3) ด้านสังคม บุคคลที่ปรับตัวได้ดีจะต้องมีความไวในการรับรู้ความรู้สึกของผู้อื่น มีพฤติกรรมที่คล้อยตามสังคม โดยที่พฤติกรรมนั้นตั้งบนรากฐานของเหตุผลและความถูกต้อง
- 4) ด้านอารมณ์ ผู้ปรับตัวที่ดีจะมีความสุข ชื่นชมกับชีวิต และมีความคิดสร้างสรรค์
- 5) บุคคลที่มีการปรับตัวดีจะมีแนวโน้มที่จะพัฒนาตนเองอยู่เสมอ

3. การปรับตัวของชุมชน

ลักษณะ โครงสร้างของแต่ละสังคม อันมีวัฒนธรรมเป็นแกนกลางมีส่วนสร้างปัญหา และข้อขัดแย้งให้แก่คนในสังคมมากน้อยต่างกันไป สังคมที่มีระเบียบประเพณี และวัฒนธรรมยุ่งยากซับซ้อนมากเพียงไร ย่อมสร้างปัญหาและข้อขัดแย้งให้คนในสังคมมากเพียงนั้น เมื่อสังคมได้รับความกระทบกระเทือนทางวัฒนธรรม ด้วยเหตุความเปลี่ยนแปลงใดๆ ในสังคมก็ตาม คนในสังคมนั้นย่อมได้รับผลกระทบกระเทือนตามไปด้วย เพราะว่าวัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่มเป็นสิ่งที่หล่อหลอมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยปกติแล้วบุคคลแต่ละคนย่อมโออบอุ้มวัฒนธรรมในสังคมของตนไว้ ฉะนั้นความไม่คงที่และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมใดก็ตาม ย่อมทำให้แบบแผนการปรับตัวและบุคลิกลักษณะของตัวบุคคลในวัฒนธรรมนั้นๆ เปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมไปด้วยการปรับตัวของชุมชนเกิดขึ้น เมื่อได้รับผลกระทบจากภายนอกชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแต่ละชุมชนจะมีรูปแบบการปรับตัวแตกต่างกันออกไปตามความเชื่อ ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ผู้นำ องค์กรและบริบทของชุมชนนั้นๆ เมื่อใดที่ชุมชนยอมรับสิ่งใหม่ๆ เกิดการคล้อยตามและมีการผสมผสานกลืนกับภายนอกแล้ว นั่นแสดงว่าการปรับตัวได้เกิดขึ้น (จุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: 15-18)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สนิท สมัตรการ (อ้างจากจุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: 27) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ในช่วงการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยของประเทศไทย กับการผสมกลมกลืนของชนชาติพันธุ์พวน พบว่า การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจและตลาด

การพัฒนากระบวนการปกครอง ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ได้แก่การเปลี่ยนแปลงในด้านการประกอบอาชีพอย่างอื่นแทนการทำนา เช่น เป็นพ่อค้า นักธุรกิจ ข้าราชการ ข่างฝีมือและนักการเมือง เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านค่านิยมคือ นิยมให้บุตรหลานมีการศึกษาเพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้ฐานะทางสังคมสูงขึ้นด้วย และค่านิยมของชาวนาที่มีความขยันหมั่นเพียรมีส่วนช่วยในการเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีชีวิตแบบเมืองมากขึ้น

สุจิตรา ประยูรพิทักษ์ (2520: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการปรับตัวในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ของชุมชนชาวเข่า ผลสรุปว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่ง ต่อผลการดำเนินชีวิต และความคงอยู่ของชาวเข่า ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชาวเข่ายังคงทำหน้าที่สนองความต้องการให้แก่ชาวเข่าได้อย่างดี การปรับตัวในด้านการศึกษา ได้มีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก เนื่องจากมีปัจจัยเสริมจากการศึกษาจากศูนย์พัฒนา และสังคมสงเคราะห์ชาวเขา

คิงสฮิลล์ (Kingshill) (อ้างจาก สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2532: 24) พบว่าอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกทำให้มีการเปลี่ยนแปลงบางประการ เช่น ความแตกต่างในเรื่องเพศมีมากขึ้น ความต้องการแรงงานของพวก ที่มีฐานะดีเพิ่มมากขึ้น เพราะมีการซื้อที่ดินเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก แต่ในหมู่บ้าน ไม่มีแรงงานเหลือพอ ที่จะตอบสนองความต้องการดังกล่าว เนื่องจากเกิดการอพยพแรงงานออกนอกหมู่บ้าน ไปหาที่ทำการแห่งใหม่

บุญมา นครินทร์ (2515: บทคัดย่อ) ได้ศึกษาพบว่า ปัจจัยที่ช่วยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือปัจจัยทางด้านความเจริญทางเทคโนโลยี ทำให้คนมีเวลาว่างพอที่จะไปทำงานนอกบ้าน เกิดการจ้างแรงงานแทน ทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับการทดแทนบุญคุณได้ลดความสำคัญลง และชี้ให้เห็นว่าสถาบันครอบครัวไม่สามารถสนองความต้องการของบุคคลในครอบครัวได้ ทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องช่วยตนเอง ลักษณะความสัมพันธ์บางอย่างเปลี่ยนไป เช่น อำนาจของพ่อในลักษณะ Primary authority ลดลง สถานภาพของพ่อและแม่เป็นเพียงศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ของสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น

อดิศักดิ์ ไผทคำ (2537: บทคัดย่อ) ศึกษารูปแบบการประกอบอาชีพของประชากรในชุมชนแออัด ที่ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชน จังหวัดขอนแก่น พบว่า ปัจจัยและสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงอาชีพ คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การขาดแคลนสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน และปัจจัยภายใน คือ บุคลิกภาพ ทักษะและความสามารถของแต่ละบุคคล ระดับการศึกษาและประสบการณ์การทำงานต่างถิ่น และการเปลี่ยนแปลงอาชีพช่วง 10 ปีที่ผ่านมา พบว่าผู้หญิงมีบทบาทในการตัดสินใจเปลี่ยนอาชีพสูงกว่าสามี เพราะเป็นผู้รับภาระหนักทั้งในบ้านและนอกบ้าน ส่วนการเข้าร่วมแรงงานของคนสูงอายุเพิ่มมากขึ้น

อรรถัย อาจอำ (2531: 26) ศึกษาพัฒนาการขององค์กรชุมชนแข่งก็ พบว่า พัฒนาการขององค์กรชุมชนแข่งก็ โดยประชาชนรวมตัวกัน เพื่อจัดตั้งองค์กรที่ถูกต้องตามกฎหมาย เพื่อต่อรองให้ได้มาซึ่งที่อยู่อาศัย โดยอาศัยตัวกลาง หรือหน่วยงานภายนอกที่คอยประนีประนอมระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ เมื่อการแก้ไขปัญหาได้แล้ว ประชาชนจะมีส่วนร่วมน้อยลง

มรว. อคิน รพีพัฒน์ และวรรณพร วิเชียรรัมย์(2524: 41-43) ในเอกสารชุมชนแออัดและแนวทางเกี่ยวกับการปรับปรุงชุมชนแออัด ได้แสดงให้เห็นศักยภาพ ในการปรับตัวตามแนวทางการพึ่งตนเอง เช่น 1) ชุมชนตรอกไต้มีประสิทธิภาพในการควบคุมสังคมและอาชญากรรมในชุมชนได้ 2) ชุมชนวัดสร้อยทองสามารถจัดเก็บขยะ สามารถเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมบางอย่างของคนในชุมชน และได้รับความร่วมมือจากผู้ใหญ่ในชุมชนลดอัตราการเสพยาเสพติด และพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ของเยาวชนได้ 3) กรรมการศูนย์รวมน้ำใจชุมชนคลองเตย สามารถนำบริการต่างๆ ช่วยในการแก้ปัญหของคนในชุมชนได้ ชุมชนแออัดเหล่านี้ยังมีการจัดระบบองค์กรของชุมชนที่มีศักยภาพด้วย

การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของชุมชนในต่างประเทศ

การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน เพื่อปรับตัวให้อยู่รอดในสังคม เกิดขึ้นตลอดเวลาที่ผ่านมา ช่วงการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจศึกษาถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงในชุมชน เกิดขึ้นเมื่อมีการปฏิวัติอุตสาหกรรม ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการเติบโตทางด้านอุตสาหกรรม โดยเฉพาะในประเทศอังกฤษระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 14-17 และยังเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างมีนัยสำคัญในสองด้าน คือ ด้านแรกเกิดกำหนดนิยามที่ดินว่าเป็นทรัพย์สิน ซึ่งในที่สุดกลายสภาพเป็น “สินค้า” ที่สามารถทำการซื้อขายแลกเปลี่ยนได้ในท้องตลาด ด้วยเหตุนี้เองประชาชนจึงถูกรีดถอนสิทธิเหนือที่ดิน ด้านที่สองเกิดการสร้างความชอบธรรมเพื่อดำเนินการปรับปรุงประสิทธิภาพ ในการใช้ที่ดิน โดยการตรากฎหมายขึ้นเพื่ออ้างถึงความจำเป็นในการปรับปรุงการใช้ที่ดินเพื่อรัฐสามารถเก็บภาษีได้มากขึ้น “การปรับปรุง” ถูกนำมาผูกโยงกับ “กำไร” เช่นเดียวกับในหลายๆ ประเทศในทศวรรษต่อมา ซึ่งเป็น “การพัฒนา” ที่มีความหมายเพียงเฉพาะการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ (ยศ สันตสมบัติ, 2539: 11-31)

การเติบโตอย่างรวดเร็วของอุตสาหกรรมฝ้ายในประเทศอังกฤษ ส่งผลกระทบต่อกระบวนการเปลี่ยนแปลงชุมชนที่เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษ และประเทศอาณานิคมอื่นๆ ทั่วโลก

ในประเทศสหรัฐอเมริกาชาวอินเดียนเผ่าเซโรกี(Cherokee) กว่า 90,000 คน ถูกบีบบังคับให้อพยพออกจากผืนดินของตนเพื่อเปิดทางให้กับไร่ฝ้าย ยิ่งไปกว่านั้นช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ถึงช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 รัฐทางตอนใต้ของสหรัฐฯ ได้นำเข้าทาสผิวดำจาก อาฟริกา เพิ่มมากขึ้นถึง 8 เท่า เพื่อเป็นแรงงานในไร่ฝ้าย การเพิ่มจำนวนทาสอย่างต่อเนื่อง และรวดเร็ว กลายเป็นชนวนที่สำคัญประการหนึ่ง ที่นำไปสู่สงครามการเมืองของสหรัฐฯ ในคริสต์ศตวรรษที่ 19

ความต้องการฝ้ายเพื่อเป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานทอผ้าในสหรัฐฯ ยังส่งผลให้เกิดความรุนแรงขึ้น ในอีกหลายประเทศ เช่น อียิปต์ อิธิโอเปีย และอินเดีย เป็นต้น ในประเทศอียิปต์ชนชั้นปกครองบีบบังคับให้ชาวอียิปต์ลดปริมาณการผลิตอาหารลง และเพิ่มการผลิตฝ้าย ชาวอียิปต์จำนวนมากถูกเกณฑ์แรงงานไปสร้างเขื่อน และคลองส่งน้ำเพื่อเตรียมพื้นที่การเกษตรแบบชลประทานไว้ปลูกฝ้าย และในปี ค.ศ. 1882 อังกฤษก็ยึดอียิปต์เป็นอาณานิคม และสร้างไร่ฝ้ายในที่ดินมหาศาล ในประเทศอิธิโอเปียที่ดินเพื่อการเกษตรคุณภาพดีกว่าร้อยละ 60 ถูกอังกฤษบุกรุก และปรับเปลี่ยนเป็นไร่ฝ้าย กลุ่มเลี้ยงสัตว์ถูกขับไล่ให้ร่นถอยจากทุ่งหญ้าขึ้นไปบนป่าดิบเขา ยังผลให้ป่าถูกทำลายลง ความเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่ากลายมาเป็นปัญหาสำคัญของ อิธิโอเปียตราบเท่าทุกวันนี้

ในประเทศอินเดีย อังกฤษไม่เพียงยึดครองที่ดินเพื่อสร้างไร่ฝ้ายขนาดใหญ่เท่านั้น แต่ยังใช้กลไกตลาดของ “บริษัทอินเดียตะวันออก”(East India Company) เข้าผูกขาดกิจการซื้อขายผ้าทั้งหมดของอินเดีย ยังผลให้การทอผ้าด้วยมืออันเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของอินเดียเริ่มเสื่อมถอยลง ทำให้มหาตมะคานธีก่อการประท้วงขู้งามไม่ให้ชาวอินเดียใช้ผ้าของอังกฤษ และหันกลับมาทอผ้าใช้เองเครื่องปั้นดินเผาหรือ “จักร” ซึ่งกลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้ด้วยสันติวิธี

จะเห็นว่าชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง เมื่อการขยายตัวของอุตสาหกรรมฝ้ายเพิ่มขึ้น ซึ่งมีทั้งชุมชนที่ไม่สามารถปรับตัวได้ ก่อให้เกิดการสูญเสียสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ความล่มสลายของชุมชน จารีตประเพณี สิ่งแวดล้อมและการทุจริตแรงงานเยี่ยงทาส ส่วนชุมชนที่สามารถปรับตัวได้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง โดยการยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนนั่นเอง

ฮอบสบอม(Hobsbawm) (ชศ สันตสมบัติ, 2539: 23) ได้กล่าวถึงพัฒนาการของการเกษตรเชิงพาณิชย์ ในประเทศอังกฤษ และภาคพื้นยุโรป ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ว่าก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมในหลายๆ ด้านด้วยกัน ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของที่ดินกับแรงงานในที่ดิน เริ่มห่างเหินและเฉื่อยชาลง ที่ดินกลายมาเป็นแหล่งทำกำไร ในที่สุดเครื่องจักรก็เริ่มเข้ามาแทนที่แรงงานในไร่นา ทำให้แรงงานในภาคเกษตรต้องอพยพแรงงานไปหางานทำตามโรงงานอุตสาหกรรมในเขตเมือง และเสียวิถีชีวิตดั้งเดิมของตนไป

มิติทางด้านสังคม วัฒนธรรม การเมืองและสภาพแวดล้อมถูกบิดเบือนและมองข้าม ในกระบวนการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ยังผลให้เกิดการรื้อถอนทำลายความหลากหลายทางวัฒนธรรม

ธรรม ซึ่งเป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิต และการปรับตัวของมนุษย์ในบริบท และเงื่อนไขของสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป

จากการศึกษาสังคมชาวนาในละตินอเมริกา โวลฟ์(จามะรี เชียงทอง, 2538: 1-2) ได้แบ่งสังคมออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ สังคมที่มีโครงสร้างแบบปิด(Corporate) กับแบบเปิด(Open) ซึ่งศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างในการปรับตัวระหว่างชุมชน 2 รูปแบบ สังคมชาวนาแบบปิดพยายามที่จะรักษาขอบเขตและรูปแบบของชุมชน แต่เนื่องจากความขาดแคลนทรัพยากรชุมชน จึงจำเป็นต้องมีการติดต่อในระบบตลาด เพื่อขายผลผลิตและขายแรงงานด้วย อย่างไรก็ตาม ในการรักษา “สมดุล” ในชุมชนหากไม่พอบริโภค ชุมชนจะนำไปสู่การลดการใช้จ่าย โดยการบริโภคให้น้อยลง เรียกว่า เป็นการขูดรีดแรงงานตนเอง(Exploitation of the Self) ในชุมชนนี้ “ครอบครัว” เป็นหน่วยสำคัญที่สุดในการขูดรีดแรงงานตนเอง เนื่องจากครอบครัวเป็นทั้งหน่วยผลิตและบริโภค ในอีกด้านหนึ่งสังคมชาวนาแบบเปิด เน้นความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องกับชุมชนภายนอก มีความหวังในการสะสมทุน และการแสดงความร่ำรวยในการบริโภคประเภทต่างๆ

หลุยส์ เวิร์ท (Louis Wirth)(อ้างจากจุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: 30) ได้ทำการศึกษาวิจัยในเรื่อง แบบแผนการดำเนินชีวิตของชุมชนที่กำลังเปลี่ยนไปเป็นแบบชุมชนเมืองในประเทศสหรัฐอเมริกา พบว่า หัวหน้าครอบครัวแต่งงานช้า ครอบครัวมีขนาดเล็ก มีความผูกพันกับญาติพี่น้องน้อยลง รวมทั้งหัวหน้าครอบครัว (บิดา มารดา) มีบทบาทต่อสมาชิกภายในครอบครัวน้อยลง ทั้งนี้เนื่องจากมีสถาบันเฉพาะต่างๆ เช่น โรงเรียน สถานรับเลี้ยงเด็กช่วยอบรมสั่งสอนขัดเกลาพฤติกรรมของเด็ก ให้เป็นไปตามบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งในขณะเดียวกัน บิดามารดาก็มีความจำเป็นที่จะต้องหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว เพื่อแลกเปลี่ยนกับการบริการและผลประโยชน์ต่างๆ ครอบครัวโดยส่วนใหญ่จึงมักมีบุคคลอื่นซึ่งไม่ใช่ญาติ ไว้ช่วยดูแลทำงานภายในบ้าน เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระต่างๆ ภายในบ้าน เช่นเดียวกับการศึกษาของออกเบิร์น(อ้างจากจุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537 : 32)

ออสการ์ เลวิส(Oscar Lewis) (พรวิศิษฎ์ วรธรรม.มล, 2533: 13) ได้ทำการศึกษาชุมชนแออัดพบว่า ผู้ยากจนที่อยู่อาศัยอย่างแออัด จะมีการสังสรรค์ต่อกันในระดับสูง แต่มีการจัดระเบียบทางสังคมในระดับต่ำมาก กล่าวคือ ไม่เลเยอร์ระดับของครอบครัวเดี่ยวหรือครอบครัวขยายแต่ประการใด หากมีการรวมตัวมักเป็นการรวมตัวประเภท “ชั่วคราวชั่วคราว” เท่านั้น เด็กๆ มักขาดการดูแลจากบิดา ครอบครัวมักมีสตรีเป็นผู้นำ การแข่งขันระหว่างพี่น้องน้อยๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความรัก และข้าวของเป็นไปในลักษณะที่รุนแรง เมื่อมองระดับเอกัตบุคคล พบว่า ผู้ยากจนมีความรู้สึกที่ว่า “อยู่ชายขอบ” อยู่ในสภาพที่ช่วยตนเองไม่ได้ มีความรู้สึกเป็นปมด้อย มีโครงสร้างของอีโก้(Ego Structure)ที่บอบบาง ไม่สามารถควบคุมความรู้สึกแบบหุ่นหันปล้นเล่นได้

เฟล. แอล. โจคาโน (F.L. Jocano) (พรวิศิษฎ์ วรธรรม.มล, 2533: 13) ได้ทำการศึกษาชุมชนแออัดในมานิลา และได้พิมพ์เผยแพร่งานชื่อ “Slum as a way of life” ในปี พ.ศ. 2518 ได้บรรยาย

ถึงความพยายามของชาวสลัมที่ดิ้นรนหาหนทางจัดการปัญหา ไม่ว่าจะเป็นการที่เด็กผู้ชายเข้าเกี่ยวข้องกับ การเป็นสมาชิกของแก๊งค์กวนเมือง ซึ่งมีโครงสร้างและความร่วมมือกันที่มีประสิทธิภาพ หรือการก้าวเข้าสู่โลกของธุรกิจการค้าประเวณีของเด็กผู้หญิง จนถึงกลไกทางสังคมวัฒนธรรม เช่น บรรทัดฐานและระบบคุณค่าต่างๆ ที่พวกเขายึดถือกันอยู่ ล้วนเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเผชิญหน้า กับภาวะรอบตัว อย่างผู้รู้จักสภาพที่เป็นจริง และเข้าใจเงื่อนไขความเป็นไปได้

โดยสรุปชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมา จาก การขยายตัวของอุตสาหกรรมเป็นปัจจัยหลัก ก่อให้เกิดการสูญเสียสิทธิชุมชน ในการจัดการ ทรัพยากรชุมชนที่เคยมีมาแต่เดิม ทำให้ชุมชนเกิดการปรับตัว การเป็นแรงงานราคาถูก เป็นการ ปรับตัวในระยะแรกของคนในชุมชน การปรับตัวอีกลักษณะหนึ่ง คือ การพึ่งตนเองในระดับหมู่บ้าน การกลับไปยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีชุมชน

พัฒนาการเชิงพาณิชย์ในระยะต่อมา ทำให้แบบแผนการดำเนินชีวิตของชุมชน และ โครงสร้าง ความสัมพันธ์ในสังคมเปลี่ยนไป เป็นแบบชุมชนเมือง ขนาดครอบครัวมีขนาดเล็กลง สมาชิก ในครอบครัวมีบทบาทน้อยลง ขณะเดียวกันก็เกิดสถาบันเฉพาะต่างๆ ขึ้นในสังคม เพื่อทำหน้าที่รองรับ แทน ทำให้ครอบครัวต้องหารายได้เพื่อแลกเปลี่ยนกับการบริการ และผลประโยชน์ต่างๆ จาก สถาบันในสังคม ผลกระทบดังกล่าวยังทำให้เด็กฯ ขาดการดูแลจากพ่อแม่ รวมทั้งกลุ่ม ผู้ยากจนใน สังคม อยู่ในสภาพที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ความพยายามดิ้นรนในการจัดการปัญหา ดังกล่าว ก่อให้เกิด ปัญหาสังคม เช่น การค้าประเวณีของเด็กหญิงและชาย การรวมแก๊งค์กวนเมือง เป็นต้น

การศึกษาการปรับตัวทางสังคมของชุมชนในประเทศไทย

1. การปรับตัวทางสังคมของชุมชนชาวนา

การศึกษาสังคมชาวนาไทยในระดับหมู่บ้าน ในระยะแรกๆ ในช่วง พ.ศ. 2493-2513 ซึ่ง ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาของนักสังคมศาสตร์ชาวตะวันตก ซึ่งได้รับอิทธิพลในการมองการเปลี่ยนแปลงสังคมในเชิงวิวัฒนาการแบบเส้นตรงเส้นเดียว (Unilinear Evolution) คือ เปลี่ยนจากสังคม ประเพณีนิยม (Traditional Society) ไปสู่สังคมทันสมัย จากการศึกษาที่ผ่านมามองชาวนาว่ามี ลักษณะแบบประเพณีนิยม คือประพฤติปฏิบัติตามที่เคยยึดกันมา ไม่มีการเปลี่ยนแปลงและไม่ตอบสนองต่อพลังการเปลี่ยนแปลงจากภายนอก จากการศึกษาสังคมชาวนา “กู่แดง” ในเชียงใหม่ คิงส์ฮิล (Kingshill) (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2532: 21) พบว่าแม้ว่าราคาข้าวจะต่ำกว่าปีก่อนหน้านั้น ชาวนาก็ ยังสามารถดำเนินชีวิต ไปได้อย่างปกติ และ ไม่ได้มีความเดือดร้อนอะไรนัก คิงส์ฮิล กล่าวว่าข้าวเป็น

สิ่งที่สำคัญที่สุดในระบบเศรษฐกิจของชาวนา และได้ตั้งข้อสังเกตถึงการใช้จ่ายเงิน ในการซื้ออาหารมาเลี้ยงดูกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานที่มาช่วยเกี่ยวข้าว

อินแกรม(จามะรี เชียงทอง, 2538:5) ศึกษาพบว่าสังคมหมู่บ้านไม่ยอมสนองตอบหรือ “ไม่ปรับตัว” ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไปเท่าที่ควร เห็นได้จากการยึดติดกับเทคโนโลยีการผลิตแบบดั้งเดิมที่ให้ผลผลิตต่ำ อินแกรมสรุปว่า การเติบโตของตัวเลขในการส่งออกข้าว ที่เพิ่มขึ้น ภายหลังจากการเปิดประเทศ อันสืบเนื่องมาจากสนธิสัญญาบาวริง เป็นผลมาจาก การขยายพื้นที่เพาะปลูกมากกว่าการปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิต โดยทั่วไปแล้วคนไทยยังยึดติดกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในการเกษตร ดังนั้นจึงไม่เกิดความเจริญเติบโตในภาคอุตสาหกรรม

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับการปรับตัวของหมู่บ้าน ในประเด็นเรื่องทุนฉัตรทิพย์ นาดสุภา (2527: 68-69) กล่าวถึง ผลกระทบของระบบทุนนิยมต่อหมู่บ้านในภาคกลาง ในช่วง พ.ศ. 2398-2475 การเกิดชนชั้นใหม่คือ ชาวจีนชนชั้นกระฎุมพี (bourgeoisie) ผู้เข้าไปค้าขายจนกระทั่งไปเป็นเจ้าของที่ดินในหมู่บ้าน และการที่เจ้านายและขุนนางถือตัวเป็นเจ้าของที่ดินในหมู่บ้านมีผลให้หมู่บ้านต้องพึ่งพาโลกภายนอกมากขึ้น หมู่บ้านไม่เพียงพอทางเศรษฐกิจเดิมที่เช่นเดิม ไม่สามารถทำการผลิตซ้ำ (reproduction) โดยพึ่งแต่เพียงตนเองเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ทุนนิยมยังทำลายชุมชนหมู่บ้านไม่ได้(ฉัตรทิพย์ นาดสุภา. 2527: 70)

ในขณะที่ฉัตรทิพย์กล่าวถึง การแตกสลายของชุมชน และความพยายามของชุมชน ในการต่อต้านอำนาจแทรกแซงจากภายนอก จอห์นสัน(จามะรี เชียงทอง, 2538:10) พูดถึงปัญหาเกี่ยวกับอาชญากรรม การปล้นสะดมในหมู่บ้านที่บุกเบิกและขยายตัวใหม่ในภาคกลางช่วง พ.ศ. 2423-2473 และสะท้อนภาคความใหม่ของชุมชน และระยะห่างทางการเมืองระหว่างชุมชนกับรัฐ ซึ่งนำไปสู่ความพยายามของรัฐ ในการจัดระเบียบเพื่อควบคุมชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ส่วนในด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน บุญมา นครินทร์ (จุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: 26) พบว่ามีปัจจัยที่ช่วยทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในชนบทไทย ประการแรกคือปัจจัยทางด้านความเจริญทางเทคโนโลยี ซึ่งได้แก่เครื่องทุ่นแรงใช้แทนแรงงานคนและสัตว์ ทำให้คนมีเวลาว่างพอที่จะไปทำงานนอกบ้าน นอกจากนั้นระบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น ประเพณีลงแขกก็ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นการจ้างแรงงานแทน ทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับการทดแทนบุญคุณได้ลดความสำคัญลง ประการที่สองคือ สถาบันครอบครัวไม่สามารถสนองความต้องการของบุคคลในครอบครัวได้ ทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องช่วยตนเอง ลักษณะความสัมพันธ์บางอย่างเปลี่ยนไป เช่น อำนาจของพ่อในลักษณะอำนาจแรกเริ่ม (Primary authority) ลดลง สถานภาพของพ่อ และแม่เป็นเพียงศูนย์รวมทางด้านจิตใจของสมาชิกในครอบครัวมากกว่า

งานศึกษาวิจัยของ สนิท สมัครการ (จุฬารัตน์ เมืองแก้ว, 2538: 27) ต้องการจะดูว่า เมื่ออิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ได้แผ่ขยายเข้ามาในสังคมหมู่บ้านแล้ว สมาชิกในสังคม จะได้รับผลกระทบการเปลี่ยนแปลงอย่างไร พบว่า ชาวนาที่อยู่ใกล้ตัวเมืองตัดสินใจเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอย่างอื่นมากกว่าชาวนาที่อยู่ห่างไกลจากตัวเมืองออกไป หรืออาจจะกล่าวได้ว่า ความเป็นสังคมเมืองกับความเป็นสังคมชนบทมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนอาชีพของชาวนา อย่างไรก็ตามยังต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยด้านอื่น ๆ อีกหลายด้านด้วย

โดยสรุปจากการศึกษาสภาพการปรับตัว ของชุมชนชาวนาในประเทศไทย พบว่า ลักษณะการปรับตัวของชุมชนในระยะแรก เป็นการปรับตัวอย่างช้าๆ โดยชุมชนชนบทยังคงดำเนินชีวิตแบบประเพณีนิยม ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ คือ การเกิดชนชั้นใหม่ในสังคม คือ ชาวจีนชนชั้นกระฎุมพี ซึ่งในระยะต่อมาทำให้หมู่บ้านไม่เพียงพองานเศรษฐกิจเดิมที่เช่นเดิม ขณะเดียวกันรัฐได้เข้ามาพยายามจัดระเบียบชุมชน เพื่อควบคุมชุมชนให้มีประสิทธิภาพอย่างที่รัฐต้องการ

ส่วนด้านความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน พบว่าปัจจัยที่ทำให้เกิดการปรับตัว คือ ปัจจัยด้านความทันสมัยทางเทคโนโลยี ทำให้คนมีเวลารว่างมากขึ้น และเกิดการเปลี่ยนแปลงทางประเพณีชุมชนด้วย อีกปัจจัยหนึ่ง คือ สถาบันครอบครัวไม่สามารถสนองความต้องการของคนในครอบครัวได้ ทำให้สมาชิกในครอบครัวต้องช่วยเหลือตนเองมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์บางอย่างเปลี่ยนไปด้วย เช่น สถานภาพของพ่อแม่เป็นเพียงศูนย์รวมด้านจิตใจของลูกเท่านั้น

ปัจจัยภายนอกปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอาชีพ และยังส่งผลกระทบต่อขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และความเชื่อในชุมชนด้วย

2. การปรับตัวทางสังคมของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์

ขบวน พลตรี (จุฬารัตน์ เมืองแก้ว, 2537:26) ได้ศึกษาถึงการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ของชาวโซ่กับวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม และติดต่อกับชุมชนภายนอกมากมีแนวโน้มที่จะผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม มากกว่าคนที่เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม และติดต่อกับชุมชนภายนอกน้อย ส่วนอายุ ระดับการศึกษา ไม่มีความสัมพันธ์กับการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวโซ่ กับวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

นอกจากนั้น สุจิตรา ประยูรพิทักษ์ (จุฬารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: 26) ได้ศึกษาการปรับตัว ในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม ของชุมชนชาวเข่า ผลสรุปว่าการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อผลการดำเนินชีวิต และความคงอยู่ของชาวเข่า การปรับตัวในทางสังคมและวัฒนธรรม ได้มีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย เนื่องจากขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชาวเข่าส่วนใหญ่ยังคงทำหน้าที่สนองความต้องการ ที่สำคัญบางอย่างให้แก่ชาวเข่า

ได้อย่างดี การปรับตัวในด้านการศึกษา ได้มีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก เนื่องจากมีปัจจัยเสริมที่มาจากการศึกษาจากศูนย์พัฒนา และสังคมสงเคราะห์ชาวเขา การปรับตัวในด้านศาสนาและความเชื่อ มีการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวน้อยมาก

เกี่ยวกับการปรับตัวด้านการผลิต สนิท สมัครการ (อ้างแล้วใน จุฑารัตน์ เมืองแก้ว) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และสังคมในช่วงของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัย ของประเทศไทยกับการผสมกลมกลืนของกลุ่มชาติพันธุ์พวน พบว่า การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจและตลาด การพัฒนาระบบการปกครอง ทำให้มีความจำเป็นที่จะต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ได้แก่การเปลี่ยนแปลงในด้านการประกอบอาชีพอย่างอื่นแทนการทำนา เช่น เป็นพ่อค้า นักธุรกิจข้าราชการ ช่างฝีมือและนักการเมือง เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านค่านิยมคือ นิยมให้บุตรหลานมีการศึกษาเพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้ฐานะทางสังคมสูงขึ้นด้วย และค่านิยมของชาวนาที่มีความขยันหมั่นเพียร มีส่วนช่วยในการเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีชีวิตแบบเมืองมากขึ้น

เช่นเดียวกันนี้ ประจักษ์ เข็มมุกต์ (อ้างจากจุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: 28) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมของชาวพวนกับวัฒนธรรมไทย พบว่า ผู้มีระดับการศึกษาสูงมีแนวโน้มจะถูกผสมกลมกลืนมากกว่าผู้มีการศึกษาดำและไม่มีการศึกษา นอกจากนี้เพศชายมีแนวโน้มจะถูกผสมกลมกลืนมากกว่าเพศหญิง และคนรุ่นใหม่ที่มีอายุน้อยจะถูกผสมกลมกลืนมากกว่าคนรุ่นเก่าที่มีอายุมาก

โดยสรุปจากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์พวนว่า การเปลี่ยนแปลงสู่ความทันสมัยของประเทศไทย ส่งผลให้ชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เกิดการปรับตัว โดยการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม ลักษณะการเปลี่ยนแปลง เช่น การส่งให้บุตรหลานได้รับการศึกษาเพิ่มมากขึ้น การมีวิถีชีวิตเปลี่ยนเป็นความเป็นอยู่แบบเมืองมากขึ้นและการเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพอย่างอื่นแทนการทำนา ส่วนปัจจัยที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงคือ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านการศึกษา โดยมีหน่วยงานภายนอกเข้ามาเป็นปัจจัยเสริม การปรับตัวทางด้านการศึกษาขังนำไปสู่วิถีชีวิตแบบเมืองมากขึ้นด้วย

3. การปรับตัวทางสังคมของชุมชนเมืองหลัก

ขอบ เข็มกัณฑ์(จุฑารัตน์ เมืองแก้ว, 2537: 28)ได้ศึกษาการพัฒนาโครงสร้างของหมู่บ้านในเขตอำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี พบว่า ความแตกต่างของโครงสร้างหรือสถาบันในหมู่บ้านขึ้นอยู่กับระดับของการพัฒนาจากสิ่งต่างๆ ที่ใช้เป็นเครื่องชี้วัดในการพัฒนา ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในหมู่บ้านมีทั้งปัจจัยภายใน ซึ่งได้แก่ความเป็นปึกแผ่นของหมู่บ้านและ ปัจจัยภายนอก ซึ่งได้แก่ การติดต่อระหว่างหมู่บ้านกับเมือง อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน

บ้านมาจากปัจจัยภายนอกมากกว่าปัจจัยภายใน ส่วนการพัฒนาจะเกิดผลนั้นต้องเกิดจากการประสานระหว่างปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2527: บทคัดย่อ) พบว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมไปสู่ความทันสมัยด้านวัตถุ ชาวจังหวัดขอนแก่นมีความรู้ดีกว่าความทันสมัยต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ดีงามแสดงถึงความเจริญก้าวหน้าตามอารยธรรมแผนใหม่ ความรู้สึกของจิตใจจึงพร้อมที่จะยอมรับ และเป็นผลทำให้การผสมกลมกลืน ระหว่างวัฒนธรรมเก่าและใหม่ดำเนินไปด้วยความสะดวก รวดเร็วยิ่งขึ้น

ในด้านความเชื่อ คิงฮิลล์(Kingshill)(จุฑารัตน์, 2537: 28) ได้วิจัยหมู่บ้านทุ่งแดง จังหวัดเชียงใหม่ ได้พบว่า ผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นทั้งผู้นำในทางศาสนา และผู้นำชุมชนในเวลาเดียวกัน อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก และการนำเอาวิธีการเกษตรสมัยใหม่มาใช้ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลง เช่น ความแตกต่างในเรื่องเพศ ความต้องการแรงงานของพวกที่มีฐานะดีเพิ่มมากขึ้น เพราะมีการซื้อที่ดินเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก แต่ในหมู่บ้านไม่มีแรงงาน เหลือพอที่จะตอบสนองความต้องการดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องจาก เกิดการอพยพแรงงานออกนอกหมู่บ้าน ไปหาที่ทำงานใหม่

การทำวิจัยในชุมชนลาดกระบัง เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม (พรพรรณ สุรนันทน์, 2521: 127-128)ชี้ให้เห็นว่า ผู้อาศัยอยู่แถบชานเมืองส่วนใหญ่ประกอบอาชีพหลากหลาย เช่น อาชีพรับจ้าง รัฐบาลและค้าขาย มีเพียงส่วนน้อยที่ทำงานทางด้านเกษตรกรรม ผู้ที่ได้รับการศึกษาดีจะมีอาชีพรับจ้างและรัฐบาลเป็นส่วนมาก มีหลายครอบครัวที่นอกจากจะทำงานประจำแล้ว ยังประกอบอาชีพอื่น ๆ อีกเพื่อเป็นการหารายได้เพิ่มให้แก่ครอบครัว

โดยสรุปลักษณะการปรับตัวทางสังคมของชุมชนเมืองหลัก พบว่า เปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยด้านวัตถุ ด้านวัฒนธรรม ประเพณีเกิดการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมเก่า และวัฒนธรรมใหม่ เช่น ในชุมชนมีผู้นำชุมชนเป็นทั้งผู้นำทางศาสนาและผู้นำชุมชนในเวลาเดียวกัน มีการช่วยเหลือกันด้านการเงินและงานในชุมชน มีหลายครอบครัวที่นอกจากจะประกอบอาชีพประจำแล้ว ยังประกอบอาชีพอื่น ๆ อีกเพื่อหารายได้เพิ่มให้แก่ครอบครัว

ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเมืองหลักเกิดการปรับตัวมีทั้งปัจจัยภายใน ซึ่งปัจจัยภายในได้แก่ความเป็นปึกแผ่นของหมู่บ้าน และปัจจัยภายนอกชุมชนซึ่งได้แก่ การติดต่อระหว่างหมู่บ้านกับเมือง ซึ่งปัจจัยภายนอกมีอิทธิพลมากกว่าปัจจัยภายใน นอกจากนี้ชุมชนเมืองยังได้รับวัฒนธรรมใหม่ จากอิทธิพลตะวันตกผ่านกระแสทุนนิยม ทำให้เกิดการปรับตัวด้านความแตกต่างระหว่างเพศด้วย

ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเมือง คือ เกิดการกักตุนปัจจัยพื้นฐานในการผลิต ในกลุ่มผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ในหมู่บ้านไม่มีแรงงานเหลือพอที่จะตอบสนองความต้องการของชุมชน เพราะเกิดการอพยพแรงงานเข้าสู่เมือง เกิดปัญหาครอบครัว เด็ก และยาเสพติด

ขึ้น เนื่องจากผู้ปกครองยังต้องประกอบอาชีพเพื่อหารายได้หลักและรายได้เสริมสำหรับค่าครองชีพที่สูงขึ้นในเมือง

4. การปรับตัวทางสังคมของชุมชนแออัด

การศึกษาของ อकिन รพีพัฒน์ (พรวิศิษฎ์ วรวรรณ.มล, 2531: 14) เผยแพร่เมื่อปี 2518 ชื่อ Bangkok Slum : Aspect of Social Organization โดยเสนอว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกในชุมชนมีพื้นฐานอยู่บน การสนองประโยชน์ต่อกันและกัน (reciprocity) ด้วยสิ่งที่เรียกว่า “บุญคุณ” ด้วยเหตุนี้บุคคลที่ให้ความช่วยเหลือ และเป็นที่พักของผู้อื่นจำนวนมาก จะเป็นผู้มีสัมพันธภาพ (clique) บุคคลนั้นจะกลายเป็นผู้มีสถานภาพสูงกว่าคนอื่น และกลายเป็นคู่ความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์ (patron-client relation) ผู้ได้อุปถัมภ์จะสนองตอบโดยการเชื่อฟัง และให้บริการตามความประสงค์ของผู้อุปถัมภ์

วีระพันธ์ สุพรรณไชยมาตย์ และคณะ (2536: 80-81) ได้ทำการศึกษาโครงการพัฒนาระบบบริการสาธารณสุข สำหรับผู้ด้อยโอกาสในชุมชนแออัด เขตเทศบาลเมืองขอนแก่นพบว่า ปัญหาด้านสภาพแวดล้อมของทั้ง 4 ชุมชน บริเวณบ้านส่วนใหญ่มีขยะเกลื่อนกลาด มีน้ำโสโครกจากบ้านเรือนท่วมขัง ส่วนใหญ่ไม่มีท่อระบายน้ำที่ถาวรในชุมชน เมื่อพิจารณาถึงลักษณะการกำจัดขยะในชุมชน พบว่า ร้อยละ 60.0 มีการกำจัดขยะ โดยใช้วิธีการขยะของเทศบาล

สุพรรณ ศรีธรรมมา และคณะ (2538: 1) ได้ศึกษาการพัฒนาระบบบริการสาธารณสุข สำหรับผู้ด้อยโอกาสในชุมชนแออัด เขตเทศบาลนครขอนแก่น ระยะที่ 2 ระหว่างเดือนเมษายน 2536-มีนาคม 2538 ซึ่งได้ทำการศึกษาในพื้นที่ 4 ชุมชนแออัด พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะยากจน การศึกษาดำ ร้อยละ 60.7 ได้รับการศึกษาไม่เกินชั้นประถมศึกษา คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่ใช้แรงงาน และมีผู้ที่ไม่มีงานทำร้อยละ 29.0 ครอบครัวมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย มีภาระหนี้สินถึงร้อยละ 47.8

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น (2539: 72) ได้ทำการศึกษาโครงการวิจัยอนามัยชุมชน ในเขตชุมชน โนนหนองวัด 2 ชุมชนเทพารักษ์และชุมชนหนองแวง 2 พบว่า ผู้นำชุมชนได้รับการนิเทศจากหน่วยงานของรัฐ ร้อยละ 87.2 ผู้นำส่วนใหญ่ร้อยละ 59.5 เห็นว่าสามารถร่วมทำงานกับเจ้าหน้าที่ได้

จรัญญา วงษ์พรหม (2539: ก-ข) ได้ศึกษาทัศนคติของชาวชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่นต่อสิ่งแวดล้อม พบว่า ชาวชุมชนยังมีความต้องการสาธารณสุขปกคอีกหลายด้าน ไม่มีการจัดระบบระบายน้ำเสียในครัวเรือน ถนนขรุขระ หน่วยงานของรัฐเห็นว่า ปัญหาความยากจนเนื่อง

จากความไม่มั่นคงของอาชีพ และการมีรายได้น้อยยังผลต่อการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย แต่ใน ส่วนของชุมชนและองค์กรชุมชนยังให้ความร่วมมือ ในการพัฒนาต่างๆ

โดยสรุปชุมชนแออัดเป็นชุมชนที่ไม่มีความมั่นคงในชีวิต ทั้งเรื่องการทำมาหากิน และที่ อยู่อาศัย ดังนั้นมิตรภาพที่บุคคลมีต่อกัน จึงเป็นความสัมพันธ์ที่บุคคลใช้เป็นเครื่องมือในการดำรง อยู่ นอกจากนี้จากการศึกษางานวิจัยยังพบว่า ชุมชนแออัดพยายามปรับตัวเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยมีลักษณะการปรับตัวด้านเศรษฐกิจ คือ การประกอบอาชีพเก็บขยะ โดยการแปรสภาพ “ของ เสีย” เป็น “ของมีค่า” ส่วนการปรับตัวด้านความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย โดยการสร้างองค์กรชุมชน เพื่อขยายฐานความสัมพันธ์ และเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกลวิธีในการต่อรอง เพื่อแก้ไข ปัญหา

ปัจจัยที่สำคัญในการปรับตัวของชุมชนแออัด ได้แก่ ปัจจัยภายใน ซึ่งได้แก่ คณะ กรรมการชุมชน และองค์กรประชาชนในการบริหารชุมชนที่ต้องมีความยืดหยุ่น ตามสถานการณ์ที่ เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ซึ่งมีหน่วยงานภายนอกเป็นปัจจัยเสริม

ปัญหาและอุปสรรคในการปรับตัวของชุมชนแออัด เนื่องจากชุมชนแออัดไม่มีความมั่ง คั่งในชีวิต ทั้งเรื่องการทำมาหากิน และที่อยู่อาศัย ทำให้เป็นปัญหาในการปรับตัวของชุมชนแออัด กล่าวคือ พ่อแม่ต้องประกอบอาชีพหาเช้ากินค่ำ ทำให้ไม่มีเวลาในการอบรมสั่งสอนบุตรหลาน ผู้ปกครองไม่สามารถส่งบุตรหลานเรียนในระดับสูง และอาชีพเก็บขยะยังนำไปสู่ปัญหาด้านสุขภาพ อนามัย และปัญหาสิ่งแวดล้อมชุมชนตามมาด้วย

5. สภาพปัญหาสังคมเมืองหลัก

นโยบายการพัฒนาประเทศของรัฐที่เน้นด้านอุตสาหกรรมส่งออก นอกจากจะ กระทบถึงการขยายตัวทางเศรษฐกิจ อันก่อให้เกิดการอพยพแรงงาน การใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย แล้ว ยังทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเมืองการปกครอง เพื่อให้เหมาะสมกับการขยายตัวของเมือง โดยการประกาศเขตเมืองหลัก เพื่อเป็นเขตรองรับความเจริญอันเกิดจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเป็น หลักแล้ว การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งเกิดขึ้นทั้งโดยความตั้งใจของรัฐและเกิดจากผลการพัฒนาที่ไม่ตั้งใจ ทำให้เกิดผลกระทบด้านความสัมพันธ์ ของคนใน สังคม ในด้านต่างๆ ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการเมือง สถาบันการศึกษา และสถาบัน ศาสนา ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ทางด้านสถาบันครอบครัว เกิดภาวะที่เรียกว่า “ล่มสลาย” เพราะระบบการศึกษาที่รับ ใช้ระบบทุน ทำให้ลูกหลานที่มีการศึกษาสูง ต้องการงานที่มีค่าตอบแทนสูงและแน่นอนกว่าการ ทำการเกษตรกรรม หรืออาชีพในเขตที่ตนอาศัยอยู่ เกิดการอพยพเข้าเมือง ปล่อกยให้ผู้สูงอายุเฝ้าบ้าน และช่วยเหลือดูแลหลาน ทำให้ชุมชนขาดศักยภาพในการพัฒนาตนเอง

สถาบันการเมือง เมื่อระบบทุนผูกขาดทำให้เกิดความไม่พอใจในกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในสังคม กระแสประชาธิปไตยเริ่มรุนแรงอีกระลอก ประชาชนต้องการมีส่วนร่วมมากขึ้น ในกระบวนการตัดสินใจพัฒนาประเทศ เช่น เกิดการเรียกร้องให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ การเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นต้น

สถาบันการศึกษา ผลจากการขยายการศึกษาทำให้เกิดสถานศึกษาเพิ่มมากขึ้น เช่น วิทยาลัยครู มหาวิทยาลัยอิสระแล้วก็ตาม แต่ยังมีปัญหาการขาดคุณภาพของนักศึกษาที่จบการศึกษาในระดับสูง และยังพบว่านักศึกษาที่จบการศึกษามีได้กลับมาสสร้างหรือพัฒนาท้องถิ่นตน และบางส่วนยังพบปัญหาว่างงานอยู่

สำหรับความเชื่อด้านศาสนาก็ได้รับผลกระทบไม่น้อย อันเนื่องมาจากภาวะทันสมัยของสื่อมวลชน ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง ทั้งที่แต่เดิมสถาบันศาสนาถือเป็นสถาบันสูงในสังคมไทย แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์กรณีพระยันตะ พระภิกษวนาพุทธโธ และอีกหลายกรณีที่พบในหน้าหนังสือพิมพ์ ทำให้คนในสังคมต้องตรวจสอบ และหวาดระแวงภิกษุในพระพุทธศาสนา

ความเจริญในด้านสื่อสารมวลชนและ การกระจายทางวัฒนธรรมของสังคมเมืองหลัก ย่อมเป็นสื่อในการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวแก่ชุมชนในเมืองโดยรอบ ทำให้คนในสังคมนำมาประพฤติกปฏิบัติทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ ผลจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว สรุปผลกระทบได้ใน 3 ด้าน ดังนี้

1) การจัดองค์กรทางเศรษฐกิจ ระบบการผลิตเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อบริโภค เป็นการผลิตตามกลไกตลาดโลก สัดส่วนของประชากรภาคเกษตรกรรมลดลง มีความต้องการแรงงานฝีมือและบุคลากรด้านวิชาชีพมากขึ้น มีการโยกย้ายแรงงานมากขึ้นและบ่อยขึ้น มีการจำแนกบทบาทและความรับผิดชอบของแรงงานแต่ละสาขาชัดเจนขึ้น เพื่อการลงทุนส่งเสริมการตลาด ควบคู่ไปกับการขยายการผลิต และต้องมีการพึ่งพาอย่างใกล้ชิดในระหว่างแต่ละสาขา

2) โครงสร้างประชากรและนิเวศน์วิทยา อัตราการเกิดและอัตราการตายลดลง มีการเพิ่มการควบคุมประชากรและการขยายตัวของเมืองใหญ่ ส่งผลถึงความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศน์ เนื่องจากการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง โดยอ้างถึง “คุณภาพชีวิตที่ดีกว่า” ในเขตชุมชนเมือง

3) โครงสร้างสังคม โครงสร้างของครอบครัวจะเปลี่ยนไปมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การตัดสินใจในการแต่งงานเป็นตัวของตัวเองมากขึ้น บทบาทของสตรีมีการเปลี่ยนแปลงไป มีการติดต่อระหว่างวัฒนธรรมมากขึ้น การเพิ่มบทบาทของสื่อมวลชนในการรู้หนังสือและวัฒนธรรม เป็นมาตรฐานของสังคม เกิดการรวมตัวเป็นชมรมและสมาคม การใช้เหตุผล

ในการนับถือศาสนา การเปลี่ยนแปลงระบบการให้รางวัลและโครงสร้างของรายได้ ปรับปรุงประสิทธิภาพของระบบการเมืองและการจัดการ

ผลกระทบดังกล่าว ยังก่อให้เกิดปัญหาความร่วมมือในสังคมเมืองหลัก คือ ปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัย ซึ่งก่อตัวเป็นปัญหาสำคัญในปัจจุบัน ซึ่งสังคมใดได้รับความกระทบกระเทือนทางวัฒนธรรมมากเพียงใด คนในสังคมนั้นย่อมได้รับความเดือดร้อน และกระทบกระเทือนตามไปด้วยอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้ ทั้งนี้ เพราะวัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่มย่อมโอบอุ้มวัฒนธรรมในสังคมของตนไว้ (จุฑารัตน์, 2537: 17) ฉะนั้นความไม่คงที่และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวัฒนธรรมใดก็ตาม ย่อมทำให้แบบแผนการปรับตัวและบุคลิกลักษณะของบุคคลภายในวัฒนธรรมนั้น เปลี่ยนแปลงตามสังคมและวัฒนธรรมด้วย เมื่อชุมชนยอมรับสิ่งใหม่ๆ เกิดการคล้อยตามการผสมกลมกลืนกับภายนอกแล้ว และทำให้ชุมชนยังคงดำเนินชีวิตในสังคมได้ นั่นหมายถึง เกิดการปรับตัวของชุมชนขึ้นนั่นเอง

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการศึกษา

ในการศึกษาวิจัยเรื่องการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อย ในเมืองหลัก กรณีศึกษา : บ้านบะขาม ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น มีวิธีการดำเนินการศึกษาดังนี้

วิธีการดำเนินการศึกษา

วิธีการดำเนินการศึกษาวิจัยแบ่งออกเป็นขั้นตอนได้ ดังนี้

1. การเลือกพื้นที่ในการศึกษา

การเลือกพื้นที่ศึกษาโดยการกำหนดเมืองหลักในภาคอีสาน คือ จังหวัดขอนแก่น และลงภาคสนามสำรวจเฉพาะพื้นที่ที่มีความใกล้เคียงกับเรื่องที่ศึกษา โดยเน้นคุณสมบัติของพื้นที่กรณีศึกษาดังนี้ 1)เป็นชุมชนเดิมในเขตเมืองหลัก 2)ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน 3)เป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในเมือง และ4)เกิดองค์กรชุมชนที่มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง ชาวบ้านได้ร่วมตัวจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์ในชุมชน โดยมีองค์กรภายนอกให้การสนับสนุนองค์กรชาวบ้านดังกล่าว ซึ่งจะทำให้เห็นถึงการปรับตัวทางสังคมของชุมชนเดิม ท่ามกลางการขยายตัวของเมือง และการปรับตัวทางสังคมของชุมชนกับองค์กรภายนอกที่เกี่ยวข้องกับชุมชนได้อย่างชัดเจน

ในระดับแรกมี 2 ชุมชนที่มีสภาพปัญหาดังกล่าว คือ ชุมชนย่อยบ้านบะขาม และชุมชนย่อยหลังสนามกีฬา ชุมชนย่อยบ้านบะขามมีสภาพสอดคล้องกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้มากที่สุด จึงเลือกเป็นพื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้

2. ขั้นตอนการศึกษา

2.1 การศึกษาเอกสารต่างๆ

การศึกษาเอกสารเน้นการศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับประเด็นศึกษา โดยค้นเอกสารจากแหล่งต่างๆ ดังนี้

2.1.1 หอสมุดแห่งชาติ

2.1.2 สำนักวิทยบริการมหาวิทาลัยมหาสารคาม

2.1.3 สำนักวิทยบริการมหาวิทาลัยขอนแก่น

2.1.4 สำนักวิทยบริการมหาวิทาลัยมหิดล

2.1.5 ห้องสมุดมหาวิทาลัยธรรมศาสตร์

2.2 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก ในการเก็บข้อมูลภาคสนามผู้ศึกษาใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์จากผู้รู้ หลังจากรวบรวมข้อมูลแล้ว จึงนำข้อมูลเหล่านั้นมาจัดหมวดหมู่แล้ววิเคราะห์และเสนอผลการศึกษาเป็นลำดับ

3. ประชากรในการศึกษา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เน้นการศึกษากลุ่มประชากรชุมชนย่อยบ้านมะขาม ที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย จำนวน 332 หลังคาเรือน จำนวน 351 ครอบครัว เป็นกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา โดยแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูล(ปี 2539) ดังนี้

3.1 กลุ่มผู้นำชุมชน

อันประกอบไปด้วยผู้นำที่เป็นทางการ คณะกรรมการด้านต่างๆ และผู้นำไม่เป็นทางการ ซึ่งจะให้ข้อมูลชุมชนในอดีต เริ่มตั้งแต่การก่อตั้งชุมชนถึงก่อนเกิดปัญหาความไม่มั่นคงเรื่องการถือครองที่ดิน ลักษณะทั่วไปของชุมชน ประวัติชุมชน ประชากรในชุมชน อาชีพการทำมาหากิน บทบาทของกลุ่มองค์กรต่อชุมชน ความสัมพันธ์ในกลุ่ม ความเชื่อและพิธีกรรมในท้องถิ่น

3.2 กลุ่มทางสังคมในชุมชน

กลุ่มทางสังคมในชุมชน ได้แก่ ครอบครัวและเครือญาติ กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มสตรี และกลุ่มอาชีพ โดยเก็บข้อมูลจากหัวหน้าครอบครัวที่สามารถแยกระดับอายุเป็นช่วงอายุและระดับฐานะเป็น ฐานะดี ฐานะปานกลาง และฐานะยากจน (ต้องอาศัยบ้านผู้อื่นอยู่) กับกลุ่มประชากรที่อาศัยในหมู่บ้านมากกว่า 20 ปี โดยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และการปรับตัวของครอบครัวที่มีญาติในชุมชนและ ไม่มีญาติในชุมชน ค่านิยมของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในชุมชนและนอกชุมชน โดยพิจารณาตามความแตกต่างทางฐานะครอบครัวเป็นต้น

3.3 กลุ่มองค์กรภายนอกหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง

โดยแยกเป็นองค์กรของรัฐและองค์กรเอกชน เพื่อสอบถามความคิดเห็น ความรู้สึก แนวคิดเงื่อนไขที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการปรับตัวของชุมชน การให้การสนับสนุน ปัญหาและอุปสรรคของการปรับตัวของชุมชน เป็นต้น

4. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ ดังนั้นเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาจึงใช้สมุดบันทึกประจำวัน สมุดบันทึกแยกประเภทข้อมูล กล้องถ่ายภาพ และเทปบันทึกเสียง นอกจากนี้อุปกรณ์เหล่านี้แล้ว ตัวผู้ศึกษาซึ่งมีกรอบแนวคิดในการศึกษา ถือเป็นเครื่องมือในการศึกษานี้ด้วย

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้การศึกษาเชิงคุณภาพ(Qualitative Approach) โดยเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม เช่น เข้าร่วมสังเกตการณ์กิจกรรม และพิธีกรรมในชุมชน ชักถามพูดคุยตามประเด็นสนทนากับผู้เข้าร่วมกิจกรรม เป็นต้น และการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง(Semi-structure interview) และสัมภาษณ์แบบเจาะลึก(Deep interview) นอกจากนี้ยังเก็บข้อมูลจากเอกสารซึ่งได้จากผู้นำชุมชน และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องด้วย การเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบททางกายภาพ บริบทความสัมพันธ์ทางสังคม และอีกส่วนหนึ่งเป็นข้อมูลเจาะลึกตามประเด็นการศึกษา แล้วนำมาจัดเก็บโดยการบันทึกประจำวันตามที่ผู้ศึกษาเข้าใจ การศึกษาลักษณะนี้อาจทำให้เกิดข้อผิดพลาดได้ จึงต้องถามซ้ำ หรือนำมาจัดระเบียบข้อมูลแล้ว ตั้งเป็นแนวคำถามกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ(Key informant) ต่อไป

รวมระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามประมาณ 12 เดือน คือ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2539 ถึงเดือนตุลาคม 2540 และเพิ่มเติมข้อมูลในช่วงเวลาต่อมา

6. การตรวจสอบข้อมูล

ผู้ทำการศึกษาจะทำการตรวจสอบข้อมูลจะกระทำไปพร้อมๆ กับเก็บข้อมูลเป็นการตรวจสอบพื้นที่ในสนาม โดยการถามซ้ำอีกครั้งในโอกาสต่อมาหลังจากเก็บข้อมูลแล้ว และจะทำการตรวจสอบข้อมูลอีกครั้งเมื่อออกนอกสนาม โดยพิจารณาถึงความขัดแย้งของข้อมูล เมื่อทำการสรุปข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ยังย้อนกลับไปตรวจสอบข้อมูลในช่วงนั้นด้วย

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้ศึกษาต้องทำการวิเคราะห์สรุปข้อมูลแต่ละขั้นตอนของการเก็บข้อมูล เพื่อสร้างบทสรุปข้อมูล โดยการจำแนกประเภทของข้อมูล อันได้แก่ ผลกระทบทางสังคมของชุมชนเดิมในเมือง อันเกิดจากการขยายตัวของเมืองหลัก รูปแบบ วิธีการ เงื่อนไข การปรับตัวขององค์กรชุมชนในเมืองท่ามกลางการขยายตัวของเมืองหลัก โดยที่ผู้วิจัยต้องศึกษาปรากฏการณ์จากอดีตมาเป็นลำดับ โดยอาศัยกรอบแนวคิดการพัฒนาเมืองหลัก แนวคิดชุมชนและองค์กรชุมชน แนวคิดการพัฒนา

สังคม และแนวคิดการปรับตัวของบุคคลและชุมชน นำมาใช้เป็นแนวทางอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็พยายามค้นหาข้อผิดพลาดจากการวิเคราะห์ข้อมูล ที่มีความขัดแย้งกับข้อสรุปจากการศึกษา เพื่อตรวจสอบข้อสรุปนั้น

8. ข้อจำกัดในวิธีการศึกษา

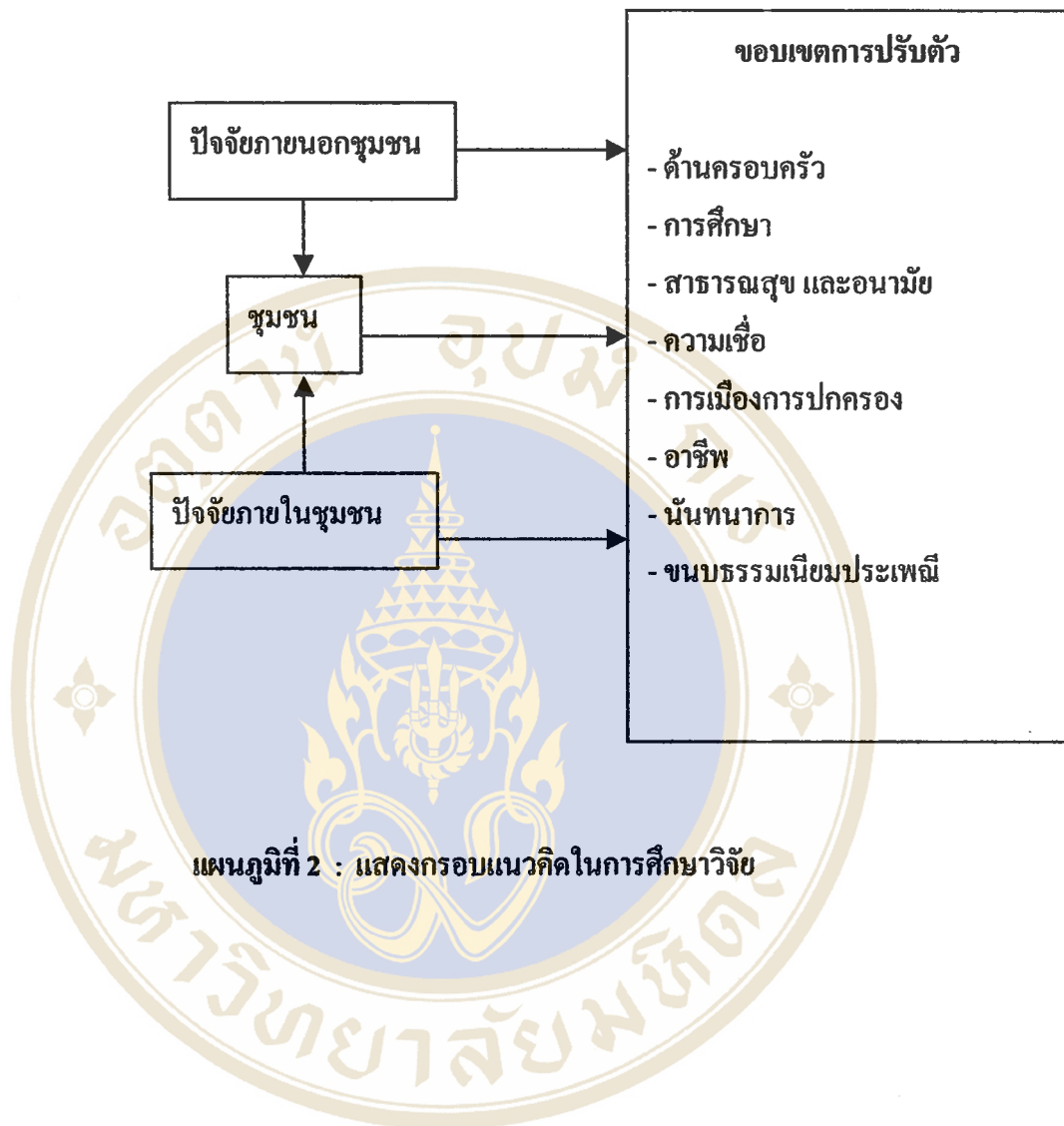
เนื่องจากการศึกษาภาคสนามไม่สามารถกำหนดแผนงานแน่นอนได้ เพราะไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสนามได้ ทำให้เวลาในการศึกษายืดหยุ่นตามความเหมาะสม นอกจากนี้ ตัวผู้ศึกษาเองต้องระวังไม่ให้เกิดอคติทั้งทางส่วนตัว และทางกรอบแนวคิดซึ่งเกิดขึ้นในตัวของผู้ศึกษา จึงจะทำให้การศึกษานี้สมบูรณ์ได้

9. กรอบแนวคิดในการศึกษา

การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมของประเทศ ในระดับแรกส่งผลกระทบต่อหัวเมืองใหญ่ทั่วประเทศ ก่อให้เกิดชุมชนย่อยในลักษณะที่แตกต่างกันตามความสามารถในการปรับตัวเพื่อให้ชุมชนมั่นคง และอยู่รอดเท่าทันการพัฒนารอบๆ ด้าน

ความสามารถในการปรับตัวทางสังคมของชุมชนขึ้นอยู่กับทรัพยากรในชุมชน ภาวะการสะสมทุนทางวัฒนธรรมชุมชน ความสัมพันธ์ขององค์กรทางสังคมในชุมชน และความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนกับภายนอกชุมชน ซึ่งต่างเป็นเงื่อนไข สนับสนุน ยื้อรั้งการปรับตัวของทางสังคมแต่ละชุมชน

การปรับตัวของชุมชนนอกจากจะเพิ่มฐานด้านเศรษฐกิจแต่ละครอบครัว ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นในการดำรงชีพแล้ว ยังสร้างและรักษาสมดุลระหว่างชุมชน กับความเปลี่ยนแปลงภายนอกชุมชนด้วย โดยการแก้ปัญหาในชุมชนร่วมกัน การสร้างฐานอำนาจการต่อรองของชุมชนที่มีคุณสมบัติเหมือนกัน การถ่ายทอดการเรียนรู้ระดับชุมชน โดยการรวมกลุ่มเป็นองค์กร กลุ่มระดับชุมชน และเครือข่ายระดับสังคม ยังเป็นส่วนสำคัญในการปรับตัวเพื่อความมั่นคง และความอยู่รอดของชุมชนสู่การพัฒนา ในทศวรรษใหม่อีกด้วย

บทที่ 4 ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ศึกษา

ลักษณะทั่วไปของจังหวัดขอนแก่น

1. ความเป็นมาของจังหวัดขอนแก่น

จากตำนานเมืองขอนแก่นระบุว่า จังหวัดขอนแก่นตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2326 (บางแห่งว่าเป็น พ.ศ. 2339-2340) ผู้ก่อตั้งเมือง คือ ท่านราชครูหลวง หรือท้าวเมืองแทนในรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ (ประมาณปี พ.ศ. 2326) ท่านราชครูได้นำพรรคพวกจำนวน 330 คน มาตั้งบ้านเมืองที่บ้านคอนกระยอมเมืองเพี้ย (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอบ้านไผ่) และได้ขอขึ้นกับเจ้าพระยานครราชสีมา ดังนั้นเจ้าพระยานครราชสีมาจึงมีใบบอกไปยังกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดเกล้าให้ยกเมืองขึ้นเป็น “เมืองขามแก่น” ต่อมาเรียกเพี้ยนเป็นเมืองขอนแก่น โดยถือเอานิมิตนามพระธาตุขามแก่นที่ประชาชนเคารพนับถือเป็นสัญลักษณ์(สำนักงานจังหวัดขอนแก่น, 2541: 5)

2. ที่ตั้ง

จังหวัดขอนแก่นตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากกรุงเทพฯ 445 กิโลเมตร. อยู่ระหว่างเส้นรุ้งที่ 15-17 องศาเหนือ และเส้นแวงที่ 101-103 องศาตะวันออก มีพื้นที่ 10,886 ตารางกิโลเมตร หรือ 6.8 ล้านไร่ และมีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดอุดรธานี จังหวัดเลยและจังหวัดหนองบัวลำภู

ทิศใต้ ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดบุรีรัมย์

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดกาฬสินธุ์ และจังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดเพชรบูรณ์

3. ภูมิประเทศ

เป็นที่ราบสูง มีพื้นที่สูงต่ำสลับเป็นลูกคลื่น ลาดเทไปทางทิศตะวันออกและทิศใต้ มีที่ราบลุ่มแถบลุ่มแม่น้ำชีและลุ่มน้ำพอง พื้นที่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางโดยเฉลี่ย 100-200 เมตร

4. ภูมิอากาศ

อุณหภูมิสูงสุดโดยเฉลี่ย 34.6 องศาเซลเซียส สำหรับสถิติอุณหภูมิสูงสุดในรอบ 46 ปี (พ.ศ. 2491-2539) ปรากฏดังนี้

ปี 2538 ฝนตกโดยเฉลี่ย 1,279 มิลลิเมตร อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด 37.67 องศาเซลเซียส เฉลี่ยต่ำสุด 17.30 องศาเซลเซียส

ปี 2539 ฝนตกโดยเฉลี่ย 1,176 มิลลิเมตร อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด 32.53 องศาเซลเซียส เฉลี่ยต่ำสุด 22.23 องศาเซลเซียส

ปี 2540 ฝนตกโดยเฉลี่ย 717 มิลลิเมตร อุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุด 37.88 องศาเซลเซียส เฉลี่ยต่ำสุด 20.10 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ จำนวน 1,003.0 ล้านลูกบาศก์เมตร คิดเป็นร้อยละ 44.31 ของปริมาณอ่างเก็บน้ำ (สำนักงานจังหวัดขอนแก่น :2540)

จากสถิติจะเห็นได้ว่า ปริมาณฝนโดยเฉลี่ยมีแนวโน้มลดลงเรื่อยๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อตรงต่ออาชีพเกษตรกรรม

5. การใช้ที่ดิน

พื้นที่ถือครองประมาณ 4.14 ล้านไร่ แยกเป็น พื้นที่นา 2.73 ล้านไร่ พื้นที่ไร่ 1.05 ล้านไร่ พื้นที่ไม้ยืนต้น 0.112178 ล้านไร่ และพื้นที่สาธารณประโยชน์ 0.24158 ล้านไร่

การใช้ที่ดินส่วนใหญ่ของเทศบาลนครขอนแก่นเป็นสถาบันราชการ และสถานศึกษา เพราะมีมหาวิทยาลัยขอนแก่นตั้งอยู่ในเขตเทศบาล พื้นที่ 5,825 ไร่ และมีหน่วยงานราชการรวมอยู่มากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาเป็นเขตที่อยู่อาศัย การค้าและอุตสาหกรรม โดยเขตการค้าและที่อยู่อาศัยหนาแน่นสูงสุดอยู่ในเขตใจกลางเมือง บริเวณถนนหน้าเมืองและถนนกลางเมือง ที่อยู่อาศัยหนาแน่นปานกลางและหนาแน่นต่ำมีอยู่ถักออกมาจากเขตการค้า และที่อยู่อาศัยหนาแน่นสูงในแนวเหนือใต้ จากมหาวิทยาลัยขอนแก่นมาจนถึงบึงแก่นนคร และเขตอุตสาหกรรมมีอยู่มากในบริเวณทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข 2 และทางรถไฟเพราะสะดวกต่อการขนส่ง โดยเฉพาะส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมเกษตร เช่น โรงสีข้าว โรงงานทำมันเส้น โรงงานอัดมันเม็ด โรงเลื่อย เป็นต้น

6. เศรษฐกิจและสังคม

6.1 โครงสร้างทางเศรษฐกิจ

จังหวัดขอนแก่นมีโครงสร้างการผลิต ที่ค่อนข้างแตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีความโน้มเอียงไปทางด้านอุตสาหกรรมและการบริการค่อนข้างสูง ซึ่งแสดงผลดังนี้

ธุรกิจการบริการ มีโรงแรม 50 แห่ง (ห้องพักรวมกว่า 3,000 ห้อง) มีสถานบริการน้ำมัน ประกอบด้วย สถานบริการ 227 แห่ง คลังน้ำมัน 4 แห่ง สถานบริการก๊าซ 2 แห่ง สถานบรรจุก๊าซหุงต้ม 8 แห่ง และคลังก๊าซ 4 แห่ง

6.2 การปกครอง แบ่งเป็น

6.2.1 ราชการส่วนภูมิภาค ส่วนราชการประจำจังหวัด 32 ส่วน ราชการ อำเภอ 20 อำเภอ กิ่งอำเภอ 5 กิ่งอำเภอ 198 ตำบล 2,032 หมู่บ้าน จำนวน 373,755 ครัวเรือน

6.2.2 ราชการส่วนท้องถิ่น โดยมีองค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลนครขอนแก่น 1 แห่ง เทศบาลเมืองพล 1 แห่ง เทศบาลตำบลบ้านไผ่,ชุมแพ 2 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 191 แห่ง

6.2.3 ราชการส่วนกลางและรัฐวิสาหกิจ 176 หน่วยงาน

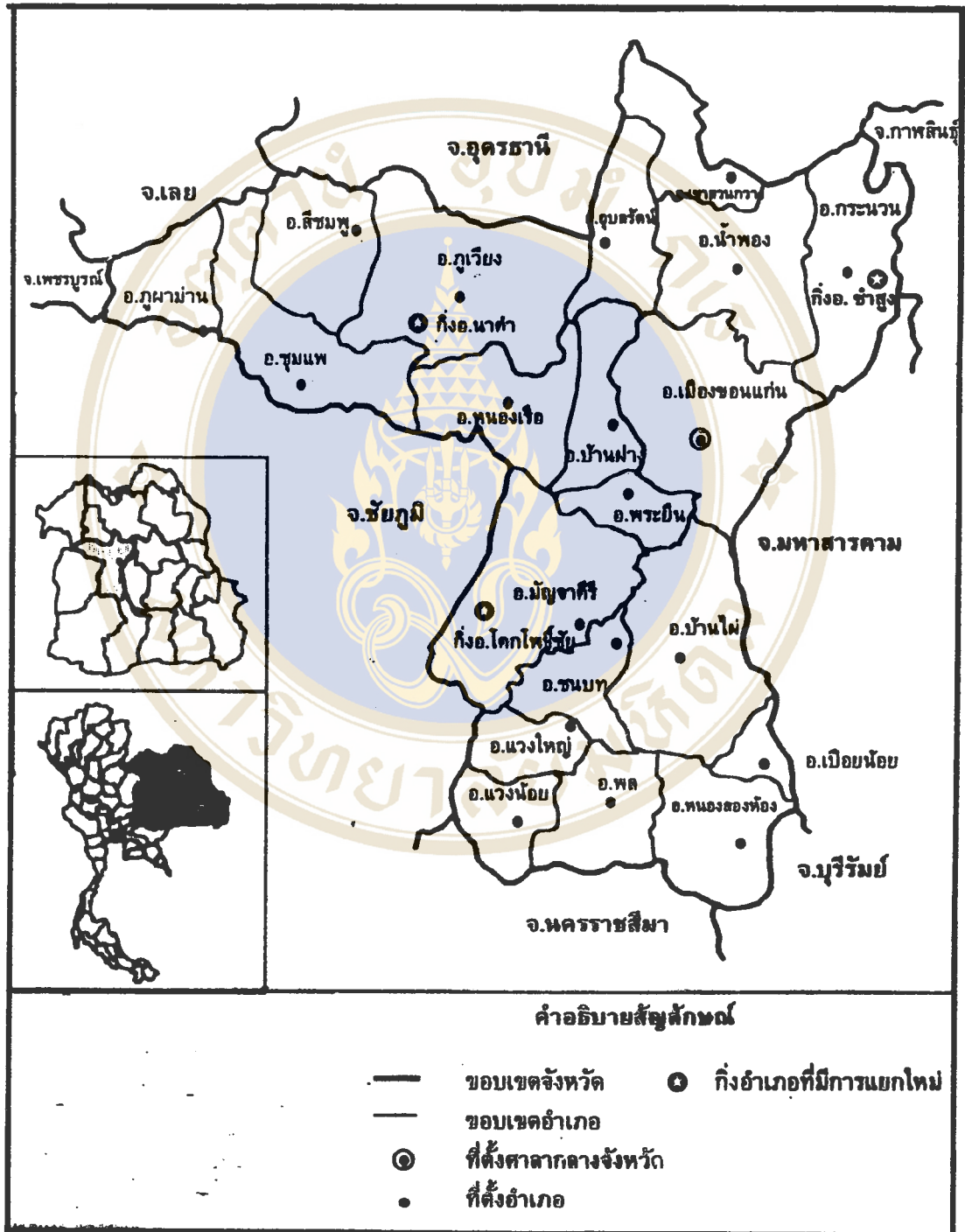
6.2.4 แบ่งเขตการเลือกตั้งออกเป็น 4 เขต มีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งสิ้น 11 ท่าน

6.3 ประชากร

ปี 2540 ประชากร จำนวน 1,747,272 คน แยกเป็น ชาย 876,982 คน หญิง 870,290 คน(สำนักงานจังหวัดขอนแก่น: 2540) นับเป็นอันดับ 5 ของประเทศ และเป็นอันดับ 4 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองจากจังหวัดนครราชสีมา อุบลราชธานี อุตรธานี ตามลำดับ อัตราความหนาแน่นของประชากรต่อพื้นที่เฉลี่ย 154 คน/ตารางกิโลเมตร ประมาณว่าในช่วงปี 2538-2543 จะมีอัตราเพิ่มร้อยละ 1.15/ปี

รายได้ของประชากรและการมีงานทำ รายได้ประชากร/คน/ปี ประมาณ 34,879 บาท (สำนักงานจังหวัดขอนแก่น, 2538: 15) จากผลการขยายตัวในภาคอุตสาหกรรมและการบริการเพิ่มขึ้น ส่งผลให้การจ้างงานในจังหวัดขยายตัวสูงขึ้นตามภาวะเศรษฐกิจ จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้สัดส่วนของการกระจายรายได้ระหว่างประชากรในชุมชนเมือง และประชากรใน

ชนบทมีความแตกต่างกันมาก ซึ่งสัดส่วนที่มีความแตกต่างกันนี้ เป็นแรงผลักดันทำให้มีการอพยพเข้าสู่เมือง เพื่อหางานทำในภูมิภาคอื่น และบางส่วนก็อพยพไปยังตลาดแรงงานในต่างประเทศ

แผนภูมิที่ 3 : แสดงแผนที่สังเขป จังหวัดขอนแก่น

ที่มา : เทศบาลนครขอนแก่น, 2541

ลักษณะทั่วไปของชุมชนย่อย

1. ประวัติความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

บ้านบะขามเป็นชุมชนย่อยชุมชนหนึ่งใน 44 ชุมชน ในเขตเทศบาลเมืองขอนแก่น อีกทั้งยังเป็นชุมชนเก่าแก่แห่งหนึ่งในตัวเมืองขอนแก่น ซึ่งถือได้ว่าเติบโตขึ้นพร้อมๆกับการเปลี่ยนแปลงในจังหวัดขอนแก่น

ชุมชนย่อยบ้านบะขามตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของจังหวัดขอนแก่น บนทางหลวงหมายเลข 209 สายขอนแก่น-กาฬสินธุ์ ห่างจากตัวเมืองขอนแก่นประมาณ 3 กิโลเมตร มีอาณาเขตพื้นที่ไม่น้อยกว่า 36 ไร่เศษ มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ด้านเหนือ จดถนนประชาสโมสร (ซึ่งเดิมจดบึงทุ่งสร้าง)

ด้านตะวันออก จดแขวงทางจังหวัดขอนแก่น

ด้านตะวันตก จดถนนชาติสงค

ทิศใต้ จดถนนศรีจันทร์

ชุมชนย่อยบ้านบะขามก่อตั้งมานานกว่า 50 ปีที่แล้ว ในระยะแรกตั้งบ้านเรือนมีเพียง 20 กว่าหลังคาเรือนเท่านั้น คนส่วนใหญ่ที่เข้ามาอาศัยในระยะแรกมาจากชุมชนบ้านโนนทัน ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านบะขามเท่าใดนัก และอีกส่วนหนึ่งอพยพมาจากต่างจังหวัดรอบๆ จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดกาฬสินธุ์และจังหวัดอุดรธานี สาเหตุที่ย้ายเข้ามาอยู่ในบริเวณดังกล่าว เนื่องจากเป็นบริเวณที่อุดมสมบูรณ์ และชาวบ้านส่วนใหญ่หนีภัยแล้ง ซึ่งเกิดภาวะแล้งหลายปีติดต่อกัน จึงเข้ามาทำมาหากินในพื้นที่บ้านบะขามปัจจุบัน ด้านตะวันออกของหมู่บ้านเป็นป่าโคก ซึ่งเดิมเป็นแหล่งอาหารป่าของชาวบ้าน ชาวบ้านเรียกบริเวณป่านี้ว่า “โคกตะลุง” ซึ่งเป็นโคกหิน แต่กลับมีต้นมะขามขึ้นเป็นจำนวนมาก อันเป็นที่มาของชื่อชุมชนในเวลาต่อมา ส่วนด้านทิศเหนือมีคลองน้ำทุ่งสร้างมีน้ำขังตลอดปี ซึ่งเหมาะแก่การเกษตร และหาเลี้ยงชีพตามแบบอย่างญาติพี่น้องที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ก่อน การจับจองที่ดินและเบิกผืนนาทำมาหากินด้วยการถางป่าละเมาะในอาณาบริเวณที่ตั้งชุมชนปัจจุบัน โดยการล้อมรั้วหรือปักหลักเป็นเกณฑ์บอกอาณาเขตตามที่ต้องการ

ความอุดมสมบูรณ์ของผืนดินและอาหารในแหล่งน้ำธรรมชาติ ทำให้มีคนหลังไหลอพยพมาตั้งรกรากเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การตั้งบ้านเรือนมีทั้งแบบยกพื้นใต้ถุนสูง และแบบชั้นเดียวติดพื้นตามประเพณีการสร้างเรือนของชาวอีสาน

จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ ชาวบ้านแต่เดิมทำมาหากินตามธรรมชาติ ตามท้องนา และคลองน้ำ บ้านบะขามเป็นศูนย์กลางการค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดขอนแก่น เพราะเป็น

แหล่งขายหินจุดที่ใช้ในการก่อสร้างอาคารในเมือง การจุดหินและการทำอิฐมอญจึงเป็นอาชีพสำคัญอย่างหนึ่ง รองจากอาชีพรับจ้างทั่วไป ของพ่อบ้านแม่บ้านในสมัยนั้น โดยมีผู้รับเหมาในตลาดนารมมารับซื้อหินที่ชาวบ้านร่อน และจุดแยกตามขนาดไว้แล้ว หินที่มีขนาดใหญ่เกินไปจะถูกสกัดให้มีขนาดเล็กลง ราคาหินโดยประมาณรถละ 120 บาท สมาชิกในครอบครัวไม่ว่าจะเป็นพ่อ แม่ ลูกจะมาช่วยกันจุดหินกองไว้เพื่อขายรวมกัน

นอกจากนี้อาชีพค้าขายโดยเฉพาะผักสดพื้นบ้าน กลุ่มแม่บ้านจะซื้อผักสดพื้นบ้าน ปลา และอาหารที่พอหาได้ตามฤดูกาลจากหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น บ้านแวมอง บ้าน โคนสี ซึ่งอยู่ไกลออกไปประมาณ 7 กิโลเมตร ตั้งแต่ก่อนฟ้าสว่างไปขายที่ตลาด การค้าขายถูกสั่งสอนจากรุ่นแม่สู่รุ่นลูก จนถึงวาระสุดท้ายของผู้เป็นแม่ที่สั่งสอนลูกสาวว่า “ลูกๆ อย่าหนีจากตลาด ต้องมาครอบงำของมาขายไว้”

นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านบางส่วนที่ยึดอาชีพทำนา บริเวณตอบนบนของชุมชนใกล้เคียงแหล่งน้ำทุ่งสร้าง ซึ่งเป็นคลองขนาดใหญ่ จึงเหมาะแก่การทำนาปีละ 1 ครั้ง ในช่วงฤดูฝน ใช้แรงงานจากวัวควาย ยามว่างจากการทำนาก็มีอาชีพเสริม โดยพ่อบ้านและเด็กๆ ผู้ชายจะออกไปหาปลา “แต่ก่อนบ้านเราหาหินง่าย น้ำใส ลึก และคิมได้ ใช้แหใช้มือจับปลา ปลาส่วนใหญ่ที่จับได้เป็นปลาจีน ปลาดุก ปลาช่อน แต่ขายไม่ได้ราคา เพราะมีมาก ขอกันกินก็ได้” ส่วนแม่บ้านก็จะเก็บบัว หอย ผักไปขายที่ตลาด ระบบเศรษฐกิจของชุมชนจึงมีลักษณะของการผลิตเพื่อชีพ และขายผลผลิตส่วนเกินในท้องตลาด

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนแห่งนี้ ได้กลายเป็นศูนย์กลางแห่งหนึ่งของผู้คนจากถิ่นอื่นๆ ที่มาร่วมกันบนเส้นทางการค้า ทำให้การคมนาคมสะดวก ชุมชนนี้จึงมีลักษณะเป็นชุมชนเปิด และเป็นเครือข่ายของชุมชนหมู่บ้านรอบข้าง ซึ่งเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดลักษณะความร่วมมือและแลกเปลี่ยนถ่ายทอดระหว่างชุมชน หรือกล่าวโดยง่ายก็คือ บ้านบะขามเป็นชุมชนที่คุ้นเคยกับการรับรู้สิ่งแปลกใหม่ และการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

เมื่ออย่างเข้าฤดูฝน ก่อนที่ชาวบ้านจะเตรียมดินในการเพาะปลูก ต้องทำพิธีไหว้ผีตาแฮก ซึ่งถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษที่อยู่ตามหัวไร่ปลายนานา โดยการเตรียมเครื่องเซ่น ประกอบด้วยของคาวหวาน หมากพลู ข้าว ไข่เส้นและเหล้า จากนั้นจึงไถแฮกนาตามแนวยาวของผืนนาเพื่อเอาฤกษ์ ต่อไปจึงไถฮุดเพื่อกลับดิน และทำลายวัชพืชที่ตักค้างตั้งแต่ฤดูกาลเก็บเกี่ยวครั้งก่อน เมื่อเสร็จก็ขังน้ำไว้นาน 3 วัน ปกติชาวบ้านปลูกข้าวเหนียวไว้รับประทานกันเอง ได้แก่พันธุ์ กข6 ข้าวขาวใหญ่ พันธุ์สันป่าตอง พันธุ์คำผาย ซึ่งแต่ละพันธุ์มีคุณสมบัติแตกต่างกัน เพื่อให้เหมาะสมกับฤดูกาลที่เปลี่ยนไป เช่น พันธุ์สันป่าตองเหมาะในฤดูน้ำหลาก เพราะต้นข้าวจะยึดสูงชูรวงข้าวพันน้ำ นาจะไม่ล้มเป็นต้น บางคนปลูกข้าวเจ้าไว้ขายด้วย ได้แก่พันธุ์ข้าวเจ้าแดง และข้าวหอมมะลิ การเตรียมพันธุ์ข้าว

โดยการแช่น้ำไว้ 2 คืน จากนั้นนำไปใส่ตะกร้าวางไว้ในที่ร่มชื้น นำฝุ่น(มูลสัตว์)หว่านให้ทั่วบนเมล็ดข้าว เพื่อให้ข้าวตั้งหน่อ รดน้ำเช้า - เย็น เตรียมไถพินนาตัดขวางรอยเดิมเพื่อพลิกดิน และทำลายวัชพืชที่ยังคงเหลืออยู่ หลังจากไถแปรแล้วก็คราดเพื่อเอาเศษวัชพืชออก และย่อยดินให้ และอยู่ในระดับที่สม่ำเสมอเพื่อให้เหมาะแก่การเจริญเติบโตของต้นข้าว ชาวนาส่วนใหญ่ทำนาคำ โดยนำต้นกล้าที่หว่านไว้นาน 1 เดือนมาปักดำ การทำนายังคงอาศัยน้ำฝน แรงงานคนและสัตว์เลี้ยง

ช่วงเข้าพรรษาจนถึงเดือนธันวาคม เป็นช่วงที่นำท่าและอาหารการกินตามธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านจะหาปลาทำปลาแห้ง ปลาจ๋าและปลาเค็ม เพื่อเก็บตุนเป็นอาหารในช่วงฤดูแล้ง ช่วงนี้ถือเป็นช่วงเทศกาลบุญ วาระการถือศีลสำหรับคนชราและการสนุกสนานสำหรับหนุ่มสาว ตามประเพณีฮีต 12 คอง 14 ผสานกับความเชื่อเรื่องผี การทำบุญเพื่อโลกหน้า จึงมีลักษณะการสืบทอดพุทธศาสนาไปพร้อมๆ กัน

ย่างเข้าเดือน 12 ช่วงเวลาแห่งการเก็บเกี่ยวก็เริ่มขึ้น ชาวบ้านจะทำพิธีปลงข้าว เพื่อบอกกล่าวแม่โคสกก่อนนำข้าวไปตี เจ้าของนาจะตระเวนบอกกล่าวเพื่อนบ้านและญาติมิตรเพื่อขอแรงมาลงแขกเกี่ยวข้าว เมื่อเกี่ยวข้าว และตีข้าวเสร็จก็นำข้าวไปเก็บในเล้าข้าว ชาวบ้านจะนำยอดคุณและยอดต้นขย โดยมีความหมายเป็นนัยว่าให้คำให้คุณให้ยกให้ขย นำไปปักไว้ที่เส้าข้าว แล้วค่อยยกข้าวขึ้นเล้า ชาวบ้านบางบ้านจะไม่นำข้าวมากิน จนกระทั่งขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 จึงจะนำข้าวใหม่ออกมากิน ซึ่งถือว่าเป็น “วันออกใหม่”

ในช่วงต่อมาทางราชการจึงเข้ามาส่งเสริมการใช้ปุ๋ยและเทคโนโลยีในการผลิต ทำให้การผลิตต้องลงทุนมากขึ้น ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การทำนาของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ในอดีตการวางแผนครอบครัวที่ดียังไม่แพร่หลาย สืบเนื่องจากแต่ละครัวเรือนมีบุตรระหว่าง 5-9 คน การรักษาพื้นบ้านก็พอมีอยู่บ้าง เช่น การรักษาโดยใช้รากไม้ “พ่อใหญ่พลอย” เป็นหมอรากไม้ในชุมชน ทำการรักษาโดยฝนรากไม้ เปลือกหอยทะเล ไม้จันทน์แดง ไม้จันทน์หอม ผสมรวมกันใส่น้ำ รักษาโรคไข้หวัด กิน 2-3 วันก็หาย ส่วนหมอน้ำมนต์ “พ่อใหญ่ไม้” เป็นคนรักษาคนที่เอ็นพลิกและผู้ป่วยภายในต่างๆ ถ้าเป็นอาการหนักก็นำส่งหมอที่โรงพยาบาล รวมถึงการรักษาด้วยสมุนไพรในชุมชนก็มีปรากฏ เช่น การรักษาผู้กระตุกหักโดยการย่างไฟ มีใบหนาด ต้นเป่า ใบมะขามบนแคร์ จะทำให้สรรพคุณยาบ่มรักษาอาการภายในของผู้ป่วยได้

“สุขศาลา” เป็นบริการของรัฐเปรียบได้กับสาธารณสุขจังหวัดในปัจจุบัน อยู่ห่างประมาณ 800 เมตร ซึ่งชาวบ้านได้ใช้บริการเมื่อเกิดการเจ็บป่วยเกิดกว่าจะปฐมพยาบาลได้

ส่วนน้ำอุปโภคและบริโภค ชาวบ้านใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติในเขตโคกตะลูง ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำข้างแซ” และบ่อน้ำบาดาลที่อยู่บริเวณหลังศูนย์อนามัยในปัจจุบัน แหล่งน้ำทั้งสองแห่งนี้มีน้ำไม่ตลอดปี ชาวบ้านใช้หาบและรถเข็นในการบรรทุกน้ำเข้าในครัวเรือน

การศึกษาในชุมชน ส่วนมากต้องออกจากโรงเรียนหลังเรียนจบภาคบังคับ อันเนื่องจากสมัยนั้นไม่มีค่านิยมให้บุตรหลานเรียนในระดับสูง การเดินทางไปเรียนเด็ๆ ทั้งหญิงและชาย ต้องเดินลัดทุ่งป่าละเมาะไปเรียนที่ศาลาวัดหนองใหญ่ ซึ่งอยู่ไกลพอสมควร นอกจากการเรียนในระบบแล้ว ในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน พ่อแม่จะสั่งสอนลูกๆ ในการทำมาหากิน โดยการทำเป็นตัวอย่างและให้ดูๆ ทำตามไปด้วย

การปกครองชุมชนแต่เดิมมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครองชุมชน ซึ่งมาจากการเลือกตั้งโดยชาวบ้าน ถึงกระนั้นก็ตามการที่บ้านเรือนตั้งห่างไกลกัน และในบริเวณบ้านยังเป็นป่าทำให้เกิดการช่งสุ่มของโจรผู้ร้าย ชาวบ้านโดยเฉพาะหนุ่มฉกรรจ์ยังฝึกฝึกับการเล่นการพนัน ติโก่ เล่นโบ และดื่มสุรา ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทแตกเป็นกลุ่มเป็นเหล่าและเป็นหนี้สิน ในที่สุดต้องก่ออาชญากรรมในชุมชน

ภายในชุมชนยังมีแหล่งศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน คือ “ศาลเจ้าปู่” หรือศาลปู่ตา ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้รักษาคุ้มครองคนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข และปกป้องคุ้มครองคนในชุมชนให้หลุดพ้นจากภยันอันตราย ศาลเจ้าปู่จึงเป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่ง ในการช่วยให้ชุมชนปรับตัวคงอยู่ในสภาพแวดล้อมปัจจุบันได้

เมื่อสภาพแวดล้อมในชุมชนเปลี่ยนไป บึงทุ่งสร้างที่เคยมีน้ำใสขังเต็มตลอด กลับมีสภาพเป็นน้ำขุ่น ดินเงินและส่งกลิ่นเหม็นเน่าจากขยะที่ไหลมาด้วย นอกจากนี้โลกหินที่ชาวบ้านเคยเข้าไปซุด เพื่อเป็นอาชีพเสริมโดยไม่ต้องออกไปทำงานนอกชุมชนถูกห้ามซุด เพราะเป็นกรรมสิทธิ์ของศูนย์เขวงการทางขอนแก่น ที่เข้ามาตั้งศูนย์ติดกับชุมชน สภาพความอุดมสมบูรณ์ของที่นาหมดลง เนื่องจากการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเร่งต่างๆ อีกทั้งที่นาขนาดเล็กลงเพราะต้องแบ่งปันบุตรหลาน ที่ออกเรือนตามขนบธรรมเนียมประเพณี ทำให้วิถีชีวิตที่เคยผูกพันกับธรรมชาติคลายสภาพลง ชาวบ้านต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายในการบริโภคและการผลิตเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันสุขภาพอนามัยของชาวบ้านต้องเสื่อมถอย ระบบนิเวศเสียสมดุล อาหารตามแหล่งธรรมชาติลดจำนวนลง

การกู้หนี้ยืมสินทั้งหน่วยงานรัฐและนายทุน โดยเฉพาะร้านรับซื้อผลิตพันธุ์การเกษตร ไกล่ๆ กับชุมชน และผู้มีฐานะร่ำรวยในชุมชน เป็นแหล่งเงินกู้ที่ชาวบ้านใช้บริการไม่ขาด รวมถึงการรวมกลุ่มชาวบ้านด้วยกันเล่นแชร์ เป็นการหมุนเงินนอกระบบเพื่อให้ได้เงินมากพอจำนวนหนึ่งมาใช้ให้ทันกับความต้องการ

นอกจากนี้แม่บ้านบางคนต้องมาเป็นแรงงานรับช่วง โดยการรับปลอกหมอนลายซิด และเบาะที่นอนจากตลาดมาเย็บที่บ้าน พ่อบ้านต้องออกไปรับจ้างตามร้านค้าแถวตลาด และบางรายก็ทำการค้าขายทั้งนอกและในชุมชน

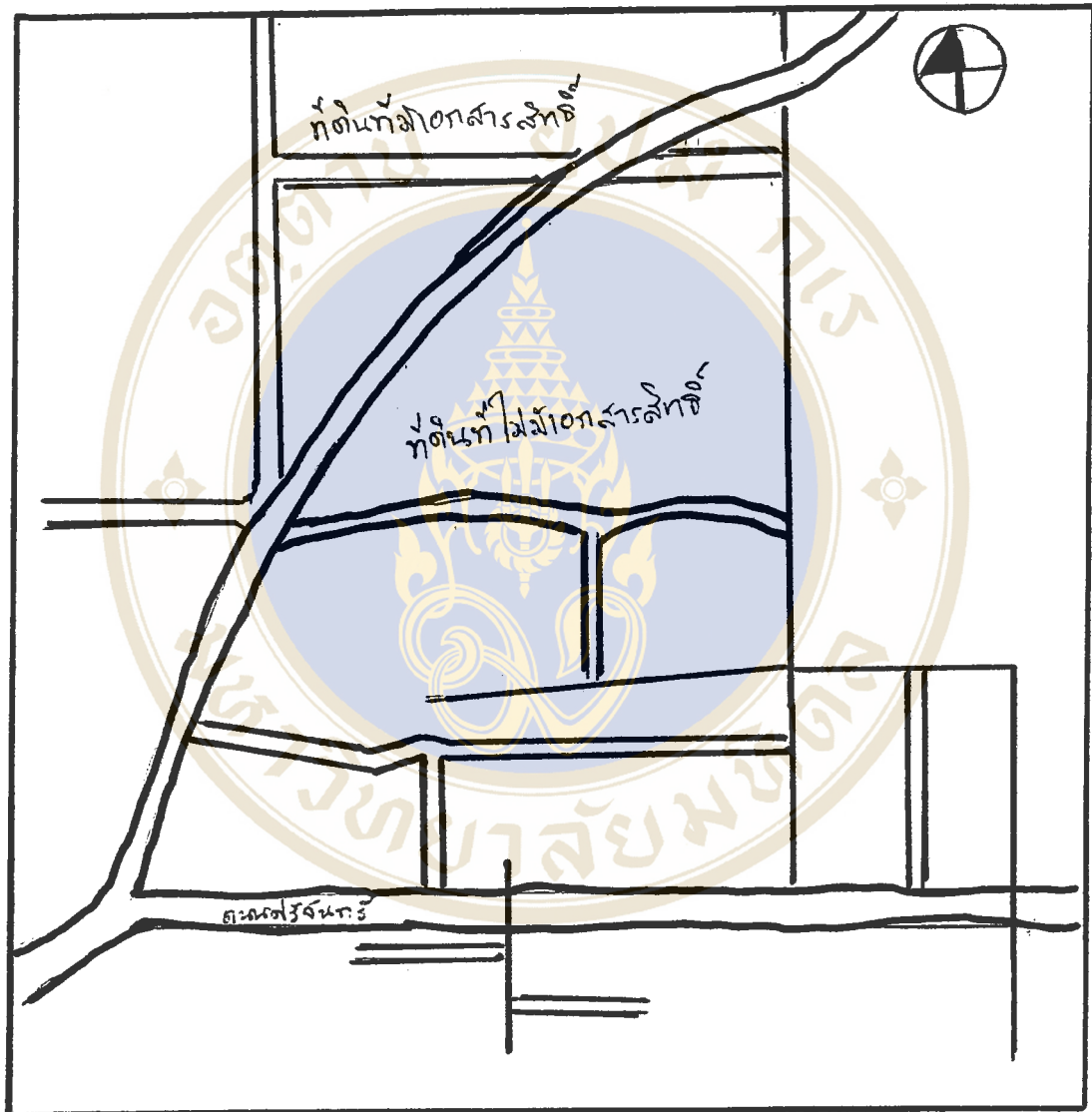
ในราวปี 2520 การค้าขายโดยเฉพาะอาหารสำเร็จรูป เริ่มปรากฏในชุมชน ซึ่งขณะนั้น บริเวณรอบๆ เมือง เกิดตึกกรมบ้านช่องเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้แม่บ้านบางคนเปลี่ยนจากแรงงานรับช่วง มาเป็นแรงงานนอกระบบสมบูรณแบบ โดยการรับจ้างซักผ้า ที่มีลูกค้าจากสถานศึกษา ธนาคารและห้างร้านบริษัทที่เพิ่มขึ้น จำนวนลูกค้าที่เพิ่มขึ้นทำให้แม่บ้านมั่นใจในอาชีพ จึงผ่อนส่งเครื่องซักผ้า เพื่อทุนแรงและอำนวยความสะดวกในการทำงานมากขึ้น

ในราวปี 2530 เมื่อถนนหลวงทางใต้ของชุมชน สายขอนแก่น - กาฬสินธุ์ ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น ทำให้ราคาที่ดินในชุมชน และการใช้ประโยชน์จากที่ดินในชุมชนเขยิบสูงขึ้นเรื่อยๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนมือในการถือครองที่ดิน นายทุนเริ่มเข้ามากว้านซื้อที่ดิน จากชาวบ้านที่กำลังมีปัญหาเรื่องเงินและหนี้สิน นอกจากเกิดปรากฏการณ์ของคนต่างถิ่นเข้ามาถือครองที่ดินในชุมชนแล้ว ยังมีความแตกต่างภายในชุมชน ด้านการถือครองที่ดินในชุมชนด้วย กล่าวคือ ชาวบ้านบางส่วนตอนกลางของชุมชน ไม่มีเอกสารสิทธิในการถือครองที่ดิน

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนคือ มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย เข้ามาจัดตั้งกลุ่มเพื่อพัฒนาชุมชน โดยเน้นการพัฒนาการศึกษาและสุขภาพอนามัยของเด็กในชุมชน รวมถึงองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ และหน่วยงานของรัฐในการพัฒนาสาธารณสุขไปไกลต่างๆ ยังสร้างแนวคิดในการพัฒนาชุมชนแก่ชาวบ้านอีกด้วย

ท่ามกลางความระส่ำระสายและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยรอบชุมชน ทำให้ชาวบ้านต้องหาทางเลือกและทางออกในการดำรงชีวิตในชุมชนอย่างเหมาะสม บ้างก็จัดตั้งแพงลอยขายอาหารหน้าโรงพยาบาล ซึ่งไม่ไกลจากชุมชนเท่าไรนัก บ้างก็จัดร้านขายของชำ หรือร้านอาหารเล็กๆ และร้านเสริมสวยในชุมชน บางครัวเรือนก็ต่อเติมบ้านเพื่อให้นักเรียน นักศึกษาและคนงานของห้างร้านในเมืองมาเช่าอย่างเป็นต้ำเป็นสัน มอเตอร์ไซด์เริ่มแผดเสียงไปทั่วชุมชน โต๊ะสนุกเกอร์เริ่มเข้ามาให้บริการแก่วัยรุ่นในชุมชน บางครอบครัวที่ปรับตัวเท่าทันการพัฒนา ด้วยการซื้อเครื่องกรองน้ำขนาดใหญ่สร้างเป็นโรงงานขายน้ำดื่มบรรจุขวด ที่นิยมกันทั่วไปในเมือง

อีกมุมมองหนึ่ง ในชุมชนมีทั้งห้องอาหารทั้งคุ่มเหนื่อและคุ่มได้ ก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาทระหว่างวัยรุ่นที่กินเหล้า หรือมั่วสุมการพนันและยาเสพติด หอพักนักศึกษาเป็นที่พลอดรักของหนุ่มสาวสมัยใหม่ สมาชิกในชุมชนบางส่วนมองวัยรุ่นในชุมชนด้วยสายตาตำหนิติเตียน ในขณะที่ความขัดแย้งภายในครอบครัว ระหว่างพ่อแม่ที่เติบโตท่ามกลางวัฒนธรรมพื้นบ้านและธรรมชาติ กับเด็กวัยรุ่นที่เติบโตขึ้น ภายใต้ระบบการศึกษาแผนใหม่และวัฒนธรรมเมือง ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของคนชุมชนและการพัฒนาสังคมโดยรวม

แผนภูมิที่ 4 : แสดงที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์และ ไม่มีเอกสารสิทธิ์ ในชุมชนย่อยบ้านบะขาม

ที่มา : ข้อมูลจากผู้นำชุมชนบ้านบะขาม, 2541

2. สภาพนิเวศน์ชุมชน

2.1 สภาพพื้นที่ ชุมชนบ้านบะขามเป็นที่ราบเอียง จากทิศเหนือลงมาทางทิศใต้ทางทิศตะวันออกเป็นโคกหิน ที่ดินบริเวณตอนกลางของชุมชน เป็นที่ดินสาธารณประโยชน์ซึ่งมีชาวบ้านบางส่วนอาศัยอยู่ และถูกกล่าวหาว่า “บุกรุกที่ดินสาธารณประโยชน์”

2.2 สภาพดิน แต่เดิมบริเวณของชุมชนบางส่วนเป็นที่นา ซึ่งมีลักษณะเป็นดินร่วนปนเหนียว แต่พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินลูกรัง จนชาวบ้านเรียกบริเวณโคกหินว่า “โคกหินแฮ่”

2.3 สภาพป่าไม้ในชุมชน แต่เดิมบริเวณชุมชนเป็นป่าละเมาะ ในช่วงแรกตั้งหมู่บ้านชาวบ้านสามารถหาของป่า โดยเฉพาะเห็ด หน่อไม้ และสัตว์ป่าเล็กๆ เพื่อเป็นอาหารได้ แต่ต่อมาการปลูกสร้างบ้านเรือนเพิ่มมากขึ้น ทำให้พื้นที่ป่าหมดไป ชังคงเหลือไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ในพื้นที่ประมาณ 60 ตารางวา ในบริเวณศาลปู่ตา ซึ่งเป็นเขตหวงห้ามของชุมชนแต่เดิม

2.4 สภาพภูมิอากาศของชุมชนไม่แตกต่างไปจากสภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวคือ ในฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม-เดือนตุลาคม แต่เป็นฝนทิ้งช่วงเกือบทั้งฤดู และตกชุกช่วงเดือนกันยายน-ฤดูหนาวเริ่มตั้ง แต่เดือนพฤศจิกายน-เดือนกุมภาพันธ์ ช่วงเดือนธันวาคม-ต้นเดือนมกราคมเป็นช่วงที่หนาวที่สุด แต่อุณหภูมิไม่ต่ำเช่นในอดีต และหนาวเพียงระยะเวลาสั้นๆ ส่วนในฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์-เดือนเมษายน อากาศร้อนที่สุดช่วงปลายเดือนมีนาคม-กลางเดือนเมษายน และอุณหภูมิสูงกว่าปีที่ผ่านมา

3. การคมนาคม

ปัจจุบันการติดต่อระหว่างชุมชนกับเมือง ครอบคลุมส่วนมากใช้รถจักรยานยนต์และรถยนต์ส่วนตัวเป็นยานพาหนะ ส่วนที่ไม่มีรถส่วนตัวจะใช้บริการรถประจำทางด้านทิศใต้ของชุมชนอันได้แก่

3.1 รถประจำทางสีฟ้า เบอร์ 10 เดินรถประจำทางสายรอบเมืองนับจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น จนถึงโรงเรียนแก่นนครวิทยาลัย

3.2 รถประจำทางสีเหลืองคาดแดง เดินรถประจำทางนับตั้งแต่บ้านแวมองจนถึงวิทยาลัยเทคโนโลยีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3.3 รถประจำทางสีเหลืองคาดฟ้า ประจำเส้นทางนับแต่บ้านหนองใหญ่ จนถึงศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน

3.4 รถปรับอากาศประจำทาง เบอร์ 15 เป็นรถประจำทางที่เพิ่งเปิดบริการ โดยเริ่มจากบ้านแวมอง สิ้นสุดที่หมู่บ้านเดชา

การคมนาคมระหว่างชุมชนกับภายนอกสะดวกสบาย มีรถประจำทางวิ่งผ่านไม่น้อยกว่า 20 เที่ยว/วัน ค่าโดยสารรถประจำทางทุกสายราคา 3 บาท/คน เวลาเริ่มบริการตั้งแต่ เวลา 05.00 น. - 21.00 น. ส่วนรถปรับอากาศเสียค่าบริการตั้งแต่ 5-10 บาท/คน เวลาเริ่มบริการตั้งแต่ 08.00 น. - 21.00 น. หลังจากเวลาดังกล่าวจะไม่มีรถบริการ ต้องจ้างรถสามล้อเครื่อง ราคาเหมาอยู่ระหว่าง 30-50 บาท แล้วแต่ระยะทางใกล้ไกล

4. สาธารณูปโภคและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ภายในชุมชนย่อยบ้านบะขามไม่มีวัด แต่เมื่อต้องการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาจะไปที่วัดป่าวิเวกธรรม เป็นสถานร่วมบำเพ็ญกุศล ซึ่งอยู่นอกชุมชน ห่างจากชุมชนประมาณ 2 กิโลเมตร หลังวิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น ไม่มีศาลากลางในชุมชน แต่เมื่อมีกิจกรรมร่วมกันในชุมชน มักนิยมกลางดั้นท์ ผ้าร่ม หรือใช้บริเวณหน้าบ้านประธานชุมชนในการจัดกิจกรรม โรงเรียนภาคบังคับที่ใกล้ที่สุด คือ โรงเรียนเทศบาลบ้านหนองใหญ่ ซึ่งอยู่ห่างจากชุมชนระยะทาง 3 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังมีการศึกษาด้านวิชาชีพพรอบชุมชน อันได้แก่ โรงเรียนพณิชยการขอนแก่น ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาของเอกชน วิทยาลัยเทคนิคขอนแก่น และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตขอนแก่น ซึ่งเป็นสถาบันศึกษาของรัฐบาล

ส่วนสาธารณูปโภคในชุมชนย่อยบ้านบะขาม ได้รับการพัฒนาจากทางราชการและหน่วยงานเอกชน อันได้แก่

4.1 การสร้างถนน ได้รับงบจากราชการส่วนกลาง เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2530 ในสมัยนายเรืองชัย ตราชู เป็นนายกเทศมนตรี ได้ทำการขยายถนนกลางชุมชนเป็นถนนลาดยางมะตอย จากทิศใต้จดถนนศรีจันทร์ ทิศเหนือจดถนนประชาสโมสร ทำให้การคมนาคมในชุมชนสะดวกขึ้น

ต่อมาใน พ.ศ. 2537 ในสมัยนายอาจหาญ ศิริพิบูล เป็นนายกเทศมนตรี ได้มีโครงการสร้างถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก ซอยเทศมนตรี(27) และซอยคอนกรีต พร้อมทั้งวางท่อระบายน้ำด้วย การปรับปรุงสภาพถนนในชุมชนยังไม่ทั่วชุมชน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2539 จากการเขียนโครงการของคณะกรรมการชุมชนเพื่อขอปรับปรุงสภาพถนนในซอย ได้ผ่านการอนุมัติจากคณะกรรมการพัฒนาชุมชนเมือง(พชม.) จึงได้งบประมาณสร้างถนนคอนกรีตพร้อมวางท่อระบายน้ำในซอยในซอยเจริญสุข โดยมีทุนสมทบและแรงงานชาวบ้านในการสร้างถนน ปัจจุบันยังคงมีตรอกซอกซอยที่ยังไม่ได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นอีก 3 ซอย การปรับปรุงถนนในชุมชนที่ผ่านมายังเป็นปัจจัยทำให้ราคาที่ดินในชุมชนเพิ่มมากขึ้นด้วย

4.2 ไฟฟ้า มีประมาณปี 2517 โดยได้รับความช่วยเหลือจากการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค จังหวัดขอนแก่น และเทศบาลเมืองขอนแก่น ปัจจุบันภายในชุมชนมีไฟฟ้าสว่างตามถนน และตรอกซอยทุกสาย การใช้ไฟฟ้าในชุมชนมีทั้งที่ต่อมิเตอร์เข้าบ้านตนเองและต่อไฟฟ้าจากบ้านญาติ โดยเฉลี่ยชาวบ้านเสียค่าไฟฟ้า 200-300 บาท/เดือน ขึ้นอยู่กับจำนวนเครื่องใช้ไฟฟ้าในแต่ละครัวเรือน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังจากที่มีไฟฟ้าเข้ามาในชุมชน คือทุกหลังคาเรือนมีเครื่องอำนวยความสะดวกในครอบครัว และในการประกอบอาชีพเพิ่มมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนได้รับข่าวสารจากโลกภายนอกเพิ่มมากขึ้นด้วย และเพิ่มความปลอดภัยให้ชีวิตและทรัพย์สินคนในชุมชนด้วย

4.3 มีหอกระจายข่าวประจำชุมชน โดยในระยะแรกในปี 2531 ได้รับทุนสนับสนุนจากมูลนิธิศุภนิมิตฯ จำนวน 3,000 บาท

ต่อมาปี 2537 ได้รับการสนับสนุนเครื่องเสียงขนาด 250 วัตต์ พร้อมลำโพงขนาดใหญ่ 4 ตัว และอุปกรณ์ต่างๆ จากส.ส.จังหวัดขอนแก่น ติดตั้งไว้ที่ทำการประธานชุมชน เพื่อใช้กระจายข่าวสารต่างๆ ในชุมชน และใช้ในกิจกรรม และบุญประเพณีในชุมชนด้วย

4.4 มีน้ำประปา ประมาณปี 2517 โดยการประปาส่วนภูมิภาค จังหวัดขอนแก่น ปัจจุบันน้ำประปามีใช้โดยทั่วถึงในชุมชน ชาวบ้านใช้บริโภคโดยผ่านการต้ม แต่ส่วนมากใช้น้ำประปาในการอุปโภคเท่านั้น ในแต่ละครัวเรือนเสียค่าน้ำประปาโดยเฉลี่ย 200-300 บาท/เดือน ส่วนน้ำบริโภคซื้อน้ำบรรจุขวดซึ่งมีในชุมชนมาบริโภค ราคาถังละ 10 บาท/ถัง โดยเฉลี่ยครอบครัวที่มีสมาชิกจำนวน 4 คน บริโภคน้ำ 1 ถัง/วัน และมีกลุ่มน้อยที่ยังบริโภคน้ำฝน

4.5 โทรศัพท์ ในชุมชนมีบริการโทรศัพท์สาธารณะ รวมถึงในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ยังมีเครื่องโทรศัพท์ที่ใช้เองที่บ้าน

5. ลำดับเหตุการณ์ที่สำคัญในชุมชน

ประมาณปี 2480	มีกลุ่มคนอพยพมาตั้งถิ่นฐาน เกิดก่อตัวชุมชนบ้านบะขาม ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็น “ชุมชนย่อยบ้านบะขาม”
2484	มีผู้ใหญ่บ้านคนแรก ชื่อผู้ใหญ่จันทร์ดา ภูธร
2490	ทางราชการเริ่มออกทะเบียนบ้าน ให้ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือน
2500	ตั้งศูนย์เครื่องมือกล และแขวงทางจังหวัดขอนแก่นขึ้นด้านทิศตะวันออกของชุมชน ทำให้คนในชุมชนบางส่วนได้ประกอบอาชีพรับจ้างให้กับเจ้าหน้าที่ภายในศูนย์
2501	ราษฎรทางทิศใต้ของชุมชน ได้รับเอกสารสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน
2500 - 2502	ผู้ใหญ่แก้ว ภูธร เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 2

- 2503 ผู้ใหญ่พลอย ภูธร ได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 3
- ประมาณปี 2510 ชาวบ้านอพยพเข้าชุมชนบ้านบะขามมากขึ้น เพราะปัญหาความแห้งแล้ง
- 2512 ที่ดินทางทิศเหนือของชุมชน ได้รับเอกสารสิทธิ์ ตั้งแต่ถนนประชาส โมสร ถึงบริเวณบึงทุ่งสร้าง
- 2515 เทศบาลขยายเขตเทศบาลรวมชุมชนย่อยบะขามเข้าในเขตให้บริการด้วย
- 2517 มีประปาและไฟฟ้าเข้าหมู่บ้าน
- ด้านทิศตะวันตก ฝากตรงข้ามถนนกลางชุมชน จนถึงถนนประชาส โมสร ได้รับเอกสารสิทธิ์ทั้งหมด
- 2525 ชาวบ้านบางส่วนร่วมกันเป็น โจทย์ฟ้องกระทรวงมหาดไทย เพื่อขอความเป็นธรรม กรณีไม่ได้รับอนุญาตการออกเอกสารสิทธิ์ พื้นที่ 36 ไร่ ศาลชั้นต้นอุทธรณ์คำฟ้อง
- 2529 ชาวบ้านยื่นฟ้องอีกครั้ง เพื่อขอให้พิจารณาออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน
- 2530 หน่วยงานพัฒนาชุมชน เทศบาลเมืองขอนแก่น และมูลนิธิศุภนิมิตฯ เข้ามาให้ความช่วยเหลือชาวบ้านในการพัฒนาชุมชน
- 2531 - 2533 มีการเลือกประธานชุมชนครั้งแรก ได้นายนุญเพ็ง ภูธร เป็นประธานชุมชนจากการเลือกตั้งของคนในชุมชน
- 2534 - 2536 นายสมพร มีบุญเปี่ยม เป็นประธานชุมชนคนที่ 2
- 2537 - ปัจจุบัน นายพิมพ์ สุโพธิแสน เป็นประธานชุมชนคนปัจจุบัน
- 2537 ได้จัดตั้งกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์
- จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ โดยความช่วยเหลือจากมูลนิธิศุภนิมิตฯ และองค์กรเครดิตยูเนียนแห่งประเทศไทย
- เกิดพายุฝน สร้างความเสียหายแก่บ้านเรือนประมาณ 60 หลังคาเรือน ชาวบ้านจัดตั้งการชุมนุมนาน 3 วัน เพื่อเรียกร้องให้ออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินแก่ชาวบ้านที่ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ บริเวณหน้าศาลากลาง จังหวัดขอนแก่น
- 2538 ชุมชนได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน โครงการพัฒนาชุมชนแออัด(พชอ.) และมูลนิธิพัฒนาชุมชนเมือง(พชม.)
- จัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตร โดยการประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์จากรังไหม ช่วยสมทบทุนช่วยเหลือน้ำท่วม อ. ชนบท
- 2539 สร้างถนนคอนกรีตและวางท่อระบายน้ำในซอยเจริญสุข

ลักษณะทางประชากร

ลักษณะทางประชากรของชุมชนย่อยบ้านบะขามมีการเปลี่ยนแปลงเป็นช่วงๆ คือ เมื่อประมาณปี 2510 มีอัตราการย้ายเข้ามาเพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นเหตุผลทำให้ชุมชนนี้มีขนาดใหญ่ขึ้น ชาวบ้านเล่าเหตุผลในการอพยพเข้ามาในช่วงนั้นว่า “เป็นเพราะเกิดความแห้งแล้งในต่างจังหวัดติดต่อกันเป็นเวลา 3 - 4 ปีและความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน ซึ่งขณะนั้นยังไม่มีผู้คนมากนัก รวมถึงมีญาติอพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณนี้มาก่อนแล้ว”

ต่อมาประมาณปี 2520 การอพยพเข้าชุมชนอีกกลุ่ม ทำให้อัตราการย้ายเข้าชุมชนสูง โดยมากเป็นคนในจังหวัดขอนแก่น ซึ่งอยู่ในชุมชนที่ไม่ไกลจากชุมชนย่อยบ้านบะขามเท่าใดนัก

ต่อมาในช่วงปี 2530 การอพยพเข้าชุมชนเกิดขึ้นในลักษณะชั่วคราว กล่าวคือ ผู้ที่เข้ามาอยู่ในชุมชนส่วนมาเช่าอยู่อาศัยเพียงชั่วคราว เพื่อศึกษาต่อและประกอบอาชีพ เนื่องจากช่วงนั้นราคาที่ดินเริ่มมีราคาสูง คนที่มีฐานะรวยเท่านั้นที่สามารถซื้อจับจองเป็นเจ้าของตนได้

สำหรับประเภทกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนนั้น แต่เดิมไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงคือ คนส่วนใหญ่เป็นคนที่มาจากจังหวัดในภาคอีสาน เช่น จังหวัดนครราชสีมา อุตรธานี กาฬสินธุ์ และชุมชนอื่นๆ ในจังหวัดขอนแก่น แต่ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางชาติพันธุ์ อันเนื่องมาจากการแต่งงาน ทำให้คนในชุมชนมีหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ผลดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมประเพณี ตลอดจนวิถีในการดำเนินชีวิตบางอย่าง เช่น เด็กในชุมชนมักพูดภาษาไทยกลาง และมีชื่อเล่นเป็นภาษาต่างประเทศ เป็นต้น

1. โครงสร้างทางอายุ

ประชากรชุมชนย่อยบ้านบะขาม หากไม่รวมผู้ที่โยกย้ายเข้ามาเช่าหอพัก ชุมชนย่อยบ้านบะขามมีจำนวนหลังคาเรือนทั้งสิ้น 332 หลังคาเรือน จำนวน 351 ครอบครัว ประชากรรวมทั้งสิ้นประมาณ 1,266 คน เป็นชายทั้งสิ้น 586 คน และเป็นหญิงทั้งสิ้น 680 คน แสดงจำนวนประชากรแยกเป็นกลุ่มอายุได้ดังตาราง

ตารางที่ 1 : จำนวนประชากรแยกตามกลุ่มอายุ

กลุ่มอายุ(ปี)	เพศชาย(คน)	เพศหญิง(คน)	รวม(คน)
0 - 1	5	14	19
1 - 4	29	23	52
5 - 9	47	46	93
10 - 14	44	51	95
15 - 19	45	68	113
20 - 24	64	71	135
25 - 29	71	69	140
30 - 34	54	63	117
35 - 39	44	56	100
40 - 44	31	38	69
45 - 49	39	45	84
50 - 54	40	37	77
55 - 59	32	42	74
60 - 64	12	17	29
65 - 69	18	21	39
70 ปีขึ้นไป	11	19	30
รวม	586	680	1,266

ที่มา : กองสวัสดิการและเวชกรรมสังคม และข้อมูลจาก อสม. ประจำหมู่บ้าน ปี 2541

2. ลักษณะการประกอบอาชีพของครอบครัวในชุมชน

อาชีพหลักในชุมชนโดยทั่วไป ได้แก่ อาชีพรับจ้าง ค้าขาย รับราชการ ช่างก่อสร้างและเสริมสวย ขับรถสามล้อเครื่อง เป็นต้น สำหรับการประกอบอาชีพของคนในชุมชน ส่วนมากมีลักษณะไม่แน่นอน มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เพราะคนในชุมชนมีความรู้อยู่ในระดับต่ำ ขาดทักษะในการประกอบอาชีพ และจากการที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ทำกิน

ตารางที่ 2 : ลักษณะการประกอบอาชีพของครอบครัวในชุมชนย่อย

อาชีพ	จำนวน(ครอบครัว)
ทำการเกษตร	30
รับจ้างทั่วไป	165
ค้าขาย	98
รับราชการ	241
ช่างก่อสร้าง	150
อื่นๆ	30

ที่มา : กองสวัสดิการและเวชกรรมสังคม และข้อมูลจาก อสม. ประจำปีชุมชน ปี 2541

ในปัจจุบันมีผู้ประกอบอาชีพทางการเกษตรเหลือเพียง 30 หลังคาเรือน และเกษตรกรเกือบทั้งหมดยังต้องประกอบอาชีพเสริมอื่นๆ เช่น ทำเหมมสัมชายตามสถานที่ราชการ รับจ้างทั่วไป หรือตั้งแผงค้าขายเล็กๆ น้อยๆ หน้าบ้านเป็นร้านขายของชำ เพื่อเสริมรายได้อีกทางหนึ่ง บางคนยังรับการอบรมการตัดผมชายจากโรงเรียนการศึกษานอกโรงเรียน(กศน.) จังหวัดขอนแก่น นำมาประกอบเป็นอาชีพเสริมด้วย ครอบครัวที่เหลือส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับราชการ และทำการค้าขายเล็กๆ น้อยๆ การรับจ้างขายแรงงานนอกชุมชน โดยเฉพาะในตลาดและบริษัทต่างๆ เป็นอาชีพหลักของครอบครัวประมาณร้อยละ 70 ในชุมชน การอพยพย้ายถิ่นไปทำงานที่ต่างจังหวัดเริ่มลดลง ตั้งแต่มีโรงงานขนาดใหญ่ เช่น โรงงานแหวนขอนแก่น และห้างร้านต่างๆ ในเมืองเพิ่มมากขึ้น

3. ระดับการศึกษาในชุมชน

ด้านการศึกษาในชุมชน เริ่มตั้งแต่เด็กก่อนวัยเรียน ซึ่งมีทั้งโรงเรียนภายในชุมชน คือ โรงเรียนอนุบาลวรรณรัตน์ และโรงเรียนอนุบาลโคยรอบชุมชน เช่น โรงเรียนพระกุมารเบญจ ซึ่งทั้งสองแห่งเป็นของเอกชน ชาวบ้านนิยมนำบุตรหลานเข้าเรียนเนื่องจากอยู่ไม่ไกลชุมชน

การศึกษาในระดับภาคบังคับ ชาวบ้านนิยมนำบุตรหลานเข้าเรียน ทั้งสายสามัญและสายวิชาชีพ ในสถานศึกษาที่อยู่ในเมือง ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากชุมชนนัก

ตารางที่ 3 : ระดับการศึกษาของคนในชุมชน

ระดับการศึกษา	จำนวน(คน)
ก่อนวัยเรียน	85
ประถมศึกษา	617
มัธยม	259
อาชีวะ	143
ปริญญาตรี	62
สูงกว่าปริญญาตรี	51
ไม่ได้เรียน	59
รวม	1,266

ที่มา : กองสวัสดิการและเวชกรรมสังคม และข้อมูลจากอสม. ประจำปี 2541

พบว่า ระดับการศึกษาของประชากรในชุมชนอยู่ในระดับสูง คนส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับมัธยมและอาชีวศึกษา ยังพบว่ามีการศึกษาของเด็กวัยก่อนเข้าเรียน ซึ่งเป็นสภาพของสังคมเมือง ที่นิยมนำเด็กเข้าเรียน เพื่อพ่อแม่จะได้มีความสามารถในการประกอบอาชีพมากขึ้น อีกทั้งภายในและบริเวณรอบๆ ชุมชนมีสถานศึกษาของเด็กก่อนวัยเรียน

ส่วนประชากรที่ไม่ได้เรียนหนังสือคิดเป็นร้อยละ 4.7 ของประชากรในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นบุคคลพิการ รวมถึงผู้สูงอายุบางท่านที่ไม่ได้รับการศึกษาในภาคบังคับด้วย

4. ด้านสุขภาพอนามัย

ประชากรในชุมชนส่วนใหญ่มีสุขภาพแข็งแรง และมีบางส่วนคิดเป็นร้อยละ 3 ของประชากรในชุมชน ต้องมีการดูแลเป็นพิเศษ คือ เป็นโรคขาดสารอาหาร เป็นบุคคลพิการและผู้สูงอายุบางส่วนที่เป็นโรคความดันโลหิตสูงและโรคเบาหวาน ซึ่งสามารถเกิดภาวะแทรกซ้อนโรคอื่นได้ง่าย ส่วนในวัยเจริญพันธุ์ ที่แต่งงานแล้วจำนวนมากที่ไม่คุมกำเนิด ปรากฏในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 : การวางแผนครอบครัวในสตรีวัยเจริญพันธุ์ที่สมรสแล้ว

วิธีการวางแผนครอบครัว	จำนวน(คน)
ทำหมัน	128
ยาเม็ด	79
ยาฉีด	67
ยาฝัง	2
ใส่ห่วง	47
ไม่คุมกำเนิด	495
รวม	810

ที่มา : กองสวัสดิการและเวชกรรมสังคม และข้อมูล อสม. ประจำหมู่บ้าน ปี 2541

จากตารางพบว่า มีวัยเจริญพันธุ์ที่สมรสแล้วอีกจำนวนมาก กึ่งหนึ่งที่ไม่คุมกำเนิด คิดเป็นร้อยละ 61 ของจำนวนทั้งหมด การคุมกำเนิดที่นิยมใช้มากที่สุด คือ การทำหมัน คิดเป็นร้อยละ 15.8 ของจำนวนทั้งหมด การใส่ห่วงในสตรีมีจำนวนน้อยที่สุด สตรีส่วนใหญ่ให้เหตุผลว่ามีอาการเจ็บ ระบายเคือง และไม่สามารถคุมกำเนิดได้ผลเท่าที่ควร

จากการสอบถามสตรีสมรส มีบุตรแล้ว และไม่ทำหมันให้ความเห็นว่า “ไม่กล้าทำหมันเพราะกลัวและเคยได้ยินได้ฟังมาว่าความต้องการทางเพศจะผิดปกติ และมีความต้องการทางเพศมากขึ้น”

ในชุมชนมีสตรีวัยรุ่นจำนวนมากมีครอบครัวก่อนวัยอันควร และมีบุตรระหว่าง 2 - 3 คน นอกจากนี้ยังปรากฏว่าเป็นกลุ่มผู้ด้อยโอกาสทางสังคม ว่างงาน และระดับการศึกษาต่ำด้วย จากการศึกษาพบว่า สาววัยรุ่นส่วนใหญ่มีแฟนตั้งแต่เรียนในระดับมัธยม จากนั้นก็มีครอบครัว หรือทำงานเพียงไม่ถึงปี เมื่อมีหนุ่มๆ ไปเที่ยว(จีบ)ไม่นานก็มีความสัมพันธ์กัน และต้องออกจากงานเพื่อคลอดลูก และเลี้ยงดู

เมื่อพิจารณาตามเกณฑ์ จปฐ. พบว่า ชุมชนย่อยบ้านบะขามตกเกณฑ์ 9 หมวด อันได้แก่ เด็กอายุ 5 - 14 ปี ไม่ได้รับสารอาหารเพียงพอและครบถ้วนตามความต้องการของร่างกาย การรับรู้เกี่ยวกับโรคเอดส์ ความเหมาะสมของที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม ความมั่นคงของอาชีพและรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีวิต การคุมกำเนิดของคู่สมรสที่มีอายุระหว่าง 15 - 44 ปี และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาความเป็นอยู่และการเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน

ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ

1. รายได้ รายจ่ายและหนี้สินโดยเฉลี่ยตามประเภทของอาชีพ

ในชุมชนย่อยประชากรมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่แตกต่างกันค่อนข้างมาก มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย เช่น กรรมกร ค้าขาย รับจ้าง รับราชการ ขับรถสามล้อเครื่อง เป็นต้น รายได้มีความแตกต่างตั้งแต่ 3,000 - 30,000 บาท/เดือน(นางจารุณี : สัมภาษณ์) ลักษณะความเป็นอยู่ รวมถึงที่อยู่อาศัยก็มีความแตกต่างกันมากตามฐานะด้วย

แม้ชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีรายได้เป็นเงินสดสูงกว่าเดิม จากการประกอบอาชีพหลักดังกล่าว แต่รายจ่ายก็เพิ่มสูงเป็นเงาตามตัวเช่นกัน ในชีวิตประจำวันชาวบ้านส่วนใหญ่จำเป็นต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น ในการซื้ออาหารจากตลาดแทนการผลิต และเก็บอาหารจากธรรมชาติตามเดิม และการผ่อนซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เช่น โทรทัศน์ เครื่องเสียง ตู้เย็นและเครื่องซักผ้า โดยการเสียดอกเบี้ยเป็นงวดรายเดือน

การหารายได้อีกทางหนึ่งคือ การรวมกลุ่มเล่นแชร์ ซึ่งเป็นการหมุนเวียนเงินสดนอกระบบ นอกจากนี้ประชากรทุกกลุ่มอายุยังคงนิยมเล่นการพนัน เพื่อเป็นการหารายได้อีกทางหนึ่ง กิจกรรมดังกล่าวยังทำให้ชาวบ้านบางส่วนมีหนี้สิน เกิดจากการกู้ยืมมาดำเนินกิจกรรมดังกล่าวด้วย

ตารางที่ 5 : ลักษณะที่มาของรายได้ รายจ่าย และหนี้สิน/เดือนโดยเฉลี่ยตามอาชีพของชุมชน

อาชีพ	รายได้เฉลี่ย/ครอบครัว / เดือน(บาท)	รายจ่ายเฉลี่ย/ครอบครัว / เดือน(บาท)	หนี้สินเฉลี่ย/ครอบครัว /เดือน (บาท)
ทำการเกษตร	2,500	2,000	500
รับจ้างทั่วไป	2,500	2,300	1,000
ค้าขาย	5,000	3,200	2,200
รับราชการ	6,000	3,500	3,000
ช่างก่อสร้าง	3,000	2,300	1,500
อื่นๆ	3,000	2,500	1,500

ที่มา : แบบฟอร์มการกู้เงินกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน และแบบสำรวจของกองสวัสดิการและ

เวชกรรมสังคม รพ. ขอนแก่น, 2541

จากตารางพบว่า อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่มีรายได้น้อยที่สุด มีรายจ่ายและมีหนี้สินน้อยที่สุด เนื่องจาก ประชากรกลุ่มนี้ทำการเกษตรเพื่อการบริโภคเท่านั้น จึงไม่ได้เพิ่มต้นทุนในการผลิตสูง เมื่อได้ผลผลิตก็นำมาบริโภคเอง ส่วนอาชีพรับราชการถึงจะมีรายได้เป็นเงินสดมากที่สุด แต่รายจ่ายก็มากเป็นเงาตามไปด้วย อีกทั้งมีสวัสดิการเงินกู้ จึงทำให้มีส่วนของหนี้สินสูงตามไปด้วย นอกจากนี้กลุ่มอาชีพอื่นๆ ซึ่งรวมถึงกลุ่มที่ไม่มีที่ความมั่นคงในอาชีพ และกลุ่มที่ไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกันยังมีรายจ่ายที่เป็นหนี้สินด้วย เพราะเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน ซึ่งสามารถกู้เงินได้ตามประเภทของเงินกู้ต่างๆ

2. การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและการใช้ประโยชน์

หากพิจารณาจากการถือครองที่ดิน และสถานะทางเศรษฐกิจสังคมปัจจุบัน ทำให้แบ่งสมาชิกของชุมชนออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ กลุ่มแรกมีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งมีฐานะปานกลาง-ร่ำรวย และกลุ่มที่สอง คือ กลุ่มที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งมีฐานะแตกต่างกันเป็นมีฐานะ จนถึงฐานะยากจน โดยเรียกแทนคุ่มบ้านเป็น กลุ่มบ้านคุ่มเหนือ ซึ่งเป็นกลุ่มบ้านที่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน และกลุ่มบ้านคุ่มใต้ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบ้านที่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน

ในการถือครองที่ดิน ยังนำมาซึ่งความขัดแย้งในชุมชนด้วย คือราวๆ ปี 2520 ได้มีการซื้อ-ขาย ให้กับนายทุนภายนอกชุมชนสร้างอพาร์ทเมนท์ หอพัก มินิมาร์ท และร้านขายของส่ง รวมถึงผู้อาศัยจากภายนอกเข้ามาอยู่ในชุมชนจำนวนมากด้วย เกิดการแข่งขันระหว่างชาวบ้านที่ทำการค้าอยู่เดิม กับนายทุนที่เพิ่งเข้ามาตั้งหลักฐานในชุมชน

ตารางที่ 6 : ลักษณะการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ในที่ดิน

ลักษณะการถือครองที่ดิน และการใช้ประโยชน์	จำนวน(หลังคาเรือน)
มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน/บ้านเป็นของตนเอง	210
มีเอกสารสิทธิ์+มีหอพักให้เช่าอยู่อาศัย	24
ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินแต่มีบ้าน	156
อาศัยผู้อื่น	11
เช่าที่ปลูกบ้าน	14
ไม่มีเอกสารสิทธิ์+มีห้องให้เช่าอาศัย	7

ที่มา : ผู้วิจัย (จากการสำรวจ ปี 2539) ปรับปรุงข้อมูล สิงหาคม 2541

จากตารางจะเห็นว่าประชากรในชุมชนมีทั้งผู้มีเอกสารสิทธิในที่ดิน และไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดิน ซึ่งอาจเกิดปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยในอนาคตได้ แต่กลุ่มประชากรทั้ง 2 กลุ่ม ได้แบ่งพื้นที่อยู่อาศัยเป็นห้องพัก เพื่อเพิ่มรายได้อีกทางหนึ่ง จากการบอกเล่าของคนกลุ่มนี้ได้ว่า “ได้กู้เงินจากกลุ่มออมทรัพย์เพื่อนำมาลงทุนในการปรับปรุงบ้าน ถึงแม้จะไม่มีการมีสิทธิในที่ดิน แต่เราก็สามารถหาผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นให้คุ้มค่าที่สุด ในสมัยนี้สร้างบ้านให้คนอื่นอยู่ดีกว่าสร้างให้ตัวเองอยู่” บ้านดังกล่าวเป็นบ้านไม้ได้ทุนสูง ชั้นล่างตัดแปลงเป็นห้องเล็กๆ จำนวน 4 ห้อง เพื่อให้นักศึกษาเช่าพักอาศัย โดยเก็บค่าเช่าห้องละประมาณ 1,200 บาท/เดือน ส่วนบ้านคุ้มเหนือ สภาพหอพักเป็นอาคารปูนถาวร สวยงาม เพราะเจ้าของหอพักสามารถนำที่ดินไปจำนอง เพื่อนำเงินมาสร้างหอพักที่มีมาตรฐาน พร้อมทั้งมีความมั่นใจในกิจการ เพราะที่ดินเป็นของคนด้วย

ส่วนประชากรที่อาศัยผู้อื่นอยู่นั้น ส่วนมากอาศัยพ่อแม่หรือญาติ เนื่องจากไม่มีความสามารถในการเช่าหรือซื้อบ้านพักได้

สรุปสภาพปัญหาของชุมชน

การขยายตัวของชุมชนเมืองที่ล้อมรอบชุมชนย่อยบ้านบะขาม เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่การตั้งถิ่นฐานของคนในชุมชนในระยะแรก ชาวบ้านบะขามยังสามารถประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้ เนื่องจากมีสภาพแวดล้อม และพื้นที่ที่เหมาะสม

ต่อมาการขยายตัวของเมืองเพิ่มขึ้น ธุรกิจและสถานที่ราชการเพิ่มมากขึ้น ความต้องการในการใช้ที่ดินเพิ่มขึ้น รวมทั้งสภาพแวดล้อมชุมชนเปลี่ยนไป กัดดันให้ชุมชนต้องปรับตัว โดยชาวบ้านที่มีเอกสารสิทธิบางกลุ่มได้ขายที่ดินเพื่อแลกกับเงินตรา รวมถึงนโยบาย มาตรการ แผนงานของหน่วยงานราชการที่ต้องการที่ดินสาธารณะประโยชน์ เพื่อสร้างเป็นสำนักงานของราชการ จึงต้องการขับไล่ชาวบ้านออกจากที่ดินแห่งนี้ ถึงกระนั้นก็ตาม ยังคงมีหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชนได้เข้าช่วยเหลือในการจัดการชุมชน และความช่วยเหลือแก่เด็กและครอบครัวที่มีฐานะยากจนด้านต่างๆ

ชุมชนย่อยบ้านบะขามจึงเป็นชุมชนที่เกิดการปรับตัว เนื่องจากเหตุปัจจัยภายนอกที่กดดัน และเอื้อต่อการปรับตัว ดังนั้นรูปแบบการปรับตัวของชุมชนจึงเป็นที่น่าสนใจ อันเนื่องจากค่าครองชีพที่สูงขึ้น ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ในด้านเศรษฐกิจเช่นเดิม สภาพปัญหาอื่นๆ ในชุมชนคือปัญหาเยาวชนขาดคุณภาพ ซึ่งเป็นปัญหาอันเนื่องมาจากสภาพครอบครัวเป็นหลัก ปัญหายาเสพติด และการพนันซึ่งเป็นภาพที่พบเห็นได้ทั่วไปในชุมชน นอกจากนี้ ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย

ชาวบ้านกว่า 351 ครอบครัวที่ยังไม่ได้รับการอนุญาตให้ออกเอกสารสิทธิในที่ดิน ก็เป็นปัญหาที่ชาวบ้านรอรับการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

บทที่ 5

ลักษณะการปรับตัวทางสังคมของชุมชน

การศึกษาเรื่องการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยในเมืองครั้งนี้ ทำการศึกษาการปรับตัวเฉพาะด้านสังคมของชุมชนย่อยในเมืองเท่านั้น ซึ่งแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 เรื่องใหญ่ คือ 1) การปรับตัวภายในชุมชน และ 2) การปรับตัวทางสังคมระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

การปรับตัวภายในชุมชน

1. ลักษณะการปรับตัวด้านความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและเครือญาติ

1.1 การปรับตัวของครอบครัว

1.1.1 การเพิ่มค่าครองชีพในครัวเรือน

แต่เดิมชาวบ้านในชุมชนสามารถหาอาหารได้ตามธรรมชาติ และส่วนใหญ่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง ดังนั้นค่าครองชีพในครอบครัวจึงไม่สูงหรือแทบไม่มีเลย ปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจที่มีค่าครองชีพสูงแบบสังคมเมืองทั่วไป ทำให้ขนาดครอบครัวในชุมชนย่อยบ้านบะขามส่วนมาก มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งเป็นครอบครัวมรดกของผู้ที่เข้ามาตั้งรกรากในชุมชนกลุ่มแรกๆ และสมาชิกชุมชนที่พึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนระยะหลังนี้ บ้างก็มีที่ดิน บ้านเป็นของตนเองและเช่าบ้านอยู่ ส่วนครอบครัวขยายในชุมชนมีจำนวนน้อย เป็นกลุ่มที่เข้ามาอาศัยในชุมชนกลุ่มแรกๆ ทั้งนี้เพราะมีที่ดินและบ้านเป็นของตนเอง ในครอบครัวที่มีบุตรมาก ต้องแบ่งพื้นที่รอบๆ บ้านให้บุตรที่แต่งงานแล้วสร้างบ้านจนเต็มพื้นที่ ทำให้ไม่สามารถเพิ่มผลผลิตและหารายได้รายจากที่ดินที่มีอยู่ ค่าครองชีพส่วนใหญ่มาจากรายได้ของผู้นำครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งลักษณะการประกอบอาชีพของคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นอาชีพ รับจ้าง หรือประกอบอาชีพชั่วคราว ดังนั้นค่าครองชีพจึงไม่พอใช้ในชีวิตประจำวัน

1.1.2 มีครอบครัวหย่าร้างในชุมชน

ในอดีตครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวขยาย และประกอบอาชีพในชุมชนหรือบริเวณรอบๆ ชุมชน และมีการควบคุมในระดับชนชั้นทางสังคม ทำให้ครอบครัวส่วนใหญ่อยู่กันโดยสงบสุขไม่มีการหย่าร้างในครอบครัว ปัจจุบันลักษณะครอบครัวส่วนมาก

ทั้งครอบครัวเดี่ยวและครอบครัวขยายจะมีผู้อาศัยอื่นรวมอยู่ด้วย ทั้งที่เป็นญาติและผู้เช่าอาศัย นอกจากนี้สภาพครอบครัวที่พบเห็นโดยทั่วไป มีสภาพครอบครัวหย่าร้างจำนวนมาก สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการหย่าร้างในครอบครัว เนื่องจากส่วนใหญ่มีครอบครัวในวัยที่ไม่เหมาะสม มีการเลือกคู่ครองเอง เปลี่ยนคู่ครองบ่อย และมีอาชีพที่ไม่มั่นคง ทำให้ไม่สามารถรับผิดชอบครอบครัวได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้การรับฟังความคิดเห็นของผู้เฒ่า หรือผู้ใหญ่ในครอบครัวมีน้อยลงกว่าเดิม

1.2 การปรับตัวด้านบทบาทหน้าที่ ของสมาชิกในครอบครัว

1.2.1 ผู้หญิงมีบทบาทด้านเศรษฐกิจมากขึ้น

ในช่วงแรกตั้งชุมชน ครอบครัวนั้นส่วนมากประกอบไปด้วย พ่อ แม่ลูก และปู่ย่าตายาย ดังนั้นผู้ที่ทำหน้าที่ในการหาเลี้ยงชีพในครอบครัวเป็นหน้าที่ของพ่อ แต่ปู่ย่าตายายจะเป็นผู้นำครอบครัว กล่าวคือ เมื่อต้องตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ยังถือความคิดเห็นของผู้ใหญ่ในครอบครัวเป็นหลัก ปู่ย่าตายายจึงมีหน้าที่ในการอบรม บ่มนิสัยแก่ลูกหลาน ส่วนแม่จะมีหน้าที่เลี้ยงดู เตรียมอาหารให้สมาชิกในครอบครัว ต่อมาประมาณ 20 ปีที่ผ่านมาแม่บ้านเริ่มมีบทบาทในการหาเลี้ยงครอบครัวเพิ่มขึ้น โดยการรับจ้างหรือช่วยงานสามี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวที่มีการหย่าร้าง แม่บ้านถือว่าเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ต้องรับภาระเลี้ยงลูก และหาเลี้ยงครอบครัวด้วย

ตัวอย่างเช่นครอบครัวหนึ่ง เป็นแม่บ้านผู้หนึ่งที่ได้รับการยกย่องจากเพื่อนบ้านว่า เป็นคนที่มีความสามารถและช่วยจุนเจือครอบครัวเป็นอย่างดี และเป็นผู้นำกลุ่มแม่บ้านประดิษฐ์ดอกไม้จากรังไหม เพื่อเพิ่มรายได้ อีกทั้งมีบทบาทในการทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนในเวลาว่างยังหารายได้เสริมจากการรับจ้างซักผ้า และทำงานประดิษฐ์ต่างๆ ด้วย

1.2.2 ลักษณะการตัดสินใจ

ในอดีตลักษณะการปกครองภายในครอบครัว ถือว่าผู้ชายเป็นหัวหน้าครอบครัว จากการศึกษาที่พบว่าลักษณะครอบครัวส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ดังนั้นการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ภายในครอบครัวจึงไม่ได้ปรึกษาหารือผู้ใหญ่หรือญาติ อันอาจการตัดสินใจเด็ดขาดอยู่ที่พ่อ และแม่ซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัว แต่หากเป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับบุตรและการใช้จ่ายประจำวันจะเป็นหน้าที่ของแม่ ส่วนการตัดสินใจเกี่ยวกับธุรกิจ หรือการใช้จ่ายที่ต้องใช้เงินเป็นจำนวนมากมักเป็นการตัดสินใจของพ่อ

1.2.3 ผู้หญิงมีความอดทนต่อผู้และไม่เลือกงาน

ในอดีตผู้หญิงในชุมชนส่วนใหญ่ทำการค้าขายเล็กน้อย ในและรอบชุมชน รวมทั้งเป็นแม่บ้านในครอบครัวด้วย โดยที่พ่อบ้านเป็นหัวหน้าหาเลี้ยงครอบครัว แต่เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจในปัจจุบัน ค่าครองชีพสูงทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในการทำงานนอกบ้าน

มากขึ้นแล้ว ในครอบครัวที่มีการหย่าร้างยังพบว่าผู้หญิงจะเป็นผู้นำครอบครัว และดูแลบุตรเพียงลำพัง ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพไม่มั่นคง ทำให้ต้องหารายได้พิเศษ เช่น รับจ้างซักผ้า รับทำสิ่งประดิษฐ์จากถังใหม่ รวมถึงมีการเล่นการพนันด้วย

1.3 การปรับตัวในการเลือกคู่และการแต่งงาน

1.3.1 มีความยึดหยุ่นในประเพณีมากขึ้น

ในสมัยก่อนนั้นการเลือกคู่ครองส่วนมาก ผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายมีส่วนเกี่ยวข้อง และรู้เห็นด้วยในการเลือกคู่ครองของบุตร อีกทั้งการเลือกคู่ครองยังมีแบบแผนผูกพันกับธรรมชาติ และแสดงถึงวิถีชีวิตที่เรียบง่าย กล่าวคือ ฝ่ายชายจะหาโอกาสเข้าหาหญิงสาวที่ตนรู้สึกชอบพอเป็นพิเศษ โดยการเข้าช่วยทำงานในครอบครัว หรือหาโอกาสพบปะในงานบุญประเพณีในชุมชนหรือชุมชนอื่น ผู้ชายยังเข้าพบผู้หญิงที่บ้านในตอนเย็นได้โดยมีเพื่อน หรือญาติเป็นผู้รู้เห็นด้วย นอกจากนี้การเลือกคู่ครองยังสอดคล้องกับการใช้แรงงานในครอบครัวด้วย กล่าวคือ เมื่อบ้านฝ่ายหญิงต้องการแรงงานในการทำนา มักจะหาผู้ครองให้ โดยมากมักมีพิธีแต่งงานก่อนเข้าพรรษา เพราะถือว่าได้แรงงานช่วยทำนาด้วย

ปัจจุบัน โอกาสที่หนุ่มสาวจะมีเพศสัมพันธ์กันก่อนแต่งงานมีมาก พ่อแม่แทบจะไม่มีส่วนในการตัดสินใจเลือกคู่ครองของหนุ่มสาวในชุมชน การพบปะเพื่อนต่างเพศไม่ได้ถูกกำหนดหรือถูกห้ามแต่ประการใด ทำให้หนุ่มสาวมีโอกาสมีเพศสัมพันธ์กันก่อนแต่งงาน ซึ่งมีลักษณะ 2 ลักษณะ คือ (1) หนุ่มสาวอยู่ร่วมกันสักระยะหนึ่ง จากนั้น จึงทำพิธีขอมาผู้ใหญ่ฝ่ายหญิง ซึ่งอาจจะมีการผูกข้อต่อแขนและการเรียกค่าสินสอดต่อไป (2) หนุ่มสาวมีเพศสัมพันธ์กันก่อน จากนั้นจึงแต่งงานตามประเพณีแล้วจึงอยู่ร่วมกัน

1.3.2 มีปัจจัยอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องในการเลือกคู่ครอง

ยังพบว่าในปัจจุบันสภาวะทางเศรษฐกิจ ก็เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลในการเลือกคู่ครองของคนหนุ่มสาว คือ คนหนุ่มสาวมักจะเลือกคู่ครองที่มีฐานะทางเศรษฐกิจในระดับเดียวกัน นอกจากนี้ยังเลือกคู่ที่เรียนหรือทำงานร่วมกันมากขึ้น เพราะมีโอกาสได้ใกล้ชิด และกล้าตัดสินใจมากขึ้นด้วย ทำให้มีการเลือกคู่ครอง และแต่งงานกับคนที่องถิ่นอื่นมากขึ้นด้วย

ส่วนการแต่งงานในชุมชนยังนิยมแต่งงานในเดือนคู่ เพราะมีความหมายเป็นนัยว่า “คู่ครอง” ส่วนมากจะจัดพิธีในชุมชน และจัดแบบเรียบง่ายตามประเพณีอีสาน โดยการตั้งเต็นท์พิธีในบริเวณบ้าน เชิญญาติและเพื่อนบ้านเข้าร่วมพิธีตักบาตรในตอนเช้า บายศรีสู่ขวัญคู่บ่าวสาว และร่วมรับประทานอาหาร เป็นอันเสร็จพิธี ส่วนค่าสินสอดในชุมชนอยู่ระหว่าง 20,000 - 100,000 บาท รวมทั้งทองคำ จำนวนตั้งแต่ 1 - 5 บาท ขึ้นกับฐานะของคู่บ่าวสาว

1.4 การปรับตัวของระบบเครือญาติและการเคารพผู้อาวุโส

ความสัมพันธ์ในกลุ่มเครือญาติหรือครอบครัวเดียวกันมีความผูกพัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน คือ สามารถทานข้าวบ้านใดก็ได้ และยังมีแบ่งปันสิ่งของกันบ่อยๆ นอกจากความสัมพันธ์อันดีในกลุ่มเครือญาติที่อยู่ในชุมชนเดียวกันแล้ว ความสัมพันธ์ ในกลุ่มเครือญาติที่ออกไปทำงาน หรืออาศัยในชุมชนอื่นก็ยังคงมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน เช่น ช่วงก่อนวันสงกรานต์ที่ผ่านมา ชาวบ้านทั้งเด็กวัยรุ่น และผู้สูงอายุที่ไปอยู่ชุมชนอื่น หรือไปทำงานต่างจังหวัดต่างก็กลับมาบ้านเพื่อร่วมประเพณีในชุมชน

อย่างไรก็ตาม กลุ่มเครือญาติที่เป็นกลุ่มใหญ่ในชุมชนก็มีอยู่ เช่น ตระกูลขอคลื่นกลาง ตระกูลภูยอดเงิน และตระกูลภูธร เป็นต้น โดยเฉพาะ “ตระกูลภูธร” ซึ่งเป็นกลุ่มตระกูลที่เข้ามาอยู่ในชุมชนในระยะแรก อีกทั้งเคยเป็นผู้นำชุมชนในหลายสมัยด้วย จึงเป็นที่เคารพเชื่อกิ่งของชาวบ้านคุ้มเหนือของชุมชน ส่วนคุ้มใต้ “ตระกูลสุโพธิ์แสน” ซึ่งเป็นตระกูลของผู้นำชุมชนคนปัจจุบัน คนทั้งคุ้มเหนือและคุ้มใต้ให้ความเคารพ และเชื่อถือในปัจจุบัน

จากที่กล่าวมาแล้ว คนในชุมชนส่วนมากเป็นคนที่มาจากคนละทิศคนละทางไม่ค่อยมีตระกูลใหญ่มากนัก แต่เมื่อมาอยู่อาศัยร่วมกัน ต่างก็มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน สาเหตุหนึ่งก็เนื่องจากบ้านอยู่ติดกัน มีการแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้คำแนะนำปรึกษาเรื่องต่างๆ รวมถึงการให้กู้ยืมเงิน การให้อาหารและความรู้ในการประกอบอาชีพ ดังนั้นความสัมพันธ์ที่ปรากฏจึงมากกว่าความเป็น “เพื่อนบ้าน”

2 การปรับตัวด้านการเมือง การปกครองของชุมชน

2.1 การปรับตัวของผู้นำและการเลือกสรร

การเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านในสมัยก่อนยังคงเลือกตามค่านิยมของชาวบ้าน ที่ว่าอำนาจทางการเมืองการปกครอง สามารถการสืบทอดทางเชื้อสายตระกูล มากกว่าการเลือกผู้นำแบบประชาธิปไตย เมื่อแรกตั้งชุมชนชาวบ้านมักยกย่องผู้ที่มีความสามารถ กล้าหาญ และเป็นกลุ่มตระกูลที่มีเครือญาติมากหรือผู้ที่เข้ามาอยู่ในชุมชนระยะแรกๆ อีกทั้งยังต้องเป็นผู้ที่ยึดมั่นในแบบแผนประเพณีของชุมชนด้วย เพื่อสามารถปราบปรามโจรผู้ร้ายที่เข้ามาลักขโมยสิ่งของในชุมชน หรือทำความเดือดร้อนให้ชาวบ้าน ทำให้ได้ผู้ใหญ่บ้านที่ผ่านมา อยู่ในกลุ่มเครือญาติที่มีขนาดใหญ่ในชุมชน เพราะเป็นกลไกการควบคุมทางสังคมในชุมชนชาวบ้าน

ปัจจุบันการปกครองได้เปลี่ยนให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการเลือกสรรผู้นำ และมีแนวคิดแบบประชาธิปไตย ดังนั้นการลงเลือกตั้งโดยการยกมืออย่างที่ผ่านมา จึงเปลี่ยนเป็นการลงคะแนนหย่อนบัตรเลือกตั้ง ซึ่งเป็นแบบทางการมากขึ้น โดยชุมชนจะได้ผู้นำที่มีคุณลักษณะ

เปลี่ยนไป จากเป็นผู้มีญาติพี่น้องมากในชุมชน เป็นผู้ที่มีความคิด ความสามารถ เสียสละในชุมชน สามารถติดต่อกับหน่วยงานต่างๆ และต้องการพัฒนาชุมชนตนเองมากขึ้น เพราะการเลือกตั้งนั้น ดำเนินการทุกๆ 2 ปี ทำให้สามารถปลดผู้ที่มีคุณลักษณะที่ไม่เหมาะสมและไม่เป็นไปตามความต้องการของชาวบ้านด้วย

ในอดีตตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชน การปกครองท้องถิ่นยังคงใช้พระราชบัญญัติ พ.ศ. 2457 ซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้บริหารในชุมชน โดยทางราชการได้แต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านปกครองหมู่บ้าน มาแล้ว 3 คน ได้แก่

- 1) นายจันทร์ดา ภูธร ปกครองในปี พ.ศ. 2484 - ปี พ.ศ. 2499
- 2) นายแก้ว ภูธร ปกครองในปี พ.ศ. 2500 - ปี พ.ศ. 2502
- 3) นายพลอย ภูธร ปกครองในปี พ.ศ. 2503

จากรายชื่อผู้ใหญ่บ้านที่ปกครองชุมชนที่ผ่านมา พบว่า ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่งผู้ใหญ่บ้านคนแรกยังเป็น “เฒ่าจ๋า” ในชุมชนด้วย

เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2515 เป็นต้นมา เทศบาลได้ขยายอาณาเขตออกไปครอบคลุมชุมชน จึงมีการคัดเลือกประธานชุมชนแทนการเลือกผู้ใหญ่บ้าน พร้อมทั้งเลือกสรรคณะกรรมการ อสม. ผศส. ประธานชุมชนจะมีวาระคราวละ 2 ปี การปกครองนับตั้งแต่เทศบาลขยายอาณาเขตออกไปครอบคลุม ชุมชนมีประธานชุมชนทั้งสิ้น 3 คน ได้แก่

- 1) นายบุญเพ็ง ภูธร ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2531- ปี พ.ศ. 2533
- 2) นายสมพร มีบุญเปรี๊ยม ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534- ปี พ.ศ. 2536
- 3) นายพิมพ์ สุโพธิ์แสน ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2537 - ปัจจุบัน

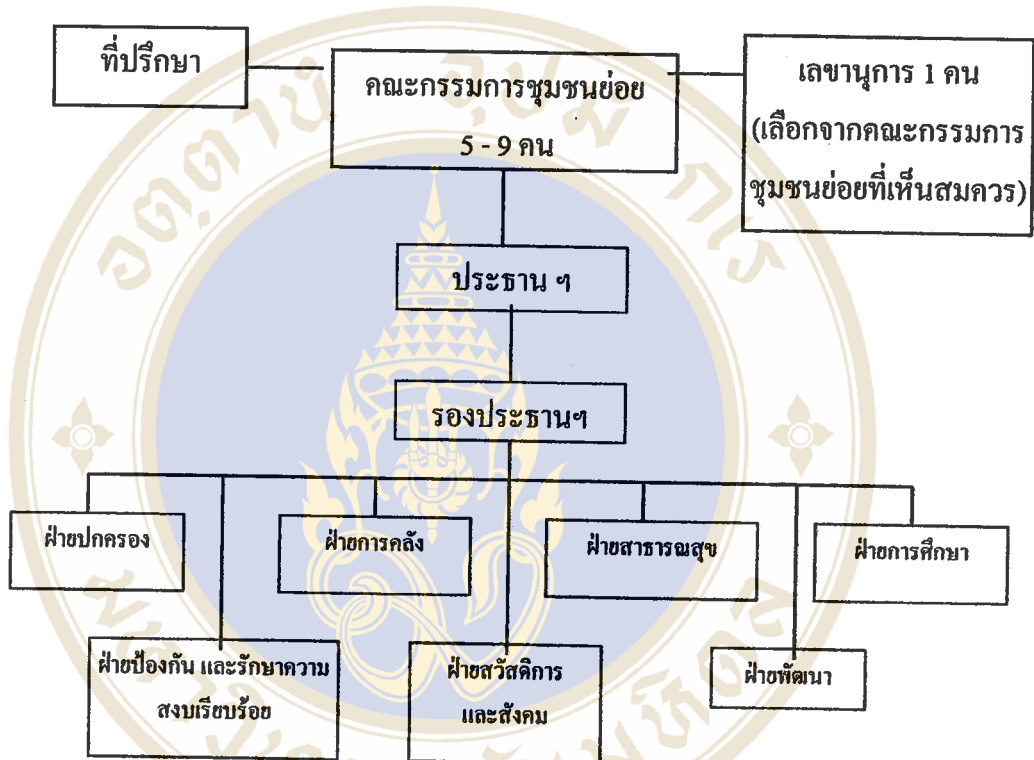
จะเห็นว่าในช่วงแรกของการเลือกตั้งประธานชุมชน ยังคงเป็นผู้นำที่มาจากค่านิยมของชุมชน ต่อมาจากการสอบถามนาย ง ที่เลือกประธานชุมชนคนที่ 2 ส่วนมากมีความเห็นว่า “ เป็นคนที่มีฐานะมั่นคง และมีความเสียสละในการทำงานส่วนรวมได้” ต่อมา เมื่อครบวาระการเลือกตั้ง ชาวบ้านเปลี่ยนผู้นำชุมชนใหม่เป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ โปร่งใส ถึงแม้มีอายุมาก พุดไม่เก่ง และฐานะไม่ดีอย่างประธานคนที่ 2 ก็ตาม แต่ท่านก็เป็นคนหนึ่งที่อยู่ในชุมชนมานาน เห็นความเปลี่ยนแปลงของชุมชน และหวังว่าสามารถนำชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น”

2.2 การปรับตัวขององค์กรบริหารชุมชน

2.2.1 การจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนย่อย

แต่เดิมในชุมชนไม่มีองค์กรบริหารชุมชน แต่จะมีการเลือกบุคคลผู้นำชุมชน เพื่อเป็นตัวแทนของอำนาจราชการในการบริหารชุมชน ปัจจุบันตามแผนแม่บท

ของกระทรวงมหาดไทย (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2530-2534 แผนงานย่อยพัฒนาองค์กรและการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ส่งเสริมให้ชุมชนเมืองจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนขึ้น โดยการรวมตัวของประชากรในชุมชน และให้กำหนดรูปแบบของชุมชนย่อยขึ้น เพื่อความเหมาะสมกับการแก้ไขสภาพปัญหาของชุมชนนั้น ทำให้เกิดโครงสร้างและองค์กรชุมชนขึ้นชัดเจน ดังแสดงในแผนภาพที่ 4

แผนภูมิที่ 6 : โครงสร้างหน้าที่และแนวทางการดำเนินงานของคณะกรรมการชุมชนย่อย

คณะกรรมการชุมชนย่อยได้จากการเลือกตั้งของประชาชนในชุมชน จำนวน 5 - 9 คน จากจำนวนนี้จะออกเสียงลงคะแนนเลือกประธานกรรมการ และรองประธานกรรมการ ส่วนที่เหลือจะรับผิดชอบเป็นคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ทั้ง 7 ฝ่าย โดยที่กรรมการชุมชนอาจทำหน้าที่ได้หลายฝ่าย คณะกรรมการชุมชนย่อยมีหน้าที่ ดังนี้

- 1) เป็นผู้นำและแกนกลางในการพัฒนาชุมชน
- 2) แก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน
- 3) เสนอแผนงาน โครงการเพื่อขอความช่วยเหลือจากเทศบาล
- 4) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความสำนึกและร่วมกันพัฒนา

5) ส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม และสร้างความ
สามัคคีในชุมชน

6) ดำเนินการอื่นๆ ตามที่เห็นสมควร

คณะกรรมการชุมชนย่อยบ้านบะขามมีทั้งหมด 20 คน แบ่งเป็น
ฝ่ายต่างๆ 7 ฝ่าย ดังกล่าว (รายชื่อคณะกรรมการดูในภาคผนวก ก)

2.2.2 การมีส่วนร่วมของสตรี

การปรับตัวที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเปิดโอกาสให้สตรีเข้า
มามีส่วนร่วมในการบริหารชุมชน โดยเฉพาะการบริหารงานกลุ่มกิจกรรม และการปฏิบัติงาน อสม.
ทำให้ผลการดำเนินงานของคณะกรรมการในชุมชนย่อยบ้านบะขาม ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร
อันเนื่องมาจาก คณะกรรมการชุมชนได้มีทักษะ ความรู้ในการจัดการ บริหารชุมชน เช่น การเขียน
บันทึกการประชุม การทำบัญชี และคณะกรรมการทุกคนยังร่วมแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม เพื่อ
ให้ได้ข้อตกลงที่ทุกฝ่ายรับได้ ส่วนเรื่องการเงิน จะมีการสรุปทุกๆ ปี และมีเอกสารเป็นหลักฐานยื่น
ยันเป็นลายลักษณ์อักษรด้วย

3. การปรับตัวด้านสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน

3.1 การปรับตัวด้านสาธารณสุขชุมชน

ก่อนที่ตัวเมืองจะขยายชุมชนยังมีการพึ่งตนเองด้านสาธารณสุขอยู่ กล่าวคือ
ยังมีผู้รู้ด้านการรักษาโรคแบบพื้นบ้านอยู่ในชุมชน รวมทั้งในแต่ละครอบครัวยังมีความรู้ในการ
รักษาโรคแบบพื้นฐาน ปัจจุบันการรักษาโรคในชุมชนเปลี่ยนไปคือ ชุมชนย่อยบ้านบะขามตั้งอยู่ใน
เขตเทศบาล และอยู่ใกล้โรงพยาบาลขอนแก่น จึงไม่มีปัญหาเรื่องการเดินทางไปรักษาพยาบาล ชาว
บ้านส่วนมากนิยมไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลขอนแก่น ซึ่งอยู่ใกล้และมีสวัสดิการแก่ชาวบ้าน
ด้วย นอกจากนี้ชาวบ้านบางส่วนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี นิยมไปรับการศึกษาที่โรงพยาบาลศรี
นครินทร์หรือคลินิก ซึ่งอยู่ไกลชุมชนออกไปอีก จากการศึกษารายงาน จปฐ. ในชุมชน พบว่า

สภาพทางอนามัย ชาวบ้านที่มีฐานะยากจนถึงปานกลาง สามารถปรับตัวทาง
อนามัยโดยมีบัตรประกันสุขภาพ ตามประเภทสิทธิ์ ส่วนคนที่ไม่ม่มีบัตรประกันสุขภาพอนามัยมีทั้ง
หมด 534 คน ซึ่งในจำนวนนี้ควรซื้อบัตรสุขภาพ 469 คน (จากการสำรวจของกองเวชกรรมสังคม
ขอนแก่น ปี พ.ศ.2539) ส่วนที่เหลือควรทำบัตรผู้สูงอายุ ใช้สำหรับผู้ที่มิ่อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป

ลักษณะอาการเจ็บป่วยที่ชาวบ้านเป็นกันมาก ลำดับตามความสำคัญ คือ
โรคไข้หวัดใหญ่ อาการปวดตามร่างกาย โรคเกี่ยวกับทางเดินอาหาร และอาการเจ็บป่วยอันเกิดจาก
อุบัติเหตุ และพบอาการป่วยของผู้สูงอายุ ส่วนมากมักเป็นโรคเบาหวานและความดันโลหิตสูง ใน

วัยเด็กโรคที่พบคือ อาการขาดสารอาหาร อาการป่วยดังกล่าว หากเกิดอาการเล็กๆ น้อยๆ ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมซื้อยารักษาตนเอง หรือกินยาที่เคยได้มาจากโรงพยาบาล และถ้าอาการรุนแรงจึงนำส่งโรงพยาบาล

ด้านโภชนาการของเด็กตั้งแต่แรกเกิด - 9 ปี พบว่าเด็กในช่วงอายุนี้ มีจำนวน 89 คน ในจำนวนนี้มีเด็ก 13 คน ที่เป็นโรคขาดสารอาหาร ทั้งนี้ เพราะการดูแลเอาใจใส่ของพ่อแม่ ในการดูแลบุตรหลานยังไม่ดีพอ และการกินอาหารไม่ถูกต้องตามหลักโภชนาการ เช่น ครอบครัวยุ่งเดียวหลานบางครั้งไม่มีเงินจะซื้อนมให้ ต้องซื้อโอวัลติน และนมข้นหวานมาชงให้ดื่มแทน

ด้านอนามัยแม่และเด็ก ปัจจุบันหญิงมีครรภ์ทั้งหมดจะฝากครรภ์กับสถานบริการของรัฐ ซึ่งทำให้หญิงมีครรภ์เกิดความมั่นใจก่อนการคลอดและหลังคลอดดู ส่วนการอยู่ไฟหลังคลอด ยังคงปฏิบัติอยู่เฉพาะครอบครัวที่มีแม่ หรือญาติผู้ใหญ่เตรียมอุปกรณ์และคอยดูแลระหว่างอยู่ไฟเท่านั้น นอกจากนี้ระยะเวลาในการอยู่ไฟน้อยลง และการบริโภคอาหารที่มีประโยชน์ครบ 5 หมู่ ซึ่งต่างจากอดีต

การรักษาพื้นบ้าน ปัจจุบันคนในชุมชนไม่นิยมใช้ ทั้งนี้เป็นเพราะในชุมชนไม่มีหมอพื้นบ้านเหลืออยู่ คนในชุมชนไม่นิยมซื้อยาสมุนไพรมารับประทาน เพราะมีความเชื่อเรื่องการรักษาแบบแผนปัจจุบันมากกว่า เว้นแต่กลุ่มผู้เฒ่าที่ยังนิยมซื้อยาสมุนไพรจากคนรู้จัก และคนขายหาบเร่ในชุมชนมารับประทานอยู่ ส่วนมากเป็นยาเกี่ยวกับระบบทางเดินอาหาร แก้ปวดท้อง ท้องเดิน ลดกรดในกระเพาะ ริดสีดวง เป็นต้น

นอกจากนี้หน่วยงานราชการ เช่น กองสวัสดิการและเวชกรรมสังคม โรงพยาบาลขอนแก่น และกองอนามัยและสิ่งแวดล้อม เทศบาลนครขอนแก่นยังเข้ามาให้บริการในชุมชนอย่างน้อย 2 ครั้ง/ปี ด้วย ซึ่งจะทำให้การตรวจร่างกาย ให้คำแนะนำ และให้ยารับประทานเบื้องต้น นอกจากนี้ยังให้บริการฉีดวัคซีนให้สุนัข ยาง่าหนู และยาป้องกันยุงลายด้วย

ภายในชุมชนเองยังมีอาสาสมัครด้านสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน หรือ อสม. บทบาทหน้าที่ของ อสม. ในชุมชน เป็นบุคคลที่ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับสุขภาพแก่ชาวบ้าน ประสานงานกับโรงพยาบาลขอนแก่น พร้อมทั้งประชาสัมพันธ์ข่าวสารจากทางโรงพยาบาล เพื่อให้คนในชุมชนเข้าใจ และได้รับข่าวสารเกี่ยวกับด้านสุขภาพอนามัย นอกจากนี้ยังเก็บข้อมูลพื้นฐานของแต่ละครอบครัว เพื่อนำมาวิเคราะห์หาความจำเป็นพื้นฐานของชุมชนในการแก้ไขปัญหาชุมชนต่อไป โดยแบ่งคุ้มรับผิดชอบ อสม. 1 คน/15-30 ครอบครัว ในชุมชนมี อสม. 14 ท่าน (ดูรายละเอียดในภาคผนวก)

3.2 การปรับตัวด้านอนามัยและสิ่งแวดล้อมชุมชน

3.2.1 การจัดบ้านเรือนและสิ่งแวดล้อม

แต่เดิมบ้านเรือนในชุมชนเป็นบ้านที่มีความมั่นคงถาวร สร้างด้วยไม้ยกพื้นสูงหรือเป็นบ้านไม้ชั้นเดียวติดพื้นดิน มีบริเวณบ้านสำหรับปลูกพืชและเดินเล่น ต่อมาชุมชนได้ขยายตัวขึ้นทำให้สร้างบ้านเรือนอย่างแออัด ซึ่งลักษณะบ้านเรือนมีทั้งสร้างแบบยกพื้นถาวรและแบบชั่วคราว บ้านเรือนในชุมชนส่วนมากเป็นแบบถาวรมั่นคง ถูกสุขอนามัย มีเพียง 7 หลังคาเรือนที่สร้างแบบชั่วคราว นอกจากนี้ยังมีการแบ่งสรรการใช้ประโยชน์ ของตัวอาคารบ้านเพื่อให้เช่าอยู่อาศัย ซึ่งพบได้ทั่วไปในชุมชน

บ้านเรือนถาวร ถูกสุขลักษณะ มี 2 ลักษณะคือ บ้านชั้นเดียว และบ้าน 2 ชั้น ซึ่งบ้าน 2 ชั้น ก็มี 2 ลักษณะ คือ

1) บ้าน 2 ชั้น ใต้ถุนสูง หลังคามุงสังกะสีหรือกระเบื้อง ชั้นบนเป็นไม้ มีห้อง 2-3 ห้อง ขึ้นอยู่กับความต้องการใช้ประโยชน์ของเจ้าของบ้าน ส่วนชั้นล่างเป็นคอนกรีต ฝาผนังก่ออิฐฉาบปูน บ้างก็ปล่อยว่างไว้ บ้างก็จัดแบ่งห้องให้เช่าและอยู่อาศัย

2) บ้าน 2 ชั้น ใต้ถุนสูง หลังคามุงสังกะสี ชั้นบนเป็นไม้ ชั้นล่างเป็นเสาสูงไม้บุผนัง บ้างก็ลาดปูนเพื่อใช้เป็นที่พักอาศัยรายร้อน บ้างก็ไม่ราดปูน แต่ก็มีเครื่อไม้ไฟไว้รับแขกที่ไม่ต้องการให้ขึ้นบ้าน ส่วนบ้านเดี่ยวมีทั้งบ้านที่สร้างด้วยไม้และสร้างด้วยปูน หลังคามุงสังกะสีและกระเบื้อง ส่วนบ้านเรือนแบบชั่วคราว เป็นบ้านไม้ที่สร้างมานานแล้ว หลังคามุงสังกะสี ติบผนังด้วยไม้หรือสังกะสี และซ่อมแซมขยายบ้านแล้วแต่ว่าจะผูกพันหรือรื้อบริเวณใดเพื่อความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์

บริเวณบ้านมีการควบคุมสัตว์และแมลง มีการจัดตั้งขยะตามถนน และบริเวณแยกตามตรอกซอยต่างๆ การจัดการเก็บขยะมีหลายวิธี ดังแสดงผลในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 : การจัดเก็บขยะในชุมชน

วิธีการจัดเก็บขยะ	จำนวน(หลังคาเรือน)
มีที่รองรับขยะประจำบ้าน	110
มีหลุมจำกัดขยะ	30
หมักปุ๋ย	0
เผา	89
ส่งต่อระบบกำจัดอื่นๆ	150
รวม	379

ที่มา : การสำรวจ โดยผู้วิจัย ปี 2540

3.2.2 การบำบัดน้ำเสีย

มีเพียงบางครอบครัวที่ทำการบำบัดน้ำเสีย โดยเฉพาะที่มีการวางระบบท่อ และเทพื้นถนนคอนกรีตผ่านหน้าบ้านแล้ว จำนวนประมาณ 200 หลังคาเรือนเท่านั้น นอกนั้นยังคงเทน้ำลงร่องดินระบายน้ำที่ยังไม่ได้รับการปรับปรุง

3.2.3 น้ำอุปโภคบริโภค

ประเภทของน้ำดื่มแต่ละครอบครัวแตกต่างกันตามฐานะเศรษฐกิจ กล่าวคือ คนส่วนใหญ่ใช้น้ำประปา นำมาต้มก่อนดื่ม จำนวน 239 หลังคาเรือน และในจำนวนนี้รวมทั้งผู้ที่มีฐานะเศรษฐกิจดีจะซื้อน้ำดื่มตลอดปี จำนวน 199 หลังคาเรือน และมีอีกเพียงบางส่วนที่นำน้ำฝนมาดื่ม โดยไม่ผ่านการต้ม จำนวน 40 หลังคาเรือน โดยให้ความเห็นว่า “ถึงแม้ว่าฝนในปัจจุบันจะไม่สะอาดพอ และดื่มได้ไม่ตลอดปี แต่ก็ยังเก็บไว้ดื่ม เพราะผู้เฒ่าผู้แก่เชื่อว่าเป็นยาได้ ”

3.2.4 ด้านอาหารบริโภค

แต่เดิมชาวบ้านบริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ปัจจุบันประชากรในชุมชนบริโภคทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ส่วนกับข้าวที่บริโภคในครัวเรือนแต่เดิมอาหารส่วนใหญ่ได้มาจากป่าและหนองน้ำ เช่น กบ เขียด ผักบุ้ง ผักหวาน หน่อไม้ เป็นต้น บ้างก็ประกอบอาหารสุกบ้างก็บริโภคดิบ ส่วนปัจจุบันบริเวณชุมชนไม่มีป่า และหนองน้ำทำให้ปริมาณอาหารธรรมชาติลดน้อยลง ชาวบ้านทุกหลังคาต้องพึ่งพาอาหารจากตลาด และร้านค้าในชุมชน ซึ่งจะไม่ประกอบอาหารกินเองทุกมื้อ ส่วนมากมักประกอบอาหารโดยเฉพาะมื้อเย็น ส่วนมื้อเช้าและกลางวันได้จากการซื้ออาหารสำเร็จ ทั้งภายในชุมชนและบริเวณรอบชุมชน เพื่อให้ลูกๆ ได้รับประทานก่อนไปโรงเรียน เช่น ปลาชู่ ไข่ไก่ ไส้กรอก เป็นต้น กับข้าวหรืออาหารอื่นๆ ที่ชาวบ้าน

นิยมบริโภคส่วนมาก เป็นอาหารพื้นบ้านที่จำหน่ายทั่วไป เช่น ส้มตำ ไก่ย่าง ไข่เจียว แกงหน่อไม้ น้ำพริกและผักลวก ซึ่งอาหารจะได้รับการปรุงให้สุกก่อนบริโภค เป็นต้น

4. การปรับตัวด้านการศึกษาและการนันทนาการในชุมชน

ในอดีตการศึกษาในชุมชนมีเพียงการศึกษาในภาคบังคับเท่านั้น เด็กในชุมชนส่วนมาก ทั้งเด็กหญิงและเด็กชายเมื่อจบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ไม่นิยมศึกษาในระดับสูงต่อมา เพราะสถานศึกษาอยู่ไกลจากชุมชนออกไป ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนไม่นิยมศึกษาในระดับสูง สภาพการปรับตัวทางการศึกษาในปัจจุบันของชุมชนพบว่า

4.1 การศึกษาในระบบ

การศึกษาในระบบเป็นการศึกษาภาคปกติ ในชุมชนคนส่วนมากนิยมเลือกศึกษาในระบบมากกว่านอกระบบ ทั้งสถาบันการศึกษาของรัฐและเอกชน ทั้งนี้เด็กในวัยเรียนในกลุ่มเป้าหมายเกือบทั้งหมดจะได้รับการสนับสนุนทุนการศึกษา และอุปกรณ์การศึกษาจากมูลนิธิศุภนิมิตฯ นับตั้งแต่ปีการศึกษา 2532 เป็นต้นมา นอกจากนี้ในระดับมัธยมตอนปลาย หรืออนุปริญญามีบางคนที่ใช้บริการเงินกู้เพื่อการศึกษา จำนวนระหว่าง 15,000-25,000 บาท/ปีการศึกษา ในอดีตผู้ที่ได้รับการศึกษาสูงส่วนใหญ่ เป็นบุตรหลานของครอบครัว ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดี ส่วนผู้ที่มีฐานะยากจนส่วนมากมักบวชเรียน เมื่อศึกษาจบจึงลาสิกขาบท เพื่อมาประกอบอาชีพต่อไป

การปรับตัวด้านการศึกษา พบว่าได้รับการศึกษาจากเดิมมากขึ้น ดังแสดงในตารางที่ 3 เหตุผลหนึ่งเนื่องมาจาก ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นว่า ต้องการให้บุตรหลานเรียนสูง เพื่อยกระดับฐานะของครอบครัว และไม่ต้องทำงานลำบากอย่างพ่อแม่ ทั้งนี้เนื่องจากชาวบ้านได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชน และสามารถเข้าถึงบริการ ด้านการให้กู้เพื่อศึกษาของรัฐบาล จากความคิดเห็นของนางสาว จ เห็นว่าการศึกษาในระบบ เนื้อหาบทเรียนไม่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ สำหรับกิจกรรมในการเรียนทำให้ได้พบปะสรรคกับเพื่อนร่วมชั้นอื่นๆ และยังเป็นการประยุกต์ความรู้ที่ได้เรียนมาใช้ด้วย

4.2 การศึกษานอกระบบ

คนในชุมชนที่ไม่มีโอกาสศึกษาในภาคบังคับด้วยเหตุผลต่างๆ มีความสนใจเข้ารับศึกษานอกระบบ เช่นศึกษาในวิชาชีพต่างๆ นาย ฉ อายุ 58 ปี ได้ผ่านการฝึกวิชาชีพตัดผม และนำมาเป็นอาชีพเสริม พร้อมทั้งทำการค้าขายไปด้วย ส่วนการศึกษาด้านวิชาการนั้นผู้ที่กำลัง

ศึกษามีเพียง 5 คน อยู่ในวัย 17-30 ปี ศึกษาในระดับมัธยมตอนปลาย ตามหลักสูตรใช้เวลาศึกษาเพียง 2 ปี โดยใช้เวลาเรียน 1 วัน/สัปดาห์ อนึ่งนักศึกษาสามารถเลือกเรียนวิชาชีพอื่นๆ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของนักศึกษาด้วย

ในจำนวนผู้ที่ศึกษานอกระบบนี้ ไม่มีผู้ใดใช้บริการเงินกู้เพื่อการศึกษา เนื่องจากบางคนสามารถทำงานประกอบอาชีพในขณะที่เรียน และการศึกษานอกระบบไม่ต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังแสดงความคิดเห็นว่า หนังสือพิมพ์ สื่อโทรทัศน์และวิทยุยังเป็นแหล่งที่ให้ข้อมูลในการศึกษาที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งด้วย โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงๆ กับการหาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง

ความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับสถาบันอื่นๆ ในชุมชน ภายในชุมชนมีโรงเรียนสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน ซึ่งเจ้าของสถานที่ศึกษาเป็นบุคคลนอกชุมชน แต่มีความคุ้นเคยและความสนิทสนมกับชาวบ้านในชุมชน อีกทั้งให้ความร่วมมือในการจัดบุญประเพณีต่างๆ ด้วย สำหรับสถาบันศาสนาไม่มีบทบาทในการศึกษาเช่นในอดีต สถาบันครอบครัวต่อการศึกษาของคนในชุมชน ผู้ปกครองเด็กส่วนมากเห็นความสำคัญของการศึกษา และสนับสนุนให้เด็กมีการศึกษาที่สูงขึ้น เพื่อเป็นเครื่องเลี้ยงชีพในอนาคต ปัจจุบันบทบาทการสื่อสารยังมีส่วนสำคัญในการศึกษาของคนในชุมชน เนื่องจากชาวบ้านเกือบทุกหลังคานิยมดูข่าวภาคค่ำทางสื่อโทรทัศน์

4.3 การนันทนาการ

ในอดีตชุมชนมีเพียงประเพณีชุมชนทั้งในชุมชน และในชุมชนอื่นรอบๆ ชุมชน และการฉายหนังล้อมฟ้า ซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมนันทนาการที่ทำให้หนุ่มสาวในชุมชนได้มีโอกาสสัมพันธ์กัน และได้รับรู้เรื่องราวจากภายนอกมากขึ้น ปัจจุบันจากการที่ชุมชนถูกปิดล้อมด้วยเมือง จึงทำให้คนในชุมชนปรับตัวใช้กิจกรรมนันทนาการตามแบบชุมชนเมืองมากกว่าจะสืบต่อเอกลักษณ์ของชุมชนเอง

ในชีวิตประจำวันการดูหนังดูละครจากเครื่องรับโทรทัศน์ โดยเฉพาะในช่วงเช้า - ช่วงเย็น จะมีละครรวมถึงภาพยนตร์ที่ฟุ้งออกจากโรงภาพยนตร์ให้ชาวบ้านได้ติดตาม ดังนั้นทั้งวัยรุ่นและแม่บ้านที่ทำงานที่บ้านส่วนมากนิยมดูโทรทัศน์ เพื่อผ่อนคลายหลังจากทำงานบ้าน ในวันหยุดวันเสาร์-วันอาทิตย์ พ่อบ้านที่นิยมการกีฬาจะได้ติดตามรายการมวยได้เกือบตลอดทั้งวัน ปัจจุบันยังเป็นการเล่นการพนันขันต่อกันอีกด้วย นอกจากนี้เมื่อประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา ในตอนบนของชุมชนมีโต๊ะสนุกเกอร์ที่นิยมของกลุ่มวัยรุ่นชายจำนวนมาก ผู้เล่นมีทั้งวัยรุ่นในชุมชนและนอกชุมชน ปัจจุบันจำนวนวัยรุ่นที่ยังนิยมเล่นสนุกเกอร์ลดลงจากเดิม

5. การปรับตัวด้านวัฒนธรรมและความเชื่อ

5.1 ด้านประเพณีชุมชน

เดิมทีในชุมชนมีประเพณีชุมชนที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมความเป็นอยู่ และอาชีพทางการเกษตรตามฮีต 12 คอง 14 ซึ่งเป็นประเพณีของชาวอีสานทั่วไป แต่ปัจจุบันแม้ว่าประเพณีบางอย่างจะหายไปตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม แต่นโยบายประเพณีในชุมชน และการทำบุญต่างๆ ในชุมชนก็ยังคงปฏิบัติกัน งานบุญประเพณีในชุมชนได้แก่

5.1.1 ประเพณีขึ้นปีใหม่

นับตั้งแต่วันที่ 31 ธันวาคม - วันที่ 2 มกราคม ของทุกปี เป็นวันสำคัญอีกวันหนึ่งที่กลุ่มญาติพี่น้องจะได้รวมตัวกัน เพื่อเฉลิมฉลองเทศกาลปีใหม่วางกัน โดยในเช้าวันขึ้นปีใหม่นี้จะมีมนต์พระมาเทศน์ชัยมงคล เพื่อเป็นสิริมงคลแก่คนในชุมชน และเชิญนายกเทศมนตรีมาเป็นประธานในพิธี ในเทศกาลจะมีการจับฉลากแลกเปลี่ยนของขวัญด้วย

การจัดประเพณีขึ้นปีใหม่เป็นการเฉลิมฉลอง ดังนั้นชาวบ้านส่วนมากจึงให้ความร่วมมือ และร่วมสนุกในคืนของตนตามสมัยนิยม แต่เดิมประเพณีขึ้นปีใหม่มีเพียงการทำบุญตักบาตร และเลี้ยงอาหารภายในครอบครัว ไม่มีการเลี้ยงฉลองกันหลายวันเช่นทุกวันนี้

5.1.2 ประเพณีบุญสงกรานต์

ประเพณีเดือน 5 นับตั้งแต่วันที่ 12 - 15 เมษายน ของทุกปี ในชุมชนยังถือว่าเป็นวันสำคัญในการรวมกลุ่มญาติพี่น้องด้วย ในชุมชนมีการเล่นประเพณีสงกรานต์เช่นเดียวกับชุมชนอื่นๆ ชุมชนย่อยบ้านบะขามยังได้ให้ความร่วมมือในการจัดเกวียนบุพชาติ เพื่อเข้าร่วมประกวดในเทศกาลดอกคูณเสียงแคนด้วย และยังเข้าร่วมแข่งขันการประกวดอาหารพื้นบ้านอันได้แก่ ส้มตำและไก่ย่าง ในวันที่ 15 เมษายน ชาวบ้านจะทำการสงน้ำเจ้าปู่ จากนั้นในตอนเย็นจะเชิญผู้เฒ่าผู้แก่มารวมกันบริเวณห้า แยกในชุมชน เพื่อให้ลูกหลานสงน้ำ ผู้เฒ่าผู้แก่ให้ศีลให้พรเป็นอันเสร็จพิธี

ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือ ในการจัดขบวนบุพชาติเข้าร่วมประกวดด้วย เพราะนอกจากต้องการประกาศให้ ประชาชนทั่วไปทราบว่า ในชุมชนของตนมีผลิตภัณฑ์จากไร่ไหม และมีกลุ่มแม่บ้านที่มีฝีมือด้านการประดิษฐ์แล้ว ยังเป็นการสร้างความสามัคคี สำนึกใจ ในชุมชนของตนอีกด้วย

5.1.3 พิธีไหว้ศาลปู่ตา

ในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 6 ของทุกปี พิธีไหว้ศาลเจ้าปู่มีมานานแล้ว ซึ่งต่างกับบางชุมชนที่ไม่มีศาลปู่ตา ในพิธีประธานชุมชนจะประกาศบอกกล่าวให้ชาวบ้านทุกคนได้ทราบทั่วกัน ชาวบ้านทุกคนจะมารวมตัวกันที่ศาลเจ้าปู่ ถือสุรา 1 ขวด ไก่ 1 ตัว และอาหารต่างๆ

มาไหว้เจ้าปู่ เมื่อไหว้เสร็จแล้ว ก็จะมีการเข้าทรงเชิญเจ้าปู่ประทับร่างทรง โดยการจัดแต่งขันธุ์ 5 คือ ดอกไม้ 5 คู่ รูป 5 คู่ และเทียน 5 คู่ เพื่อสักการะ เมื่อเจ้าปู่ประทับร่างทรง จะไตร่ถามถึงทุกข์สุขของคนในชุมชน ภัยอันตรายต่างๆ และขังนิมิตถามถึงห่วยไต่ดินด้วย เสร็จจากพิธีไหว้ปู่ตาแล้ว ชาวบ้านก็จะสนุกสนานกับการคัมสุรา พร้อมกับฟ้อนรำทำเพลงวนไปรอบๆ ศาลปู่ตา บางคนก็ร้องกลอนลำบ้างก็ร้องขอให้เจ้าปู่อำนวยพรให้หมู่บ้านมีความสุข ภาพเช่นนี้จะพบเห็นปีละ 1 ครั้ง จึงถือว่าเจ้าปู่เป็นเรื่องที่ฝังในจิตใจ และเป็นส่วนสำคัญของชีวิตชุมชน นอกจากนี้หากชาวบ้านมีเรื่องมีปัญหาเดือดร้อน ตลอดจนการจากชุมชนไปอยู่แดนไกล หรือเดินทางเข้ากลับมาสู่ชุมชน กรณีต่างๆ ดังกล่าวนี้สมควรจะบอกกล่าวที่ศาลปู่ตาทั้งสิ้น เจ้าปู่จึงเป็นญาติผู้ใหญ่ของทุกคน ที่เสมือนมีตัวตนอยู่ในชุมชนก่อนแยกย้ายกันกลับ

“นาง ก” ผู้เป็นร่างทรงประทับของเจ้าปู่ เป็นคนที่อยู่ในชุมชนมาตั้งแต่แรกตั้งชุมชน ไม่มีบทบาทด้านอื่น ๆ ในชุมชน ซึ่งทุกคนในหมู่บ้านเชื่อว่ามีญาณติดต่อกับเจ้าปู่ได้ ปัจจุบันนาง ก มีสุขภาพไม่แข็งแรงนัก ปัจจุบันเปลี่ยนร่างทรงประทับเจ้าปู่เป็นนาย ก ในปัจจุบัน

5.1.4 ประเพณีบุญบั้งไฟ

จัดขึ้นในเดือน 6 การทำบุญบั้งไฟในอดีตมีความเชื่ออยู่ว่า หากชุมชนได้กระทำแล้วต้องทำติดต่อกันเป็นเวลา 3 ปี ด้วยเหตุนี้ปัจจุบันในชุมชนจึงไม่มีประเพณีบุญบั้งไฟ แต่ชาวบ้านยังนิยมเล่นและเข้าร่วมในชุมชนอื่น การทำบั้งไฟต้องมีดินประสีมาทำบั้งไฟ โดยจะแบ่งทำเป็นกลุ่มๆ จะทำกี่บั้งก็ได้แต่ไม่ต่ำกว่า 5 บั้ง ซึ่งใช้เวลาประมาณ 10 วัน ก่อนวันจุดบั้งไฟหรือเรียกว่า “วันโฮม” ในตอนเช้าชาวบ้านจะประดับบั้งไฟ เรียกว่า “อ้อบั้งไฟ” ตกเย็นชาวบ้านจะแห่บั้งไฟรอบหมู่บ้าน 1 รอบ และรอบวัด 3 รอบ และชาวบ้านจะไปรับศีลที่วัดวิเวกธรรม ตอนกลางคืนมีมหรสพ วันรุ่งขึ้นจึงจุดบั้งไฟ ซึ่งแต่เดิมจะจุดบั้งไฟที่ทุ่งนา เมื่อบั้งไฟของใครไม่ขึ้นก็จะโยนกลุ่มนั้นลงโคลน เป็นที่สนุกสนาน ปัจจุบันในชุมชนไม่มีทุ่งนา ไม่มีพื้นที่บริเวณกว้าง และไม่มีผู้จัดทำบั้งไฟ จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้ประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนหมดไปด้วย

ปัจจุบันชาวบ้านบางกลุ่มในชุมชน ยังเข้าร่วมประเพณีบุญบั้งไฟในชุมชนอื่น และการจัดประเพณีบุญบั้งไฟในปัจจุบันได้เปลี่ยนไปจากเดิม คือ มีการเล่นการพนันเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

5.1.5 ประเพณีบุญเบิกบ้าน หรือประเพณีเดือน 7

ประเพณีบุญเบิกบ้านในชุมชนไม่เจาะจงวันเวลา โดยปกติจะปฏิบัติปีเว้นปี หรืออาจจัดร่วมกับการทำบุญทอดกฐิน แต่หากภายในชุมชนเกิดอุบัติเหตุไม่ดี เช่น มีคนตายติดต่อกันมาก เกิดฝนฟ้าตกผิดฤดูกาล ก็จะจัดบุญเบิกบ้านด้วย โดยมี “เฒ่าจ้ำ” เป็นผู้

กำหนดวัน เมื่อถึงวันบุญชาวบ้านโดยเฉพาะแม่บ้าน จะมารวมกันที่บริเวณว่างในชุมชน เพื่อเตรียมห่อข้าวต้มไว้ใช้ในจัดงาน วันงานจัด 2 วัน วันแรกจะมีการนิมนต์พระมารับบิณฑบาตบริเวณห้าแยกในชุมชน จากนั้นพระจะเจริญพุทธมนต์ ชาวบ้านฟังเทศน์ก่อนทำบุญตักบาตรจะเตรียมกระทง กาบกล้วยทำเป็นรูปสามเหลี่ยม ภายในกระทงมีข้าวดำ ข้าวแดง ข้าวขาว เหมียงคำ นูหรี่ หมากพลู กล้วย เทียน ดอกไม้ และตัดกาบกล้วยเป็นรูปคนใส่ลงในกระทง ไปวางไว้ในที่ไกลชุมชนออกไป โดยมีความเชื่อเป็นนัยว่า เป็นการทิ้งเคราะห์ โสก โรคภัยต่างๆ ตอนกลางคืนมีมหรสพตลอดคืน ในวันรุ่งขึ้นจะมีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระ เป็นอันเสร็จพิธี

ชาวชุมชนทุกครัวเรือนจะเข้าร่วมประเพณีบุญเบิกบ้าน หากพ่อบ้านแม่บ้านไม่สามารถมาร่วมได้ จะส่งบุตรหลานเป็นตัวแทนมาเข้าร่วมพิธีด้วย เพราะถือว่าการทำบุญเบิกบ้านเป็นหน้าที่ทุกคนในชุมชน และได้ทำบุญเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชุมชนที่ตนอยู่

5.1.6 ประเพณีบุญเข้าพรรษา

ในวันเพ็ญ 15 ค่ำ เดือน 8 แรม 1 ค่ำ หากเป็นปีที่มีเดือน 8 สองหน จะจัดในวันขึ้น 15 ค่ำ ชาวบ้านในชุมชนจะนำสบง จีวร ผ้าอาบน้ำฝน ไปถวายพระ สงฆ์ในตอนกลางคืนชาวบ้านทั้งเด็กและผู้ใหญ่จะร่วมกันเวียนเทียน ที่วัดวิเวกธรรม

ปัจจุบันการเข้าร่วมประเพณีบุญเข้าพรรษา มีเฉพาะกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเท่านั้น ที่ยังคงปฏิบัติตามประเพณีดั้งเดิม ส่วนรุ่นหนุ่มสาวมิได้ให้ความสนใจเท่าที่ควร เป็นเพียงวันหยุดทำงานหรือวันหยุดเรียน เพื่อดูรายการพิเศษทางโทรทัศน์เท่านั้น

5.1.7 ประเพณีบุญออกพรรษา

วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ชาวบ้านโดยเฉพาะผู้สูงอายุ มักเข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรมในวันขึ้น 13-15 ค่ำ พร้อมทั้งถวายผ้าจำนำพรรษา และสิ่งของใช้ต่างๆ ส่วนคนรุ่นหนุ่มสาวส่วนมากไม่มีความสนใจในประเพณีนี้

5.1.8 ประเพณีบุญกฐิน

บุญกฐินเริ่มจัดได้ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ช่วงนี้เรียกว่า “กาลทาน” ชาวบ้านจะจัดองค์กฐินแล้วนำไปถวายที่วัดต่างๆ เนื่องจากคนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนมาจากท้องถิ่นต่างๆ กัน ดังนั้นการจัดกฐินจึงนิยมนำไปทอดยังบ้านเกิดของตน ในงานบุญกฐินมักจัด 2 วัน วันแรกเรียกว่า “วันโสม” จะจัดเตรียมเครื่องบริวารกฐิน และเครื่องใช้ต่างๆ กลุ่มแม่บ้านจะจัดเตรียมขนมต้ม และอาหารไว้ต้อนรับผู้ที่มาร่วมทอดกฐิน

วันรุ่งขึ้น เป็นวันทอดกฐิน หากชาวบ้านเป็นผู้จัดทอดกฐินเอง มักทำการทอดกฐินก่อนพระฉันจังหัน แต่ถ้าหากว่าเจ้าของกฐินเป็นคนมาจากที่ไกล จะทำการทอดกฐินก่อนเพล การทอดกฐินเริ่มโดยการแห่ขบวนกฐินมาที่วัด เมื่อถึงวัดจึงแห่ทำทัฬหีฉัตร รอบ

พระอุโบสถหรือวิหาร 3 รอบแล้วจึงขึ้นศาลาเพื่อถวายกองกุฐิน เสร็จแล้วจึงร่วมรับประทานอาหารเป็นอันเสร็จพิธี

ชาวบ้านทุกรุ่นทุกวัยเข้าร่วมบุญประเพณีนี้ มีบางคนกล่าวว่า “ทำบุญ 100 บาท แต่ได้กินข้าวปุ้นก็จิตใจแล้ว” บ่งบอกถึงการได้ร่วมทำบุญในชุมชน โดยไม่ต้องการอะไรตอบแทนมากมายและดีใจที่ได้มีโอกาสร่วมบุญ สนทนาพูดคุย และรับประทานอาหารกับเพื่อนบ้าน

5.1.9 บุญผ้าป่า

ในชุมชนจะมีกองผ้าป่าอยู่หลายกอง โดยเฉพาะคุ้มใต้ของชุมชน ประทานกองผ้าป่าส่วนใหญ่มักจะจัดกองผ้าป่าไปทอดยังบ้านเดิมของตน เพื่อกลับไปเยี่ยมเยียนญาติมิตรถิ่นเดิม พร้อมทั้งนำจัดปัจจัยที่ได้จากกองผ้าป่า ไปสร้างความเจริญแก่วัดบ้านเกิดของตนด้วย งานผ้าป่าเริ่มจากเจ้าภาพกำหนดวันเวลา และทำการนัดหมายกับวัดที่ตนจะนำผ้าป่าไปทอด จากนั้นจะแจกซองผ้าป่า เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้ร่วมทำบุญด้วย ก่อนถึงวันงาน เรียกว่า “วันโฮม” เจ้าภาพกองผ้าป่าจะตั้งกองผ้าป่า รวบรวมซองผ้าป่า และบริการในวันงาน ฝ่ายเจ้าภาพต้องเตรียมอาหารไว้ สำหรับผู้ที่มาร่วมทำบุญและฟังเทศน์ในตอนเย็น วันรุ่งขึ้นจัดขบวนไปทอดผ้าป่า เมื่อถึงวัดหลังจากที่ขบวนผ้าป่าพักผ่อนและรับประทานอาหารตามอัธยาศัยแล้ว จึงเข้าไปฟังเทศน์พร้อมทั้งถวายจัดปัจจัย เป็นอันเสร็จพิธีจึงเดินทางกลับ การทอดผ้าป่าของชุมชนชาวชุมชนตามคุ้มต่างๆ ให้ความร่วมมือในการบุญนี้มาก เพราะนอกจากจะได้ร่วมทำบุญแล้ว ยังถือว่าเป็นการทัศนศึกษา และการท่องเที่ยวสำหรับคนทุกวัยด้วย

นอกจากประเพณีที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ชุมชนยังเคยมีประเพณีอื่นๆ อีก ในอดีต เช่น ประเพณีบุญเข้ากรรม ประเพณีบุญข้าวดี ประเพณีบุญผะเหวด ประเพณีบุญคูณลาน เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเพณีชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับขั้นตอนการทำการเกษตรของชาวบ้าน ซึ่งแต่เดิมชาวบ้านบางส่วนประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก และการดำรงชีวิตของชาวชนบทอีสานยังเกี่ยวข้องกับฮีด 12 กอง 14 ด้วย แต่ปัจจุบันอาชีพทำนาได้หมดไปจากชุมชนย่อยแห่งนี้แล้ว นอกจากนี้สภาพโดยรอบของเมืองขอนแก่น ยังคับคั่งไปด้วยธุรกิจการค้า และบริการมากกว่าการเกษตรเสียอีก ทำให้ประเพณีบางอย่างในชุมชนหายไปจากบริบทเมืองขอนแก่นด้วย

5.2 ด้านพิธีกรรมชุมชน

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประเพณีเกี่ยวกับวงจรชีวิตในชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบน้อยมาก แต่ในด้านความหมายโดยนัย หรือแก่นของประเพณีนั้นๆ ถูกเปลี่ยนแปลงไปตามวัตถุประสงค์ของคนในชุมชนดังนี้

5.2.1 ประเพณีงานบวช

ในอดีตการบวชของชายจะถือว่าเป็นการแทนคุณพ่อแม่ และมีความเชื่อว่าเป็นการทำให้คนดิบเป็นคนสุก คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ในหลักธรรมะ มีสติรอบคอบ พร้อมที่จะเป็นบุคคลที่จะครองตนและครองเรือนต่อไปได้ แต่ปัจจุบันการบวชเป็นเพียงการสืบทอดประเพณีไม่เน้นการเล่าเรียนตามหลักธรรมเช่นเดิม วันแรกเป็นการโกนหัวนาค หลังจากทีนาคแต่งตัวแล้วจะล้างเท้าล้างมือให้พ่อแม่ นับว่าเป็นการขอขมาในสิ่งที่ผ่านมา ระหว่างงานจะเป็นการจัดเตรียมเหล้ายาปลาบั้ง เพื่อคอยต้อนรับผู้ที่มาช่วยงานบวช เมื่อได้ฤกษ์ จะทำการแห่ นาคอ้อมชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านรับทราบทั่วกัน ตอนเย็นทำพิธีสู่ขวัญนาค ภายในงานจะมี ดนตรี หนังกลางแจ้ง เป็นต้น รุ่งเช้าก่อนฟ้าสว่างกลุ่มเครือญาติจะพานาคไปส่งที่วัดเพื่อทำพิธีขอบวช จากนั้นก็ทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ฟังธรรมเป็นอันเสร็จพิธี

จำนวนชายฉกรรจ์ที่อุปสมบทตามวัยนั้นจำนวนในปัจจุบันเมื่อเปรียบเทียบกับอดีตแล้วจำนวนไม่ห่างกันมากนัก คือ ประมาณ 5-7 คน แต่มีแนวโน้มโดยเฉลี่ยลดลง นอกจากนี้ระยะเวลาที่บวชยังยืดหยุ่นตามความต้องการของผู้บวชด้วย กล่าวคือ อยู่ระหว่าง 7 วันเป็นอย่างน้อย ถึงสามเดือนเต็ม

5.2.2 งานแต่งงาน

ในอดีตเมื่อทั้งคู่ตกลงปลงใจกันแล้ว ฝ่ายชายจะบอกกล่าวผู้ใหญ่ให้ไปสู่ขอเพื่อกำหนดของหมั้นและฤกษ์แต่งงาน มักกำหนดแต่งงานในเดือนคู่ ส่วนมากแต่งงานในเดือน 6 เพราะผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงมักจะคิดว่าฝ่ายชายก็สามารถมาช่วยทำนาได้ทันฝน

พิธีแต่งงานตอนเช้า ฝ่ายชายจะแห่ขันหมากไปยังบ้านฝ่ายหญิง จากนั้นจะทำพิธีพราหมณ์บายศรีสู่ขวัญ เมื่อเสร็จพิธี จะมีการเลี้ยงฉลองที่บ้านฝ่ายชาย และเลี้ยงฉลองอีกครั้งในเช้ารุ่งขึ้นที่บ้านฝ่ายหญิง หลังจากพิธีแต่งงานแล้วฝ่ายชายต้องค้างที่บ้านฝ่ายหญิง 3 คืน โดยไม่กลับไปนอนที่บ้านตน และฝ่ายชายส่วนมากนิยมย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านฝ่ายหญิง เพื่อเป็นแรงงานแก่ครอบครัวของฝ่ายหญิง หลังจากนั้นเมื่อทั้งคู่พร้อมที่จะมีบุตรหรือต้องการตั้งครอบครัวใหม่ จึงย้ายออกมำตั้งครอบครัวของตน ซึ่งมักอยู่ในบริเวณที่ดินของฝ่ายหญิง การแต่งงานในชุมชนส่วนมากจะจัดพิธีในชุมชน โดยการตั้งแต่น์พิธีในบริเวณบ้าน และเชิญญาติและเพื่อนบ้านเข้าร่วมพิธีทำบุญตักบาตรในตอนเช้า บายศรีสู่ขวัญคู่บ่าวสาว และร่วมรับประทานอาหาร เป็นอันเสร็จพิธี

พิธีงานแต่งงานได้ปรับเปลี่ยนมามากในปัจจุบัน คือ คู่สามีภรรยาบางคู่อาจจะไม่จัดพิธีแต่งงานตามประเพณีชุมชนเลยก็มี และงานพิธีเริ่มจากการสู่ขอ ซึ่งอาจจัดภายในวันเดียวกันกับงานแต่งงาน ก็ได้ หรือจัดก่อนวันแต่งงานนาน 1 - 12 เดือน ขึ้นอยู่กับความต้องการของบ่าวสาว ในพิธีงานแต่งงาน จะมีพิธีบายศรีสู่ขวัญบ่าวสาว เพื่อให้คู่สมรสอยู่ด้วยกัน

อย่างมีความสุขและเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต จากนั้นก็ส่งตัวว่าสาวเข้าห้องหอ โดยให้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีบุตรหลานมาก หรือมีชีวิตสมรสที่ดีมานอนบนเตียงเป็นแบบอย่าง ก่อนให้ผู้สมรสนอน สำหรับสินสอดในปัจจุบัน อยู่ระหว่าง 10,000 - 50,000 บาท พร้อมทอง ซึ่งมากน้อยตามฐานะว่าสาว

5.2.3 ประเพณีงานศพ

ญาติของผู้ตายจะทำพิธีอาบน้ำศพ และแต่งกายให้ศพ ในการแต่งกายนั้นให้กลับเสื้อผ้าข้างในออกมาข้างนอก โดยมีความเชื่อว่า ทำให้ผู้ตายไม่สามารถจำชาติเดิมของตนได้เมื่อเกิดในภพใหม่ จากนั้นจึงถวายศพและบรรจุศพลงในโลง ในการนี้เจ้าภาพจะทำพิธีสวดอภิธรรม นาน 3 วัน เว้นแต่ศพที่ตายโดยอุบัติเหตุ ตายเฉียบพลัน หรือที่เรียกว่า “ตายโหง” ผู้เป็นญาติต้องนำไปฝังหรือนำบรรจุเข้าบ้ำไวนาน 1-5 ปี โดยประมาณแล้วแต่ความสะดวกของญาติ จากนั้นจึงจุดธูปมาประกอบพิธีเผา และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตามประเพณี ตลอดจนเจ้าภาพต้องเตรียมอาหารและเครื่องค้ำมาต้อนรับผู้ที่มาเคารพศพ ภายในงานศพมีวงการพนัน เช่น การเล่นไพ่ ไฮโล จับฉลาก ด้วย หลังจากครบกำหนด 3 วัน ต้องเคลื่อนย้ายศพไปวัด โดยจุดประทัด และหว่านข้าวสารไปตลอดทาง โดยมีความเชื่อว่า ผู้ตายจะเก็บไปกินในภพหน้า เมื่อตั้งศพหน้ามรุ พระสวดอภิธรรมแล้ว ญาติมิตรจะถวายผ้าบังสุกุล จึงทำพิธีเผาศพ จากนั้นจะหว่านกัลพฤกษ์ ในวันรุ่งขึ้นจึงเก็บกระดูกบรรจุธาตุ และนำไปไว้ที่บ้านบางส่วนเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ลูกหลานต่อไป โดยจะนำกระดูกออกมาสร้างน้ำในเทศกาลสงกรานต์ทุกปี หลังจากนั้นเมื่อครบ 100 วันจะมีการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ตาย ชาวอีสานเรียกว่า “บุญแจกข้าว” ในวันงานจะนิมนต์พระเจริญพุทธมนต์ และทำบุญที่บ้าน ถวายสังฆทาน เลี้ยงข้าวผู้มาในงานเป็นอันเสร็จพิธี

เมื่อจัดงานศพขึ้นในชุมชนเป็น โอกาสให้คนทั้งในชุมชน และนอกชุมชน ได้เล่นการพนันอย่างแพร่หลายอีกด้วย โดยชาวบ้านบางคนมั่นใจว่าจะไม่ถูกตำรวจจับ เพราะเป็นการเล่นเพื่ออยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพจะได้ไม่โศกเศร้า และบางครั้งเผาศพแล้วยังเล่นการพนันกันต่ออีกหลายวัน

การปรับตัวด้านพิธีกรรมชุมชนในชุมชนย่อยนี้ ซึ่งเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต นับตั้งแต่ พิธีกรรมการเกิด แต่เดิมชาวบ้านคลอลูกโดยหมอดำแม่ ก่อนมี “สุขศาลา” หรือสถานเอนามัย ดังนั้นจึงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด นับตั้งแต่เด็กคลอดออกมา ผู้เป็นพ่อแม่จะนำรกไปฝังที่ได้กระไดบ้าน เพื่อว่าเมื่อเด็กโตขึ้นก็จะมีบ้านให้อยู่อาศัย เป็นที่ตั้งรกรากต่อไป และยังหมายความรวมถึงหากต้องตาย ก็ขออย่าได้ตายไกลจากบ้านของตน จากนั้นเมื่อเด็กอายุครบ 1 เดือนก็จะทำพิธี โกงผม ฝอลงบนใบบัวที่มีหอยโข่งวางข้างบน เพื่อให้ผมที่เกิดใหม่คำสลาย เมื่อ โกงแล้วก็นำเศษผมไปลอยน้ำ หรือวางใต้โองน้ำ โดยมีความหมายว่า ให้เด็กอยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป ปัจจุบัน

พิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดไม่ค่อยพบในชุมชน ยกเว้นครอบครัวชายที่มีปู่ตายอายุอยู่ด้วย และพบว่าครอบครัวที่มีฐานะ ทางเศรษฐกิจดีให้ความสนใจเกี่ยวกับ งานวันเกิดของเด็กด้วย

ส่วนพิธีกรรมการบวชสำหรับเพศชาย การแต่งงาน และงานพิธีงานศพ ยังคงรูปแบบทางพิธีกรรมเช่นเดิม แตกต่างในรายละเอียดดังที่กล่าวไว้ข้างต้น

5.3 ความเชื่อเรื่องผี

ความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อเฉพาะกลุ่มคน โดยเฉพาะกลุ่มคนเฒ่าคนแก่เล่าให้ฟังว่า ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับผีผู้สร้างโลก ซึ่งมีทั้งผีดีและผีร้าย ผีดีที่เรียกว่า “ผีฟ้า” ผีร้ายเรียกว่า “ผีเปรต” นอกจากนี้ยังมีผีที่ใกล้ชิดคนเข้ามาอีก เรียกว่า ผีเมือง ซึ่งเป็นผู้รักษาเมือง หรือจังหวัดในสมัยปัจจุบัน ชาวบ้านเรียกว่า “ผีมหัศจรรย์เมือง” และผีอื่นๆ อีกหลายคน สำหรับความเชื่อเกี่ยวกับผีที่ยังคงมีในชุมชนได้แก่

5.3.1 ความเชื่อเรื่องผีปู่ตา

หรือผีเจ้าปู่หรือผีบ้าน ซึ่งนับว่าเป็นผีบรรพบุรุษในระดับหมู่บ้าน นั่นคือชาวบ้านทุกกลุ่มอายุและทุกเพศมีความเชื่อว่าคนในชุมชนนั้นอยู่ในโคตรตระกูลเดียวกัน ถือผีเดียวกันทำให้เกิดความผูกพัน ช่วยเหลือกันในระดับหนึ่ง ชาวบ้านในชุมชนจะนำรูปปั้นช้าง ม้า วัว ควายและคนที่ทำด้วยไม้หรือดินเผามาบูชาผีปู่ตาในชุมชน ผู้ทำพิธีติดต่อกับผีปู่ตาเรียกว่า “เฒ่าจ๋า” นอกจากนี้ยังมีคนทรงซึ่งจะทำนายดินฟ้าอากาศ ตลอดจนความสมบูรณ์พูนสุขในชุมชน อีกทั้งยังกล่าวตักเตือนเกี่ยวกับความประพฤติของคนในชุมชนอีกด้วย

ในอดีตเฒ่าจ๋ากับคนทรงเป็นคนเดียวกัน แต่เมื่อประมาณ 5 ปีที่แล้วจนถึงปัจจุบัน “เฒ่าจ๋า” ในหมู่บ้าน คือ นาย ก ซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้ทางเวทมนต์คาถา แต่ได้รับเลือกให้เป็นเฒ่าจ๋าของชุมชน โดยการเข้าทรงของนาง ก ว่าเป็นความประสงค์ของเจ้าปู่ นาง ก เล่าว่า “เจ้าปู่มาเข้าทรง บอกว่า นาย ก เป็นบุคคลที่มีญาณ เป็นคนดี สามารถเป็นจ๋าได้ ให้ถือขัน 5 ในวันพระด้วย” หลังจากนั้นชาวบ้านทุกคนก็ให้ความนับถือ และยกย่อง นาย ก เป็นเฒ่าจ๋าของชุมชนต่อไป

ในชุมชนย่อยบ้านบะขาม ศาลเจ้าปู่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีในชุมชนมาช้านานแล้ว ซึ่งทุกคนในชุมชนต่างรู้อิทธิฤทธิ์ของเจ้าปู่ดี ดังคำกล่าวที่บอกเล่าสืบกันมา เช่น ในอดีตการพูดกล่าว ตำหนาย หรือพูดโดยขาดความเคารพเจ้าปู่ ผู้นั้นจะให้เห็นฤทธิ์ของเจ้าปู่ เช่น นาย ข ซึ่งพูดลบหลู่เจ้าปู่ เจ้าปู่จึงทำให้เกิดลมพายุพัด กิ่งไม้หักลงมาโดยศีรษะแตกต้องนำไปโรงพยาบาล ต้องไปแก้บนอาการของนายเคนจึงหายดีขึ้น ต่อมานาง ข ซึ่งเป็นคนที่มีบ้านอยู่ใกล้บริเวณศาลเจ้าปู่ เมื่อยามว่างนางก็จะไปกวาดใบไม้บริเวณลานให้สะอาดตา จนชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเหตุให้

นางถูกหอยได้คืนหลายงวด พฤติกรรมเล่นหอยของนางก็เล่นมากขึ้นๆ ดังนั้นเมื่อไม่ถูกหอยก็กลับ
 คำทอเจ้าปู่โดยไม่รู้ตัว ทำให้นางเกิดอาการป่วยเรื้อรัง นางจึงบนขอชีวิตไว้ แต่เจ้าปู่ได้เข้าฝันว่า “ไม่
 ยกโทษให้.. ถึงเวลาแล้ว” ต่อมาอีก 3 วันนางก็เสียชีวิต

5.3.2 กุมารทอง

เป็นผีอีกรูปแบบหนึ่ง ที่คนในชุมชนมีความเชื่อถือกันอยู่ โดยมี
 ร่างทรงเป็นผู้ติดต่อระหว่างคนและวิญญาณกุมารทอง คนส่วนมากที่มาให้ร่างทรงเข้าทรง เพราะ
 ต้องการถามเกี่ยวกับเรื่องที่คุณไม่สบายใจ เช่น อนาคตของลูกๆ สุขภาพของพ่อแม่ เป็นต้น

ผู้ที่เป็นร่างทรงต้องแต่งกายด้วย เสื้อแดง กางเกงแดง สักการะ
 ด้วยดอกไม้ ธูป เทียน นั่งขัดสมาธิ เมื่อกุมารทองเข้าร่างประทับจะมีเสียงเหมือนเด็ก จากนั้นกุมาร
 ทองจะพูดปัญหาเกี่ยวกับผู้ที่มาว่าจ้างให้เข้าทรง ซึ่งส่วนใหญ่เห็นว่ามีความคล้ายคลึงกับที่ตน
 ประสบอยู่ทั้งๆ ที่ยังไม่บอกเล่าให้กุมารทองฟัง ทำให้ผู้ว่าจ้างยังเกิดความเชื่อในตัวกุมารทองยิ่งขึ้น

ผู้เป็นร่างทรง คือ “นาง ค” ซึ่งมีพื้นเพเป็นคนในชุมชนบ้านโนน
 ทัน อยู่ไม่ไกลจากชุมชนนัก ปัจจุบันไม่ได้ประกอบอาชีพอะไร

การเข้าทรงกุมารทองต้องเสียค่ายกครู ประมาณ 50 บาทขึ้นไป
 ขึ้นอยู่กับปัญหาที่ถามกุมารทอง จำนวนผู้ที่มาว่าจ้างให้เข้าทรงอยู่ระหว่าง 10 - 15 คน/เดือน

แต่เดิมความเชื่อเรื่องผีในชุมชนมีจำนวนมาก เนื่องจากชาวบ้าน
 เชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีวิญญาณ และเจ้าของ ดังปรากฏในความเชื่อเกี่ยวกับผีในอดีต ที่ปัจจุบันไม่มีผู้
 โดกล่าวถึง และหมดความเชื่อถือของคนในชุมชน อันได้แก่

5.3.3 ผีตาแฮกหรือตาแฮก

จากการสัมภาษณ์ นาย ค เล่าว่า เป็นผีที่เฝ้าไร่-นา และช่วยอำนวยความสะดวก
 การทำนาให้บังเกิดผลดี ดังนั้นก่อนทำนาจึงมีการบอกกล่าวพร้อมทั้งเซ่นไหว้ด้วย ภายพิธีประกอบ
 ด้วย พาทหวาน ปูนา 1 คู่, หมาก 2 คำ, ยา 2 มวน, เทียน 1 คู่, โดยชาวบ้านเชื่อว่าถ้าปฏิบัติเช่นนี้แล้ว
 นอกจากจะทำนาได้ผลดีแล้ว ยังช่วยให้วัวควายไม่เจ็บป่วย หลังจากบอกกล่าวแล้ว ชาวบ้านก็จะทำ
 พิธีปักกล้าเพื่อเอาฤกษ์ ชาวบ้านจะทำพิธีอีกครั้งหนึ่งเมื่อจะเกี่ยวข้าว โดยนำคายพิธีมาบูชา
 ประกอบด้วย สุรา 1 ขวด, ไก่ 1 ตัว, ขนมหวาน, เทียน 1 คู่ ดอกไม้ 1 คู่ หลังจากนั้นจึงเก็บเกี่ยว
 ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีตาแฮก หมดไปจากชุมชนแล้ว อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนอาชีพ
 และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

5.3.4 ผีป่าผีดง

เนื่องจากแต่เดิมชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับ สภาพแวดล้อมป่าดง
 พงไพรที่อาศัยเป็น แหล่งอาหาร แหล่งยาสมุนไพรรักษาโรค และใช้ไม้ปลูกบ้านเรือน ชาวบ้านจึง

เชื่อว่า ป่านั้นมีผีป่าปกปักษ์รักษาสิ่งเหล่านั้นอยู่ ดังนั้นก่อนทำการตัดไม้ต้นใด ชาวบ้านต้องขออนุญาตโดยการบอกกล่าวผีป่าก่อน ดังคำกล่าวที่ นาย ง ว่า “ลูกหลานมาขอไม้เห็ดเหื่อน ให้ปะกุ่มหุ่มเย็น นำเมือบ้านให้คำที่หมุน(ที่นอน) ให้คุณที่อยู่เคือสาธุ” ถ้ากลับไปนอนฝันดีหรือมีปรากฏการณ์ที่เป็นสิริมงคล แสดงว่าผีป่าอนุญาต เป็นต้น ปัจจุบันความเชื่อเกี่ยวกับผีตาแฮกผีป่าผีดงในชุมชนหมดไปแล้ว

5.4 ความเชื่อด้านพุทธศาสนา

พุทธศาสนา แม้จะมีพระธรรมเป็นแก่นสาร เป็นหลักยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิตก็ตาม แต่การนับถือศาสนาพุทธของชาวบ้านมีความแตกต่างกันออกไป ตามพื้นฐานการบวชเรียนและประสบการณ์เป็นสำคัญ ผู้ที่ไม่ได้บวชเรียนก็นับถือศาสนาพุทธในอีกลักษณะหนึ่ง คือ มุ่งทำบุญตามประเพณีที่ปรากฏในฮีต 12 คอง 14 และให้ความสำคัญในเรื่องราวที่ปรากฏในทศชาติหรือเวสสันดรชาดก มากกว่าการนำหลักธรรมคำสั่งสอนไปประพฤติปฏิบัติ กลับยึดถือตามแนวประเพณีฮีต 12 เดือน ที่นับถือกันมา อันได้แก่ การทำบุญเข้ากรรมเดือนอ้าย การทำบุญอุณลานเดือนยี่ บุญข้าวจีเดือน 3 บุญพระเวสสันดรเดือน 4 บุญสงกรานต์เดือน 5 บุญบั้งไฟเดือน 6 บุญชำระบ้าน เดือน 7 บุญเข้าพรรษาเดือน 8 บุญข้าวประดับดินเดือน 9 บุญข้าวสากเดือน 10 บุญออกพรรษาเดือน 11 และบุญกฐินเดือน 12

ส่วนผู้ที่ได้บวชเรียน และแม่บ้านที่มีอายุมากมักนิยมเข้าวัด ฟังเทศน์ และร่วมประกอบพิธีตามบุญประเพณีต่างๆ มีความเชื่อเกี่ยวกับ บาป บุญ คุณ โทษ การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การทำจิตใจให้บริสุทธิ์ และความเชื่อเกี่ยวกับนรกสวรรค์ด้วย

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอาชีพ และสภาพแวดล้อมในชุมชน ทำให้ประเพณีตามฮีตบางเดือนหมดความนิยมไป ยังคงประเพณีบางอย่างไว้ ซึ่งเป็นประเพณีที่สังคมไทยโดยทั่วไปคุ้นเคย และมีบอกในปฏิทิน อาทิ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา เป็นต้น นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในปัจจุบันยังเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลของวิทยุ โทรทัศน์ ภาพยนตร์ และเทคโนโลยีต่างๆ ยังทำให้ค่านิยมหรือความเชื่อในประเพณีบางอย่างเปลี่ยนไปด้วย เช่น มีการพนันในประเพณีบั้งไฟ และประเพณีงานศพ เป็นต้น

5.5 ค่านิยม

5.5.1 ค่านิยมเกี่ยวกับการรับประทานอาหาร

อดีตอาหารส่วนใหญ่ได้จากแหล่งอาหารตามธรรมชาติ ซึ่งจะมีความอุดมสมบูรณ์ในฤดูฝน ชาวบ้านจึงมีแนวคิดเกี่ยวกับการเก็บอาหารเหล่านี้ไว้บริโภคในครัว

เรือน โดยไม่กักคุ่น และถือหลักว่า “ใช้ร่วมกัน กินร่วมกัน แบ่งปันเหมือนญาติ” ดังนั้นจึงเหลืออาหารไว้เพื่อแม่เพื่อนบ้านคนอื่นๆ ด้วย อาหารที่ชาวบ้านนิยมบริโภคส่วนมากเป็นประเภทผัก ปลา ส่วนอาหารประเภทเนื้อถือว่าเป็นอาหารพิเศษ อาหารหลักในแต่ละมื้อ คือ ปลาร้า แจ่ว ป่น การกำหนดอาหารแต่ละมื้อ ไม่มีการกำหนดล่วงหน้า เพราะอาหารแต่ละมื้อขึ้นอยู่กับวัตถุดิบที่หามาได้ ถ้าหาอะไรไม่ได้ หรือไม่มีเวลาไปหากก็อาศัยอาหารหลัก คือ ปลาร้าหรือแจ่วจิ้มผักที่พอหาได้บริเวณนั้น ส่วนอาหารที่ไม่นิยมเป็นอาหารประเภทผัดและแกงกะทิ เนื่องจากเมื่อบริโภคกับข้าวเหนียวจะมีรสหวานเหมือนของหวาน จึงไม่นิยมบริโภค ส่วนเด็กจะรับประทานอาหารไม่เป็นเวลาเหมือนผู้ใหญ่ อาหารของเด็กจะแตกต่างออกไป เป็นต้นว่า ไข่ต้ม เครื่องในสัตว์ เนื้อปลา และอาหารที่เด็กๆ ชอบ ส่วนผู้สูงอายุต้องจัดแยกอาหารให้ต่างหากเป็นพิเศษ จำพวกอาหารอ่อนๆ เช่น ต้ม แกง ที่สามารถเคี้ยวได้

ในการจัดเตรียมอาหารและประกอบอาหาร ผู้ที่ทำหน้าที่ คือ แม่บ้านหรือลูกสาว รวมถึงเมื่อทุกคนรับประทานอาหารเสร็จแล้ว ยังต้องเก็บกวาดเช็ดถู ล้างถ้วยชาม และเตรียมแช่ข้าวเหนียวไว้หนึ่งมื้อต่อไปด้วย

ค่านิยมเกี่ยวกับการกินในปัจจุบันปรับเปลี่ยนไปจากเดิมมาก ตั้งแต่แหล่งอาหาร เปลี่ยนจากแหล่งอาหารธรรมชาติเป็นตลาด และร้านขายอาหารในชุมชน มีทั้งอาหารปรุงสำเร็จและอาหารสดที่ยังไม่ปรุง ซึ่งชาวบ้านต้องซื้อหา ดังนั้นค่านิยมในการประกอบอาหารเพื่อแม่เพื่อนบ้านจึงน้อยลง รวมถึงค่านิยมเกี่ยวกับประเภทของอาหารก็แตกต่างออกไป คือ ผักที่เคยรับประทานเป็นผักที่มีในท้องถิ่น และมีตามฤดูกาลหลากหลายชนิด คงเหลือเพียงผักบางประเภทที่หาได้ง่าย เช่น ผักบุ้ง ผักกาดขาว กะหล่ำปลี ตำลึง เป็นต้น ส่วนเด็กมีค่านิยมรับประทานขนมประเภทถุงสำเร็จรูปมากขึ้น ตามสื่อโฆษณาโทรทัศน์

ส่วนค่านิยมเกี่ยวกับผู้ทำหน้าที่ประกอบอาหาร ไม่มุ่งเน้นว่าต้องเป็นแม่บ้านหรือใคร เพราะทั้งพ่อบ้านและแม่บ้าน ต้องทำงานนอกบ้านมากขึ้นกว่าเดิม จึงซื้ออาหารสำเร็จรับประทานในแต่ละมื้อ

5.5.2 ค่านิยมเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย

ในอดีตการสร้างบ้านที่อยู่อาศัย ได้วิวัฒนาการรูปแบบเพื่อสนองประโยชน์ ตามกาลเวลาโดยลำดับ เริ่มตั้งแต่การปรับปรุงที่อยู่อาศัยให้เป็นหลักแหล่ง หลังจากอพยพมาจากถิ่นเดิม โดยสร้างที่อยู่อาศัยให้มีความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต เพื่อความมั่นคงแข็งแรงเป็นสำคัญ ส่วนค่านิยมเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยในชุมชน คนแก่ในชุมชนเล่าว่าให้เลือกเอาชัยภูมิที่เหมาะสมเพื่อเป็นสิริมงคล โดยถือว่า “อยู่เย็นเป็นสุข” ซึ่งการเลือกพื้นที่ที่เป็นสิริมงคล ต้องเป็น

พื้นที่ที่ถูกต้องตามตำรา คือ มีรูปร่างดวงจันทร์ รูปเรือสำเภา รูปสี่เหลี่ยมคางหมู หรือรูปเหมือน กางเกงขาก๊วย

ปัจจุบันนี้ค่านิยมนี้ค่อยลดลงกว่าเดิม จะยังคงอยู่เพียงเป็นการ เสี่ยงทายเพื่อแก้เคล็ด เท่านั้น เพื่อป้องกันเสนียดจัญไรภัยพิบัติอันอาจจะเกิดขึ้นได้ และยังเป็น การสร้างขวัญและ กำลังใจให้แก่ผู้ที่อาศัยด้วย นอกจากนี้ค่านิยมเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยยังเปลี่ยนไปเชิง ธุรกิจด้วย โดยการต่อเติมบ้านเพื่อสร้างเป็นหอพัก ซึ่งไม่ได้มุ่งเน้นเพียงประโยชน์ด้าน ความ สะดวกสบาย และความมั่นคงทนแก่เจ้าของบ้านเช่นในอดีต

5.5.3 ค่านิยมเกี่ยวกับการทำมาหากิน

ในอดีตมีค่านิยมเกี่ยวกับการทำมาหากินว่า ต้องทำมาหากินตาม แบบอย่างพ่อแม่ที่ทำมา เช่น เมื่อพ่อแม่มีอาชีพค้าขาย ลูกหลานก็ต้องค้าขายตามแบบอย่างพ่อแม่ เป็นต้น การประกอบอาชีพยังมีค่านิยมความสุจริตด้วย โดยไม่เน้นความ มีหน้ามีตาในสังคมเป็น สำคัญด้วย

ปัจจุบันค่านิยมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพปรับเปลี่ยนไป คือ ต้องการประกอบอาชีพที่ มีความมั่นคงทางหน้าที่การงาน เช่น งานราชการ หรืองานตามห้างร้าน ต่างๆ และต้องเป็นงานที่มีหน้ามีตาในสังคมทั่วไปด้วย ไม่เน้นเรื่องความสุจริตในการประกอบ อาชีพ

5.5.4 ค่านิยมเกี่ยวกับการแต่งกาย

ในอดีตการแต่งกายในชุมชน โดยทั่วไป นิยมแต่งกายด้วยผ้าฝ้าย เสื้อผ้าที่หาซื้อได้ในตลาด และผ้าไหมสำหรับในงานพิธีต่างๆ การแต่งกายโดยทั่วไปของชายวัยกลางคน คือ ใส่เสื้อกล้าม หรือ เสื้อแขนสั้นผ่ากลาง ด้านหน้าติดกระดุมตลอด นุ่งกางเกงหรือผ้า โสร่งสีค่อนข้างเข้ม

การแต่งกายโดยทั่วไปของหญิงกลางคน คือ เสื้อกระเช้า เสื้อคอ กลม แขนสั้นผ่ากลาง ด้านหน้าติดกระดุมตลอด สวมผ้าถุงหรือกางเกง เสื้อผ้าสีค่อนข้างเข้ม

ส่วนการแต่งกายเด็กนั้น ตามการจัดหาให้ของผู้ใหญ่ ซึ่งก็ไม่ต่าง กับผู้ใหญ่หรอก แต่มีสีสันสดใสกว่า

ปัจจุบันค่านิยมในการแต่งกายของผู้ใหญ่ทั้งผู้หญิง และผู้ชายใน ชุมชน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก แต่มีเสื้อยืดที่มีขายในท้องตลาดสวมใส่มากขึ้น เพราะระบาย ความร้อนได้ดี ส่วนในกลุ่มวัยรุ่นมักนิยมแต่งกายตามแฟชั่น หรือตามกลุ่มวัยรุ่นที่ตนนิยมชื่นชอบ เช่น นักร้อง นักแสดง เป็นต้น

5.5.5 ค่านิยมเกี่ยวกับการรักษาโรค

ในอดีตเนื่องจากโรคภัยยังมีไม่มาก และอาการไม่รุนแรงดังเช่นทุกวันนี้ ดังนั้นชาวบ้านจึงนิยมรับการรักษาโดยแพทย์พื้นบ้าน และสมุนไพรที่มีในท้องถิ่น ซึ่งผู้รู้และสมุนไพรยังมีมากและแพร่หลาย

ปัจจุบันชาวบ้านนิยมรับการรักษา จากแพทย์แผนปัจจุบันมากกว่าแพทย์แผนโบราณ อันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ อาทิ ผู้รู้เกี่ยวกับการรักษาแผนโบราณในชุมชนไม่มี ไม่มีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร และการรักษาเบื้องต้น ชุมชนอยู่ใกล้แหล่งอนามัย และเข้าถึงการรับการรักษาจากรัฐ ดังนั้นถึงแม้จะต้องเสียค่าใช้จ่ายจำนวนมาก ในการรับการรักษาจากแพทย์แผนปัจจุบัน แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยินดีรับการรักษา เนื่องจากขาดความรู้ความมั่นใจในการรักษาแบบพื้นบ้าน

5.5.6 ค่านิยมเกี่ยวกับการรับสิ่งใหม่

ในอดีตเครื่องอำนวยความสะดวกในชุมชนยังไม่แพร่หลาย เนื่องจากเห็นว่ามีราคาแพง และไม่มีความจำเป็นในการใช้สอย ดังนั้นในชุมชนจึงไม่มีค่านิยมในการใช้เครื่องอำนวยความสะดวก ในชีวิตประจำวัน

ปัจจุบันอาชีพที่หลากหลายของชาวบ้าน ทำให้ต้องมีการรับรู้ข่าวสาร และลดเวลาในการทำงานบ้านลง ดังจะเห็นได้ว่า มีการผ่อนส่งเครื่องอำนวยความสะดวกไม่ต่ำกว่า 1 ชิ้น / หลังคาเรือน เพราะต้องการความสะดวก ไม่ต้องการเสียเวลาในการทำงานบ้าน และต้องการรู้เท่าทันกับในเมือง เช่น ครอบครัวหนึ่งได้ผ่อนเครื่องซักผ้า เพื่อรับจ้างซักผ้าในและรอบๆ ชุมชน และผ่อนเครื่องคอมพิวเตอร์ให้บุตรสาว ใช้เรียนในระดับอาชีวศึกษา และรับงานพิมพ์ต่างๆ ด้วย

นอกจากนี้ยังมีค่านิยมเกี่ยวกับไม้ดอกไม้ประดับ ซึ่งนิยมว่าเป็นไม้มงคล เสริมบารมีแก่ผู้ปลูก เช่น ว่านต่างๆ ต้นแสงจันทร์ ต้น โป๊ยเซียน เป็นต้น ซึ่งเป็นความเชื่อตามสมัยนิยม ดังนั้นราคาไม้ประดับเหล่านี้จึงมีราคาแพง ตามจำนวนความต้องการของผู้ปลูกด้วย ในชุมชนพบว่า เกือบทุกหลังคามีไม้ดอกไม้ประดับที่เป็นไม้มงคลอยู่ และมีความเชื่อว่าเป็นมงคลแก่ผู้ปลูก

5.6 ข้อห้ามในชุมชน

ในชุมชนนอกจากจะมีค่านิยมของชุมชนแล้ว ยังมีข้อห้ามในการประพฤติปฏิบัติตัวที่เชื่อว่าไม่เหมาะสมกาลเทศะด้วย ชาวบ้านเรียกว่า “ชะล่า” ซึ่งมีความเชื่อว่า หากไม่ปฏิบัติตามแล้วจะเกิดผลทั้งแก่ผู้ปฏิบัติและครอบครัว ซึ่งมีผล ไปในทางที่ไม่ดี แต่เดิมคนในชุมชนมี

ความเชื่ออย่างเคร่งครัดเกี่ยวกับชะล่า เพราะเกรงว่าจะเกิดความเสียหายที่ไม่สามารถแก้ไขได้ ดังนั้นคนในชุมชนส่วนใหญ่จึงสืบทอดความเชื่อนี้ เพื่อป้องกันเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้น ส่วนปัจจุบันความเชื่อชะล่าเป็นความเชื่อของแต่ละบุคคล ดังนั้นเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นตามความเชื่อ จึงหักเบาแล้วแต่ความเชื่อของแต่ละบุคคล ซึ่งหาข้อสรุปมิได้ แต่ทั้งนี้ก็ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับชะล่าอยู่บ้างในชุมชน ในชุมชนมีความเชื่อ “ชะล่า” เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทุกๆ ด้าน อันได้แก่

5.6.1 ชะล่าเกี่ยวกับการละเล่น

เนื่องจากพฤติกรรมการเล่นของเด็กบางคนไม่เหมาะสมกับกาลเทศะ จึงมีการห้ามการละเล่นของเด็กบางอย่าง เช่น ห้ามเล่นหมากเก็บตอนกลางคืน เพราะเปรียบเสมือนเอากระดูกพ่อแม่มาเล่น ห้ามเล่นหมากฮอสในบ้าน ให้เล่นที่ชานบ้านหรือนอกบ้าน เพราะหมากฮอสแต่เดิมเล่นเฉพาะในงานศพ จึงไม่นิยมให้นำมาเล่นที่บ้าน เป็นต้น

5.6.2 ชะล่าเกี่ยวกับการบริโภค

มีคำเชื่อเกี่ยวกับการบริโภคว่าขณะกินข้าวห้ามเคาะถ้วยชาม หรือร้องเพลง กินปลาไม่ให้พลิกตัวปลา กลับ หลังทานข้าวมือเย็นแล้ว ให้เหลือนิดก้นหม้อไว้สำหรับเทวดาลงมาทานข้าวที่เหลือไว้ เป็นต้น แต่เดิมมีความเชื่อเกี่ยวกับผู้หญิงที่ตั้งครรภ์และออกบุตรว่าการกินอาหารหรือกระทำการบางอย่างเป็นสิ่งที่ไม่ดีวิสัย และอาจถึงชีวิตได้ ดังนั้นผู้หญิงต้องปฏิบัติตัวให้เหมาะสม อาทิ หญิงมีครรภ์ห้ามนั่งขวางประตูหรือบรโศภิต เพราะจะทำให้คลอดบุตรลำบาก หลังคลอดบุตรต้องอยู่ไฟนาน 9-15 วัน เพื่อห้ามดลูกเข้าอู่ และมีความเชื่อว่า จะทำให้ไม่ปวดหลังเมื่อมีอายุมากขึ้น ไม่หนาวถึงกระดูก มดลูกเข้าที่และแห้งเร็ว และเลือดลมไหลดี อาหารมีกินได้มีเพียงข้าวเหนียวจี๊ไฟ น้ำปลาปิ้ง ต้มหัวปลีใส่ปลา เพราะจะทำให้แม่มีน้ำนมมาก

5.6.3 ชะล่าเกี่ยวกับการนอน

ในตอนกลางคืนมีข้อห้ามเกี่ยวกับการนอน เช่น ห้ามนอนทิศตะวันตก เพราะเป็นทางของคนตาย ผีอำได้ ในตอนกลางคืนหากมีคนเรียกห้ามขานรับ เพราะอาจเป็นการตอบรับผีที่ต้องการมาเอาชีวิตก็ได้ หากได้กลิ่นอะไรในตอนกลางคืนห้ามพูด ห้ามตัดเล็บ ตอนกลางคืน เพราะเป็นการไม่ให้เกียรติผู้ล่วงลับไปแล้ว ห้ามร้องเพลงกล่อมลูกตอนกลางคืน ห้ามตากผ้าหน้าบ้าน เพราะเทวดาที่ลงมาคุ้มครองดูแลรักษาไม่สามารถเข้าบ้านได้ ห้ามตอกตะปูหรือเคาะฝาบ้านในตอนกลางคืน เป็นต้น

สรุปได้ว่าความเชื่อ “ชะล่า” เป็นความเชื่อที่มีความยึดหยุ่นมากของคนในชุมชน ขึ้นอยู่กับพื้นฐานประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ซึ่งไม่มีข้อห้ามหรือกฎเคร่งครัด ความเชื่อ “ชะล่า” ส่วนใหญ่พบในผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ในกลุ่มกลางคนมีอยู่บ้างที่ยังคงมีความเชื่อ

เกี่ยวกับ “ชะล่า” อยู่ และยังพบว่าในวัยรุ่นส่วนมากรับรู้ความเชื่อเกี่ยวกับ “ชะล่า” จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ แต่ก็ไม่มีความเชื่อเคร่งครัดเท่าใดนัก

6. กลุ่มและองค์กรทางสังคมในชุมชน

ลักษณะของกลุ่มและองค์กรทางสังคมของชุมชนก่อนเมืองขยายตัวนั้น การรวมกลุ่มจะเป็นการรวมกลุ่มตามธรรมชาติ กล่าวคือ เป็นการรวมกลุ่มตามเครือญาติหรือคุ้มบ้าน ซึ่งเป็นการรวมตัวกันอย่างหลวมเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งในขณะนั้น ต่อมาเมื่อเมืองขยายตัวระบบสื่อสารแพร่ขยายมากขึ้น การปกครองชุมชนเปลี่ยนไป และมีความผูกพันช่วยเหลือกันระหว่างชุมชนที่ประสบปัญหาคล้ายๆ กันมีมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ภายในชุมชนนอกจากในกลุ่มเครือญาติแล้ว ในคุ้มที่ตั้งบ้านเรือนยังมีการให้ความช่วยเหลือ และผูกพันกันอย่างเหนียวแน่นด้วย เช่น เมื่อประเพณีสงกรานต์ชาวบ้านทั้งหญิง และชายต่างมาช่วยกันประดับเกวียนบุพชาติเข้าประกวดในนามของชุมชน เพื่อต้องการชนะการประกวดในระดับชุมชนในจังหวัด รวมถึงการรวมตัวกับชุมชนอื่นๆ และองค์กรเอกชนอื่นๆ เพื่อขอรับบริจาคข้าวของต่างๆ เพื่อนำไปร่วมช่วยเหลือหมู่บ้านศรีบุญเรือง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ในเหตุการณ์น้ำท่วมด้วย

ถึงกระนั้นก็ตาม ความขัดแย้งในชุมชนก็มีปรากฏ จากคำกล่าวโดยทั่วไปของชาวบ้านที่กล่าวถึงชุมชนบ้านบะขามว่า “ชุมชนย่อยบ้านบะขามประกอบไปด้วย คุ้มเหนือและคุ้มใต้” ซึ่งเป็นการแบ่งความสัมพันธ์ภายในชุมชนตัวแต่เมื่อสมัยพ่อบุญเพ็ง เป็นประธานชุมชน เกิดความการยกพวกต่อตีของกลุ่มวัยรุ่นชายทั้ง 2 คุ้ม ทำให้ชาวบ้านโดยทั่วไปไม่พอใจในความประพฤติกของกลุ่มวัยรุ่นแต่ละคุ้มบ้าน

เมื่อชุมชนเปลี่ยนผู้นำชุมชนเป็นคนปัจจุบัน ได้พยายามสร้างความเข้าใจอันดีให้เกิดขึ้นใน 2 คุ้มบ้าน โดยการใช้งานบันเทิงในประเพณีชุมชนเป็นเครื่องมือ โดยให้ชาวบ้านทั้ง 2 คุ้มได้มีส่วนร่วมในประเพณีชุมชน ตั้งแต่การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการเลือกแหล่งบันเทิง การหาทุนจัดงาน และการเข้าร่วมบุญประเพณีอย่างพร้อมเพรียงกัน หลังจากนั้นความสัมพันธ์ของชาวบ้านทั้ง 2 คุ้ม ก็เป็นไปในลักษณะที่ดีขึ้น ดังเห็น ได้จากการเข้าร่วมกลุ่มกิจกรรมดังนี้

6.1 กลุ่มออมทรัพย์เครดิตยูเนียน

ในชุมชนก่อนที่เมืองจะขยายตัวเป็นเมืองหลัก การกู้ยืมเงินในชุมชนยังไม่แพร่หลาย โดยมากจะกู้ยืมจากกลุ่มญาติในชุมชนหรือนอกชุมชน ต่อมาเมื่อเมืองขยายตัวขึ้น ชาวบ้านล้มเหลวทางการประกอบอาชีพการเกษตร และต้องเลิกประกอบอาชีพเกษตรกรรม ยังผลให้ค่าครองชีพในครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้น ทำให้มีการกู้ยืมจากเพื่อนบ้านที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี พ้อค้ำเงินกู้

และเจ้าของโรงสีในอำเภอ เป็นต้น ทำให้ในชุมชนประสบปัญหาการเป็นลูกหนี้ระยะยาว ต่อมาโดยการสนับสนุนจากองค์กรเครดิตยูเนียนและมูลนิธิพัฒนาชุมชนเมือง(พชม.) ได้จัดตั้งกลุ่มเครดิตยูเนียนขึ้น แต่เดิมชื่อกลุ่ม “สามัคคีร่วมใจพัฒนา” แรกตั้งเมื่อ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2537 โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่มเพื่อช่วยเหลือสมาชิกที่ต้องการกู้ยืมเงิน ในปีแรกมีสมาชิก จำนวน 47 คน ปีที่สองมีสมาชิก จำนวน 71 คน และปีที่ 3 มีสมาชิกจำนวน 99 คน จะเห็นว่าสมาชิกมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี เนื่องจากสมาชิกกลุ่มเห็นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น และเป็นการสร้างสวัสดิการให้ครอบครัวของตนอีกด้วย

การบริหารงานกลุ่มออมทรัพย์แต่ละปี กลุ่มได้แบ่งสรรให้สมาชิกกู้ยืมเงินตามความจำเป็น ส่วนมากเนื่องจากเหตุผล การซ่อมแซมบ้าน การศึกษาบุตร การใช้จ่ายประจำวัน และการรักษาโรค เป็นต้น จำนวนผู้กู้ยืมในแต่ละปี และจำนวนเงินกู้ยืมตั้งรายงานประจำปีของกลุ่มคือ

ในปี 2537 มีสมาชิกกู้ยืม จำนวน 7 ราย เป็นเงินจำนวน 11,200 บาท

ในปี 2538 มีสมาชิกกู้ยืม จำนวน 24 รายเป็นเงินจำนวน 120,400 บาท

ในปี 2539 มีสมาชิกกู้ยืม จำนวน 50 รายเป็นเงินจำนวน 900,000 บาท

รวมทั้งตั้งแต่ปี 2537-2539 มีสมาชิกกู้ยืมจำนวน 81 ราย เป็นเงินจำนวน 1,031,600 บาท การดำเนินงานของกลุ่ม มีคณะกรรมการกลุ่มจำนวน 10 คน แบ่งตามฝ่ายต่างๆ ตามตำแหน่งดังนี้ (ดูรายละเอียดในภาคผนวก)

ระเบียบการและเงื่อนไขกลุ่ม

- 1) การสมัครเข้าเป็นสมาชิกต้องจ่ายค่าธรรมเนียมแรกเข้าคนละ 30 บาท
- 2) สมาชิกต้องฝากสะสมเงินทุกเดือนอย่างน้อยเดือนละ 50 บาท แต่ไม่เกิน 500 บาท/เดือน ต้องฝากในช่วงวันที่ 1-10 ของทุกเดือน
- 3) สมาชิกที่นำเงินมาฝากต้องนำสมุดประจำตัวมาด้วยทุกครั้ง
- 4) ถ้าสมาชิกทำสมุดประจำตัวหาย ต้องซื้อใหม่ในราคาเล่มละ 20 บาท
- 5) สมาชิกที่กู้ยืมเงินไป ต้องชำระคืนเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยทุกเดือน โดยชำระดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาท/เดือน
- 6) เมื่อสมาชิกเดือนร้อนมีความจำเป็นจะกู้ยืมเงินได้ ก็ต่อเมื่อฝากสะสมอย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 6 เดือนขึ้นไป
- 7) การขอกู้ยืมแต่ละครั้งต้องมีสมาชิกค้ำประกันอย่างน้อย 2 คน และสมาชิกที่อยู่ครอบครัวเดียวกัน ไม่มีสิทธิ์ค้ำประกันให้ผู้อื่น

8) ถ้าสมาชิกที่กู้ยืมไป ไม่สามารถส่งเงินคืนกลุ่มได้ตามระยะเวลาที่กำหนด ผู้ค้ำประกันต้องรับผิดชอบในการชำระแทน โดยไม่มีข้อแม้ใดๆ ทั้งสิ้น

9) สมาชิกที่มีความจำเป็นเดือนร้อนสามารถกู้ยืมได้ 1 เท่าของเงินฝากสะสม (กู้สามัญ)

10) กรณีจำเป็นฉุกเฉินสมาชิกสามารถกู้ยืมได้ในวงเงินไม่เกิน 1,000 บาท โดยไม่ต้องมีสมาชิกค้ำประกัน และต้องชำระเงินคืนภายในระยะ 2 เดือนพร้อมดอกเบี้ย(กู้ฉุกเฉิน)

11) สมาชิกที่มีอายุไม่ถึง 20 ปี ไม่มีสิทธิ์กู้ยืมได้

12) ในกรณีที่ผู้กู้เสียชีวิตในระหว่างที่เป็นลูกหนี้ของกลุ่ม ผู้ค้ำประกันต้องรับผิดชอบในการชำระหนี้ให้กลุ่ม

13) สมาชิกที่มีความประสงค์จะลาออกก่อนสิ้นปีปีนั้นผลจะไม่ได้รับเงินปันผล

14) กลุ่มกำหนดปันผลให้สมาชิกในเดือนธันวาคมของทุกปี

นอกจากการกู้เงินจากเงินสะสมของกลุ่มแล้ว กลุ่มยัง “กู้พิเศษ” จาก มูลนิธิพัฒนาชุมชนเมือง(พมช.) จำนวน 650,000 บาท เมื่อเดือนสิงหาคม 2539 โดยสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์จำนวน 17 คน ซึ่งมีเงื่อนไขในการกู้ยืม ดังนี้ คือ

1) สมาชิกต้องบรรลุนิติภาวะ และต้องเป็นสมาชิกในกลุ่มนานกว่า 2 ปีขึ้นไป ซึ่งปัจจุบันสมาชิกคนอื่นๆ เรียกร้องให้อายุสมาชิกนานเพียง 1 ปี เพราะต้องการกู้พิเศษด้วย

2) ต้องมีสมาชิกกลุ่มค้ำประกัน 3 คน หากมีสามีหรือภรรยาหรือบุตร ต้องลงชื่อรับรอง

3) สมาชิกสามารถกู้ยืมในจำนวนตั้งแต่ 10,000 - 70,000 บาท ต้องส่งเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยทุกเดือน(ดอกเบี้ยไม่ลดตามเงินต้น) นาน 33 เดือน

4) จำนวนดอกเบี้ยร้อยละ 10 บาท/ปี

ในการนี้กลุ่มได้นำเงินกู้ที่ได้รับมาปรับเปลี่ยนกฎระเบียบในกลุ่มใหม่ กล่าวคือ จากอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ที่กำหนด ชาวบ้านเพิ่มเป็น ร้อยละ 12 บาท/ปี เพื่อให้กลุ่มมีผลกำไร และสามารถหมุนเวียนให้เพื่อนสมาชิกคนอื่นๆ กู้ยืมในรอบปีต่อมาได้ โดยผลกำไรที่เกิดขึ้นกลุ่มมีแผนการจะนำมาบริหารดังนี้ นำมาใช้เป็นค่าตอบแทนกรรมการผู้รับผิดชอบเงินกู้ ปันผลเข้ากลุ่มเพื่อนำไปปันผลกลับคืนให้สมาชิกอีกทอดหนึ่ง และนำมาตั้งใช้เป็นกองทุนพัฒนากลุ่ม โดยการซื้อวัสดุจำเป็นต่างๆ เข้ากลุ่มต่อไป

6.2 กลุ่มแม่บ้านหรือกลุ่มพัฒนาอาชีพ

ก่อนการขยายตัวของเมือง ชุมชนมีความเป็นอยู่แบบพึ่งตนเอง คือ หลังฤดูเก็บเกี่ยวแม่บ้านจะทอผ้าไว้ใช้ และหากผลิตได้มากพอ ก็จะนำไปขายในตลาด หรือทำการแปรรูปเป็นของใช้ต่างๆ เช่น หมอนจิด ปลูกหมอน ผ้าตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น ทำให้แม่บ้านมีการพัฒนาอาชีพในครัวเรือน และมีการรวมกลุ่มกัน โดยธรรมชาติตามฤดูกาล

กลุ่มพัฒนาอาชีพเกิดจากการรวมกลุ่มแม่บ้านจำนวน 15 คน โดยการสนับสนุนจากมูลนิธิศุภนิมิตฯ ไม่มีการจัดตั้งหรือจดทะเบียนอย่างเป็นทางการ แต่เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญมากต่อการพัฒนาชุมชน เนื่องจากแม่บ้านส่วนใหญ่อยู่ในชุมชนตลอดเวลา ไม่ได้ทำงานนอกชุมชน คนกลุ่มนี้จึงมีความสนิทสนมกันเป็นพิเศษ และยังเป็นกลุ่มคนสำคัญที่จะดึงเอาสมาชิกในครอบครัวมาร่วมกิจกรรมชุมชน เช่น บุญประเพณี กิจกรรมพัฒนาต่างๆ เป็นต้น

นอกจากนี้กลุ่มแม่บ้านในชุมชนยังร่วมทำกิจกรรม เช่น การรวมกลุ่มประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ การทำบายศรีสู่ขวัญ เป็นต้น ทำให้แม่บ้านที่มีอาชีพไม่มั่นคงได้มีอาชีพเสริม และมีกิจกรรมร่วมในชุมชนด้วย

การรวมกลุ่มของแม่บ้านยังทำให้แม่บ้านมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และแสดงความคิดเห็น ข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชนด้วย กล่าวคือ เมื่อมีกิจกรรม หรือ โครงการที่จะเข้ามาดำเนินการในชุมชน จำเป็นต้องผ่านความเห็นชอบของกลุ่มแม่บ้านเหล่านี้ด้วย จึงจะนำโครงการนั้นๆ เข้ามาดำเนินการ และบรรลุความสำเร็จได้

6.3 กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน

แต่เดิมการพึ่งตนเองทางด้านสาธารณสุขชุมชนจะมีผู้ชำนาญเฉพาะการรักษาต่างๆ กันออกไป เช่น หมอตำแย หมอกระดูก เป็นต้น แต่ก็ต้องพึ่งพาการรับการรักษาจากหน่วยงานภายนอกด้วย ในสมัยนั้นโดยชาวบ้านไม่มีบทบาทหน้าที่หรือมีส่วนร่วมในการให้บริการเลย

ปัจจุบันมีการอบรมอาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน (อสม.) โดยการสนับสนุนจากกองสวัสดิการ และเวชกรรมสังคม โรงพยาบาลขอนแก่น

สำหรับกิจกรรมของกลุ่ม อสม. มีการเตรียมการจัดตั้งกองทุนยา เพื่อเป็นทุนหมุนเวียนของชุมชน ใช้บริเวณบ้านของประธานชุมชนเป็นที่ตั้ง โดยมีการเตรียมการให้ อสม. ผลิตเปลี่ยนกันมาดูแลกิจการ ก่อนการดำเนินการจะมีแพทย์จากโรงพยาบาลมาให้ความรู้เกี่ยวกับการปฐมพยาบาลเบื้องต้นก่อนนำส่งโรงพยาบาล

6.4 กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์

ก่อนเมืองขยายตัวการรวมตัวกันของชุมชน เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาในครอบครัวยากจน ที่ต้องสูญเสียสมาชิกครอบครัวมีมาแล้ว โดยการตั้งกลุ่มประมาณปี พ.ศ. 2514 - 2515 ตอนนั้นชุมชนยังไม่ได้แยกชุมชนย่อยบ้านบะขามออกจาก หมู่ที่ 4 ตำบลพระลับ ชุมชนย่อยบ้านบะขามจึงเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มฌาปนกิจหมู่ที่ 4 ตำบลพระลับ แต่การบริหารงานของกลุ่มค่อนข้างมีปัญหา เนื่องจากเกิดการทุจริตโดยเหรียญกษาปณ์ของกลุ่ม ชุมชนย่อยบ้านบะขามจึงขอแยกกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ออกมา แต่ก็ยังมีได้ดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องทันที

ต่อมาหลังจากที่ชุมชนย่อยบ้านบะขามได้รับการสนับสนุน จากทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชน ทำให้ในชุมชนมีกิจกรรมเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งกลุ่มฌาปนกิจชุมชนด้วย การฌาปนกิจชุมชนสามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ฌาปนกิจชุมชน 2) ฌาปนกิจกลุ่ม อสม. และ 3) การฌาปนกิจผู้สูงอายุ ซึ่งมีความเหมือนและความแตกต่างกันอยู่บ้าง คือ

6.4.1 กลุ่มฌาปนกิจชุมชน

กิจกรรมกลุ่มฌาปนกิจชุมชนย่อยบ้านบะขามจัดตั้งขึ้นโดยแกนนำชุมชน ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2536 โดยมีสมาชิกแรกจัดตั้ง 50 คน ได้สมทบทุนเพื่อเป็นเงินทุนของกลุ่มจำนวน 2,000 กว่าบาท ได้นำเข้าฝากธนาคารในนามของกลุ่ม ปัจจุบันมีเงินทุนจำนวน 4,000 กว่าบาท ดำเนินงานโดยคณะกรรมการกลุ่ม (ดูรายละเอียดในภาคผนวก)

กลุ่มฌาปนกิจชุมชนย่อยบ้านบะขามมีกฎระเบียบของกลุ่มดังนี้

(1) ค่าสมัครเข้าเป็นสมาชิก 100 บาท/คน ตลอดชีพ

(2) เมื่อสมาชิกกลุ่มเสียชีวิต สมาชิกกลุ่มต้องเสียค่าทำศพฯ ละ 50 บาท ในจำนวนนี้จะหักเงินเข้ากลุ่มร้อยละ 1 บาท

ในกรณีที่สมาชิกเสียชีวิต จะได้เงินค่าฌาปนกิจศพทันที เพื่อญาติพี่น้องสามารถนำไปใช้ในสิ่งจำเป็นในการทำพิธีงานศพต่อไป ซึ่งผู้นำชุมชนกล่าวว่า “เงินค่าฌาปนกิจเป็นจำนวนเงินไม่ถึง 3,000 บาทก็จริง แต่นี่เป็นน้ำใจของคนในชุมชนด้วยกัน ซึ่งบางคนอาจไม่มีเงินเก็บเลยก็ได้ การตั้งกลุ่มฌาปนกิจชุมชนขึ้นนั้นบนความคิดพื้นฐาน “การพึ่งพาอาศัยกัน” ดังนั้นปัจจุบันสมาชิกของกลุ่มมีจำนวนน้อย เนื่องจากสมาชิกในชุมชนบางคนเห็นว่า ได้จำนวนเงินไม่มากพอ และบางโอกาสตนไม่อยู่ในชุมชน แต่ก็ต้องเสียเงินค่าฌาปนกิจศพด้วยจึงไม่อยากผูกมัดตนเอง” นอกจากนี้ผู้นำชุมชนยังยอมรับว่า การประชาสัมพันธ์กลุ่มก็ไม่ทั่วถึงด้วย

6.4.2 การฉาปนกิจ อสม.

ได้จัดตั้งขึ้นโดยกองอนามัยและสิ่งแวดล้อม เทศบาลเมือง
ขอนแก่น ซึ่งมีสมาชิกในชุมชนต่างๆ จำนวนประมาณ 44 ชุมชน ร่วมเป็นสมาชิก โดยมีกฎระเบียบ
ดังนี้

- (1) สมาชิกกลุ่มต้องเตรียมเอกสารผู้สมัครในการสมัคร
- (2) ค่าสมัครเสียรายละ 100 บาท ผู้สูงอายุเสียค่าสมัคร 150 บาท
- (3) สมาชิกต้องมีอายุมากกว่า 15 ปีขึ้นไป ไม่อยู่ในอาการป่วย
- (4) หลังจากสมัครนาน 3 เดือนจึงมีผลบังคับใช้ ดังนั้นหากสมาชิก
เสียชีวิตก่อนระยะ 3 เดือน จะไม่มีสิทธิได้รับค่าฉาปนกิจ
- (5) การประชุมของกลุ่มจะมี อสม. ของแต่ละชุมชนเป็นตัวแทน
เข้าร่วมในการประชุมสามัญทุกวันที่ 6 ของเดือน และประชุมวิสามัญ โดยมีตัวแทนจาก 16 จังหวัด
เข้าร่วมประชุม
- (6) เงินค่าฉาปนกิจ ปัจจุบันจำนวน 19,000 กว่าบาท ในจำนวนนี้
จะหักเข้ากลุ่ม ร้อยละ 5 และหักให้ผู้เก็บเงินในชุมชน ร้อยละ 5
- (7) สมาชิกแต่ละคนเสียค่าฉาปนกิจศพละ 20 บาท
กลุ่มฉาปนกิจ อสม. เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ทำให้ชุมชนแต่ละชุมชน
มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะครอบครัวที่ต้องสูญเสียสมาชิกในครอบครัวไป

6.4.3 การฉาปนกิจผู้สูงอายุ เป็นสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุในชุมชน
ต่างๆ 24 ชุมชน ที่ได้รับการช่วยเหลือจัดตั้งกลุ่มโดยกองสวัสดิการและเวชกรรมสังคม โรงพยาบาล
ขอนแก่น จัดขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน 2539 สมาชิกปัจจุบันรวม 24 ชุมชน มีจำนวน 1,860 คน ค่าฉา
ปนกิจแต่ละศพจะได้เงินจำนวนประมาณ 14,000 กว่าบาท ผู้ที่ต้องการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม ต้อง
เตรียมเอกสารการสมัครเช่นเดียวกับฉาปนกิจประเภทอื่นๆ โดยมีกฎระเบียบของกลุ่มดังนี้

- (1) ค่าสมัครรายละ 100 บาท จากนั้น 1 เดือนจึงมีผลคุ้มครอง
- (2) สมาชิกต้องอยู่มีอายุระหว่าง 40 - 80 ปี ไม่มีอาการป่วย
- (3) สมาชิกต้องเสียค่าฉาปนกิจศพละ 10 บาท
- (4) เงินค่าฉาปนกิจศพต้องหักเข้ากลุ่ม ร้อยละ 5

จะเห็นว่ากรมมีกลุ่มฉาปนกิจมากกว่าหนึ่งกลุ่ม ทำให้ชาวบ้านมีทางเลือกในเข้าร่วม
กิจกรรมชุมชนได้ตามศักยภาพของตนเอง

การปรับตัวทางสังคมระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอก

1. ความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐ

ก่อนที่เมืองหลักขยายตัว ชุมชนย่อยบ้านชะฆามเป็นหมู่บ้านหนึ่งในการปกครองของรัฐ โดยผ่านตัวแทนชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน ดังนั้นการจัดการหรือติดต่อกับหน่วยงานราชการ จึงมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ประสานงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอก และระหว่างหน่วยงานภายนอกกับชุมชน และสมาชิกในชุมชนไม่มีบทบาทในการประสานกับหน่วยงานดังกล่าว เป็นผลให้มีเพียงผู้ปกครองชุมชน หรือกลุ่มผู้ปกครองชุมชนเท่านั้น ที่มีความสนิทสนมกับตัวแทนองค์กรภายนอกชุมชน ซึ่งมีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมขององค์กรภายนอกกับชุมชน

ปัจจุบันสภาพความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายนอกกับชุมชน มีรูปแบบที่เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น คือ ชุมชนมีความสนใจเข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานภายนอกอย่างจริงจัง และมีสมาชิกในชุมชนคนอื่นๆ มีบทบาทในการประสานงานร่วมกันตามหน่วยงานที่เข้ามาปฏิสัมพันธ์กับชุมชน ดังนี้

1.1 กองสวัสดิการและเวชกรรมสังคม โรงพยาบาลขอนแก่น

เป็นหน่วยงานที่มีความสัมพันธ์และอยู่ใกล้กับชุมชนมากหน่วยงานหนึ่ง เนื่องจากกองสวัสดิการและเวชกรรมสังคม เป็นหน่วยงานรัฐที่สนับสนุน การพัฒนาสาธารณสุขมูลฐานภายในชุมชน ดังนั้นจำเป็นต้องทราบข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนในทุกๆ ด้าน เพื่อทำความรู้จัก และทำการเก็บข้อมูลพื้นฐานของชุมชน โดยมี เจ้าหน้าที่สาธารณสุข เป็นผู้รับผิดชอบในพื้นที่ โดยการให้การฝึกอบรม อสม. เพื่อทำหน้าที่แนะนำเรื่องสาธารณสุขแก่เพื่อนบ้าน และเป็นสื่อกลางระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงาน เพื่อให้การช่วยเหลือในการรักษาพยาบาลได้ถูกต้อง และให้ชาวบ้านทราบถึงสิทธิขั้นพื้นฐาน ในการรับการรักษของตน โดยการทำบัตรสุขภาพ บัตรผู้นำชุมชนและบัตรตามสิทธิต่างๆ นอกจากการเก็บข้อมูลพื้นฐานในชุมชนแล้ว เจ้าหน้าที่ยังเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชนตามโอกาสอันควรด้วย

จากที่สนะ นาง ฎ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขได้แสดงความคิดเห็นว่า ชุมชนย่อยบ้านชะฆาม เป็นชุมชนที่มีการปรับตัวทางสังคมดี เนื่องจากมีกลุ่มแม่บ้านที่ให้ความร่วมมือ ในการทำกิจกรรมชุมชนเป็นอย่างดี และมีคณะกรรมการที่สนใจในการดำเนินงานระดับเครือข่ายชุมชนย่อย ซึ่งนี่เองจะนำชาวบ้านสู่ความเท่าทันในการพัฒนาชุมชนย่อยต่อไป

1.2 หน่วยงานพัฒนาชุมชน เทศบาลนครขอนแก่น

หน่วยงานพัฒนาชุมชนเป็นหน่วยงานของรัฐที่ต้องดูแลชุมชนโดยตรง เริ่มทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนเมื่อ ประมาณปี พ.ศ. 2531 ในช่วงแรกเป็นการทำความรู้จักชุมชน และผู้นำชุมชน เพื่อเป็นประโยชน์ในการทำงานพัฒนาชุมชนต่อไป ในการปฏิบัติงานของงานพัฒนาชุมชน มีหน้าที่ในช่วงแรก คือ เป็นผู้ประสานประโยชน์ระหว่างหน่วยงานราชการกับชุมชน เพื่อสนองความต้องการพื้นฐานของแต่ละชุมชน เช่น ความต้องการน้ำประปา ไฟฟ้า และสาธารณูปโภคอื่นๆ รวมถึงการให้ความรู้ ทักษะ การเรียนรู้ และการแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนด้วย นอกจากนี้ยังเป็นพี่เลี้ยงแก่หน่วยงานเอกชน และองค์กรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง และต้องการทำงานด้านการพัฒนาชุมชนกับชุมชนนั้นๆ

จากการสัมภาษณ์ นาง ป เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน เทศบาลนครขอนแก่น เกี่ยวกับความร่วมมือของชาวบ้าน ในการร่วมงานพัฒนาชุมชน ได้กล่าวว่า “ชาวบ้านได้ให้ความร่วมมือในงานพัฒนามากขึ้น เมื่อเทียบกับแต่ก่อนที่ต่างคนต่างอยู่ ปัจจุบันชาวบ้านมีความรู้ ความเข้าใจ และรู้ถึงประโยชน์ที่จะได้รับ จากการเข้าร่วมดำเนินงานพัฒนาชุมชนของตน และชาวบ้านยังเข้าถึงบริการขั้นพื้นฐานของรัฐ รู้ว่าต้องขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานใดบ้าง และรวมถึงรู้จักช่วยเหลือตนเองก่อนที่จะขอความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่นๆ ต่อไป”

1.3 หน่วยงานราชการอื่นๆ

จากที่ผ่านมาชุมชนได้ร่วมงาน และประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการอื่นๆ ในจังหวัดขอนแก่น จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ได้เล่าถึงหน่วยงานที่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือชุมชนในลักษณะต่างๆ ได้แก่

1.3.1 กรมประชาสงเคราะห์ จังหวัดขอนแก่น

หลายปีที่ผ่านมาเมื่อเกิดเหตุพายุในชุมชน ทำความเสียหายแก่บ้านเรือน จำนวน 60 หลังคาเรือน ผู้นำได้ประสานงานไปที่กรมประชาสงเคราะห์ เพื่อขอความช่วยเหลือด้านวัสดุอุปกรณ์ ในการซ่อมแซมบ้านเรือนที่ได้รับ ความเสียหายจากเหตุการณ์ครั้งนั้น ได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดี และยังได้จัดตั้งศูนย์สงเคราะห์ผู้ยากไร้ขึ้นในชุมชน โดยศูนย์สงเคราะห์ จะให้ความช่วยเหลือ แก่ผู้ที่ประสบภัยพิบัติต่างๆ ในชุมชนด้วย

นาย ฟ เจ้าหน้าที่กรมประชาสงเคราะห์ จังหวัดขอนแก่น กล่าวว่า เนื่องจากชุมชนย่อยบ้านบะขามได้ขอความช่วยเหลือ ในการซ่อมแซมบ้านเรือนจากการถูกลมพายุพัด โดยผ่านนักข่าวหนังสือพิมพ์ จึงทำให้หน่วยงานเราทราบถึงความเดือดร้อน จึงเข้าช่วยเหลือได้ทันที

1.3.2 มหาวิทยาลัยขอนแก่น

เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่ทำให้ความช่วยเหลือชุมชน ในปี พ.ศ. 2535 โดยการส่งนักศึกษาเข้าฝึกงานในพื้นที่ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในชุมชน และช่วยเหลือในการจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการมีสิทธิในที่ดินทำกิน ทำให้สื่อมวลชนและหน่วยงานภายนอกได้รับรู้ถึงสภาพปัญหาของชุมชนย่อยแหล่งนี้

จากการสัมภาษณ์ นาย พ เลขาธิการ คณะประสานงานความร่วมมือ นักศึกษา 17 จังหวัด ได้กล่าวว่า “บ้านบะขามเป็นพื้นที่หนึ่ง ที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมในการออกเอกสารสิทธิ ในการถือครองที่ดิน เช่นเดียวกับที่อื่นๆ ในภูมิภาค ดังนั้นการให้ความช่วยเหลือจึงต้องดำเนินงานเป็นขั้นตอน ใช้เวลานาน รวมทั้งความร่วมมือของคนในชุมชนด้วย จากความร่วมมือที่ผ่านมา ชาวบ้านมีจุดยืน และมีแนวทางที่แนชัดในการเรียกร้องสิทธิดังกล่าว จึงยินดีให้ความร่วมมือในทุกกิจกรรม”

2. ความสัมพันธ์กับหน่วยเอกชน

ก่อนที่เมืองจะขยายตัว ปัญหาทางสังคมในเมืองยังไม่เกิดวิกฤตเช่นทุกวันนี้ ดังนั้นองค์กรพัฒนาเอกชนในจังหวัดขอนแก่นจึงยังไม่ค่อยมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาชุมชนเมืองเท่าที่ควร ถึงกระนั้นก็ยังมียุทธศาสตร์บางองค์กรดำเนินกิจกรรมพัฒนาเป็นประเด็นๆ ไป เช่น ส่งเสริมการศึกษาของเด็ก พัฒนาอาชีพ เป็นต้น สรุปได้ว่าชุมชนย่อยบ้านบะขามนั้น ก่อนที่เมืองจะขยายตัวยังไม่มีความสัมพันธ์กับองค์กรเอกชนเลย ต่อมาเมื่อเมืองขยายตัวทำให้พบปัญหาในชุมชนเมืองเป็นรูปธรรมมากขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนในเมืองกับองค์กรพัฒนาเอกชนในการดำเนินงานพัฒนาเอกชนก็เกิดขึ้น ดังนี้

2.1 มูลนิธิพัฒนาชุมชนเมือง(พชม.)

สำนักงานการเคหะแห่งชาติ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ให้ความช่วยเหลือแก่ชุมชนที่มีปัญหา เกี่ยวกับที่ดินและที่อยู่อาศัย สำหรับการดำเนินงานภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มุ่งเน้น 14 จังหวัดหลัก ในปี 2540 มีแผนดำเนินการ อันได้แก่ ขอนแก่น อุดร โคราข และสุรินทร์ ซึ่งในการดำเนินงานมูลนิธิฯ ได้ให้การสนับสนุนเกี่ยวกับเรื่องการเงิน โดยผ่านกลุ่มออมทรัพย์ในชุมชน และช่วยเหลือด้านทักษะ ความรู้ความเข้าใจ และคำปรึกษาในการดำเนินงานกลุ่มออมทรัพย์ด้วย ทำให้คนในชุมชนโดยเฉพาะสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ได้รับประโยชน์อย่างมาก เนื่องจากชาวบ้านส่วนมากเป็นกลุ่มคนจน ที่ไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ในการกู้ยืมเงิน ก็สามารถกู้ยืมเงินจำนวนมากได้ ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ และเงินดอกเบี้ยส่วนหนึ่งยังนำมาพัฒนาชุมชนอีกด้วย ชาวบ้านกู้เงินในอัตราดอกเบี้ย

เบี้ยต่ำ ร้อยละ 10 /ปี ในสัญญาเงินกู้ยืม 3 ปี การใช้จ่ายเงินเป็นเครื่องมือในการสร้างกลุ่มกิจกรรม เพื่อให้เกิดการประจักษ์ผลเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นและประสบการณ์ของแต่ละชุมชน ขณะเดียวกันการพูดคุยของชาวบ้าน ก็เป็นการกระตุ้นเร้าให้เกิดการพัฒนา ตามแบบอย่างชุมชนที่สำเร็จ

จากการพูดคุยกับ นาย ค เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบการกู้ยืมเงินโครงการ ได้กล่าวถึงชุมชนย่อยบ้านบะขามว่า เป็นชุมชนที่น่าสนใจให้ความช่วยเหลือ ด้านเงินกู้ยืม ทั้งนี้เพราะชุมชนย่อยนี้อยู่ในเครือข่ายกิจกรรมของ “สหชุมชนฯ” ในชุมชนยังมีกลุ่มรองรับกิจกรรม ที่จะเข้ามาดำเนินงานในชุมชนได้อย่างต่อเนื่อง ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับงานพัฒนาชุมชนแล้วระดับหนึ่งด้วย

2.2 โครงการพัฒนาชุมชนแออัด (พชอ.)

เป็นหน่วยงานที่ทำการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะชุมชนแออัดในจังหวัดขอนแก่น ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2537 โดยได้รับทุนสนับสนุนจาก มูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย มูลนิธิพัฒนาชุมชนเมือง และ โครงการ Life ซึ่งมีเป้าหมายในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมเมือง จัดตั้งกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ ส่งเสริมสิทธิชุมชน พัฒนาผู้นำและองค์กรชุมชน และพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยเน้นการดำเนินกิจกรรมกับกลุ่มผู้นำในชุมชน ดังนั้นโครงการจึงมีหน้าที่เปรียบเสมือน พี่เลี้ยงของชุมชนที่เป็นสมาชิกในโครงการ กลุ่มสมาชิกในโครงการในระยะแรกมี 10 ชุมชน ปัจจุบันมีชุมชนที่เป็นสมาชิกจำนวน 15 ชุมชน รวมทั้งบ้านบะขามด้วย โครงการพัฒนาชุมชนแออัดยังเป็นแกนประสานงาน ให้แต่ละชุมชนรวมตัวกัน เพื่อจัดตั้งเครือข่าย “สหชุมชนพัฒนานครขอนแก่น” เพื่อเป็นเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ และรวมเสนอปัญหาาร่วมกัน นอกจากนี้ยังเป็นการพัฒนาผู้นำและองค์กรชุมชน เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาของแต่ละชุมชนในระยะยาวต่อไป ดังนั้นโครงการจึงเผยแพร่สิทธิประโยชน์ของชุมชนเมืองที่ควรจะได้รับในระดับต้น เพื่อให้แต่ละชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาพื้นฐานในชุมชนตนเองได้

สำหรับรูปแบบกิจกรรมที่โครงการได้ดำเนินการมาได้แก่ การศึกษาดูงาน การเข้าร่วมสัมมนา สัมมนาภาค ที่จังหวัดสงขลา การร่วมเสวนาการจัดตั้งสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน และการร่วมจัดตั้งกองทุนพัฒนาที่อยู่อาศัย

สำหรับชุมชนย่อยบ้านบะขามได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกในโครงการ ปี 2538 โดยผู้นำชาวบ้านเล็งเห็นถึง คุณประโยชน์ที่จะได้รับในการเป็นสมาชิกกลุ่มเครือข่ายสหชุมชนพัฒนา จากการบอกเล่าของผู้นำชุมชนกล่าวว่า “การเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมกลุ่ม ไม่ว่าจะกลุ่มในชุมชน หรือกลุ่มนอกชุมชน ต่างก็เป็นประโยชน์ เพราะเป็นการรวมตัวของผู้ที่มิปัญหา และระดมความคิดเห็น เพื่อแก้ปัญหาทั้งในระดับชุมชนและในระดับภาคต่อไป”

จากการสัมภาษณ์ นาย อ, ป, ต เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาชุมชนแออัด ได้แสดงทัศนะว่า จากความร่วมมือของชุมชนย่อยบ้านบะขาม กับโครงการในระยะเวลาที่ผ่านมา ชุมชนได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี อันเนื่องมาจากมีคณะกรรมการชุมชนที่เข้มแข็ง มีทัศนคติที่ดีในการแก้ไขปัญหา และมีความสามารถในการดำเนินงานระดับชุมชน และระดับเครือข่าย คือสามารถผลักดันให้ชาวบ้านทั่วไป เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม และรับทราบถึงความเคลื่อนไหวของกิจกรรมโดยรวม ถึงแม้ว่าในชุมชนจะมีความขัดแย้งในชุมชนก็ตาม และจากการดำเนินงานที่ผ่านมา คณะกรรมการชุมชนยังมีส่วนร่วม ในการดำเนินงานระดับเครือข่าย โดยเป็นคณะกรรมการของสหชุมชนพัฒนานครขอนแก่นด้วย

2.3 มูลนิธิสุกนิมิตรแห่งประเทศไทย

จากการสัมภาษณ์ นาง พ เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบพื้นที่ชุมชนย่อยบ้านบะขาม นานกว่า 5 ปี กล่าวว่า โครงการได้เข้ามาทำงานกับพื้นที่ดังกล่าวประมาณปี 2531 สภาพทั่วไปขณะนั้น พบว่า พื้นถนนยังเป็นทางลูกรัง และขึ้นและในฤดูฝน การจัดตั้งบ้านเรือนและถนนไม่เป็นสัดส่วน มีถุงพลาสติก ขยะทั่วไปในบริเวณชุมชน นอกจากนี้ความเป็นอยู่ของคนในชุมชนยังต่างคนต่างอยู่ ไม่มีการรวมกลุ่มกิจกรรมในชุมชน ทำให้สภาพความเป็นอยู่ในชุมชนค่อนข้างแตกต่างกันมาก ตามฐานะเศรษฐกิจ คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั้งในและนอกชุมชน ไม่มีเวลาดูแลบุตรหลาน ทำให้เด็กส่วนมากขาดสารอาหารและระดับการศึกษายังไม่เป็นที่น่าพอใจ นอกจากนี้ยามว่างคนส่วนใหญ่ทั้งหญิงและชายมักจะเล่นการพนันเป็นนิจ

จนประมาณปี 2536 จากการศึกษาดูงานทั้งในจังหวัดขอนแก่นและต่างจังหวัด เกี่ยวกับการบริหารชุมชนที่จังหวัดราชสีห์มา การดำเนินกิจกรรมหัตถกรรมในชุมชนโดยคณะกรรมการชุมชนที่บ้านดอนกอย อ.บ้านไผ่ จ. ขอนแก่น ซึ่งเป็นการกระตุ้นให้แกนนำของชุมชน มีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนตนเองมากขึ้น รวมถึงการฝึกอบรมด้านบทบาทสตรี ทำให้เห็นว่าสตรีเข้ามามีบทบาท ในการดำเนินกิจกรรมในชุมชนเพิ่มมากขึ้นด้วย

ต่อมา มีการฝึกอบรม การเขียนโครงการแก่กลุ่มแกนนำชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นการเตรียมความพร้อมในการคิดแก้ไขปัญหาโดยชุมชนเอง ที่จะนำเสนอความต้องการอย่างแท้จริงของชุมชน เสนอขอรับการสนับสนุนจากทั้งหน่วยงานภาครัฐ และเอกชนที่ให้การสนับสนุน

ในระยะเวลาที่ผ่านมาทำให้สมาชิกในชุมชนมีความเข้าใจ และมั่นใจในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มในชุมชนตนเอง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มพัฒนาอาชีพโดยแม่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังคงมีการฝึกอบรม เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึง และเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชุมชนภายนอกอีกด้วย เช่น การอบรมความรู้เรื่องเอดส์ การเข้า

ค่ายภาคฤดูร้อนของเยาวชน เป็นต้น ซึ่งเป็นตัวแทนจากหลายๆ ชุมชนมาเข้าร่วมกิจกรรม การฝึกอบรม เรื่องการบัญชี การอบรมเรื่องสิทธิและกฎหมายเกี่ยวกับแรงงานเด็ก พร้อมทั้งการศึกษาดูงานที่ สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน จังหวัดขอนแก่นด้วย

ในปัจจุบันสภาพต่างๆ ไปในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ไม่ใคร่จะพบกลุ่มการพนัน อย่างเช่นแต่ก่อน และการรวมกลุ่มสมาชิกในชุมชนมีมากขึ้น รวมถึงสภาพความเป็นอยู่ และความ สัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็น ไปในทางที่ดีขึ้น นอกจากนี้สมาชิกในชุมชนยังให้ความร่วมมืองาน พัฒนาสังคมอื่นๆ เป็นอย่างดีอีกด้วย ซึ่งชุมชนมีบทบาททั้งผู้ให้และผู้รับ กล่าวคือกลุ่มแกนนำบาง คนที่มีความสามารถในแต่ละด้าน ยังสามารถเป็นวิทยากรหรือผู้เข้าร่วมการแลกเปลี่ยนความคิด เห็นกับชุมชนอื่น โดยเฉพาะชุมชนน้องใหม่ที่เพิ่งเริ่มกิจกรรมด้วย ขณะเดียวกันชุมชนยังต้องขอ ความช่วยเหลือจากหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาเป็นทรัพยากรในการพัฒนาชุมชนอย่าง เหมาะสมต่อไป

3. ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนย่อยบ้านบะขามและชุมชนอื่นๆ

ก่อนเมืองขยายตัวชุมชนย่อยบ้านบะขามมีความสัมพันธ์กับชุมชน โดยรอบอยู่เดิมแล้ว ตามระยะความห่างของชุมชน กล่าวคือ ยิ่งชุมชนอยู่ใกล้กันเพียงใดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนก็มี มากขึ้นด้วย ส่วนลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอยู่ในลักษณะ “เพื่อนบ้าน” คือ เมื่อชุมชนใด มีกิจการอันใด ชุมชนใกล้เคียงจะเข้าร่วมและให้ความช่วยเหลือตามกำลัง และความสนิทสนม โดย ไม่มีความสัมพันธ์ในแนวตั้ง คือ ไม่มีการลดหลั่นความสัมพันธ์ในระดับชุมชน ปัจจุบันเมื่อเมือง ขยายขึ้น การติดต่อสื่อสารระหว่างชุมชนและภายนอกมีมากขึ้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชน มีความสลับซับซ้อนตามไปด้วย คือ

3.1. บทบาทในฐานะสมาชิกกลุ่ม

ชุมชนย่อยบ้านบะขามได้ร่วมกับอีก 13 ชุมชน ร่วมกันจัดตั้งกลุ่ม “สหชุมชน พัฒนานครขอนแก่น” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาพื้นฐานร่วมกันในแต่ละชุมชน และยังทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การเข้าร่วมกลุ่มฌาปนกิจ เป็นต้น

คณะกรรมการกลุ่มสหชุมชนพัฒนา ได้มาจากตัวแทนชาวบ้านแต่ละชุมชน ละ 2 คน สำหรับตัวแทนจากชุมชนย่อยบ้านบะขาม คือ นางจรรุณี สุตะชา และนายชัยณรงค์ ชาญ ฤทธิ์ เพื่อเป็นตัวแทนในการดำเนินงานระดับเครือข่าย บริหารงานในกลุ่ม นอกจากนี้ยังเป็นผู้มี อำนาจในการคัดเลือก โครงการ ที่จะได้รับการสนับสนุนให้ทำโครงการพัฒนาในชุมชนด้วย

จากการสัมภาษณ์ นาง ค ในการเป็นตัวแทนเข้าร่วม กิจกรรมในระดับชุมชนว่า เป็นการส่งเสริมบทบาทสตรี และรณรงค์ให้สตรีได้มีบทบาทในการบริหารกิจกรรมชุมชนในโอกาสต่อไปด้วย นายชัยณรงค์ ชาญฤทธิ์ ยังเสริมอีกว่า ในการดำเนินงาน ยังต้องได้รับมติจากคณะกรรมการบริหาร “กลุ่มสหชุมชนพัฒนา” ด้วยนั้นหมายถึง ต้องแสดงความคิดเห็น และยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่นด้วย

3.2 บทบาทด้านการพัฒนาสังคม

ในด้านการพัฒนาสังคม ชุมชนย่อยบ้านบะขามมีส่วนร่วมในการช่วยเหลือชุมชนอื่นๆ ได้แก่ ให้ความช่วยเหลือชุมชนในอำเภอชนบทที่ประสบปัญหาน้ำท่วม ชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันขอรับบริจาคเงิน และสิ่งของเพื่อนำไปช่วยผู้ที่ประสบปัญหาอุทกภัย และยังเป็นพี่เลี้ยงแก่ชุมชนน้องใหม่ หรือชุมชนที่เพิ่งดำเนินกิจกรรม โดยการให้คำปรึกษา อธิบายและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรมในชุมชน เช่น เมื่อวันที่ 7 เมษายน 2540 คณะกรรมการชุมชนบ้านหนองไผ่ ซึ่งเป็นชุมชนใหม่ มาขอคำแนะนำจากคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์บ้านบะขาม เพื่อเป็นแนวทางในการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนบ้านหนองไผ่ เป็นต้น

บทที่ 6 บทวิเคราะห์

ในบทนี้จะวิเคราะห์ถึง รูปแบบหรือลักษณะการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อย บ้านบะขาม ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวทางสังคมของชุมชน ผลกระทบทางสังคมของชุมชนที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองหลัก ปัญหาและวิธีแก้ไขปัญหาในการปรับตัวทางสังคม ของชุมชนย่อยในเมืองหลัก ดังนี้

ลักษณะการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยในเมืองหลัก

1 การปรับตัวภายในครอบครัว

ความยืดหยุ่นในกฎเกณฑ์จารีตประเพณีมากขึ้น มีการปรับบทบาทหน้าที่ผู้หญิงในเรื่องต่างๆ ให้มีความสำคัญมากขึ้น

1.1 ลักษณะการประกอบอาชีพ

คนในชุมชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง หรือประกอบอาชีพชั่วคราว ดังนั้นค่าครองชีพของคนในปัจจุบันจึงไม่เพียงพอในชีวิตประจำวัน เนื่องจากค่าครองชีพที่สูงขึ้นทำให้ต้องมีความอดทนต่อผู้และไม่เลือกงาน และผู้หญิงมีบทบาทด้านเศรษฐกิจ และต้องหาเลี้ยงครอบครัวเพิ่มขึ้น โดยการรับจ้างหรือช่วยงานสามี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน สภาพการหย่าร้างในชุมชนมีมาก แม้บ้านต้องว่าเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ต้องรับภาระเลี้ยงลูก และหาเลี้ยงครอบครัวด้วย

ปัจจุบันอาชีพที่หลากหลายของชาวบ้านทำให้ต้องมีการรับรู้ข่าวสาร และลดเวลาในการทำงานบ้านลง จึงต้องมีเครื่องอำนวยความสะดวก และให้ได้รับข่าวสารเท่าทันการเปลี่ยนแปลงในเมือง หรือใช้ประกอบในอาชีพ

1.2 ลักษณะครอบครัวหย่าร้าง

สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการหย่าร้างในครอบครัว เนื่องจากมีครอบครัวในวัยที่ไม่เหมาะสม มีการยืดหยุ่นในเลือกคู่ครองมากขึ้น ปัจจุบันโอกาสที่หนุ่มสาวจะมีเพศสัมพันธ์กัน

ก่อนแต่งงานมีมากขึ้น มีการเปลี่ยนคู่ครองก่อนแต่งงาน และมีอาชีพที่ไม่มั่นคง ทำให้ไม่สามารถรับผิดชอบครอบครัวได้อย่างเหมาะสม

ในครอบครัวที่มีการหย่าร้าง ส่วนมากพบว่าผู้หญิงจะเป็นผู้นำครอบครัว บุตรธิดาจะอยู่กับแม่ ฝ่ายหญิงดูแลบุตรเพียงลำพัง ซึ่งส่วนใหญ่มีอาชีพไม่มั่นคง ทำให้ต้องหารายได้พิเศษ เช่น รับจ้างซักผ้า รับทำสิ่งประดิษฐ์จากรังไหม รวมถึงการเล่นการพนันอื่นๆ ด้วย อดบวมขูดง กล่าวทำให้ ผู้ปกครองไม่มีเวลาเลี้ยงดูบุตรได้ดีเท่าที่ควร ทำให้เด็กอยู่ในภาวะขาดสารอาหาร การเรียนของเด็กไม่ดีเท่าที่ควร และเด็กมีพฤติกรรมลอกเลียนแบบผู้ใหญ่ เป็นต้น สอดคล้องกับผลการศึกษาของอดิศักดิ์ ไพบทาคำ(2537)

สรุปได้ว่าการปรับบทบาทชายหญิงในครอบครัวให้มีความเท่าเทียมในความสัมพันธ์ต่อครอบครัวทุกด้าน ส่งผลให้ระบบการเลือกคู่การครองเรือนต้องปรับเปลี่ยนไปด้วย คือ ครอบครัวมีการหย่าร้างมากขึ้น มีการอยู่เรียนรู้นิสัยคนที่จะมาเป็นคู่ครองได้มากขึ้น รวมทั้งอาชีพการงาน ได้มีส่วนสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันมากขึ้น

2 การปรับตัวภายนอกครอบครัว

คนในชุมชนส่วนมากเป็นคนที่มีมาจากคนละทิศคนละทาง ไม่ค่อยมีตระกูลใหญ่ แต่เมื่อมาอยู่อาศัยร่วมกัน ต่างก็มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน มีความผูกพัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน สาเหตุหนึ่งก็เนื่องจากบ้านอยู่ติดกัน มีการแลกเปลี่ยนความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนให้ความรู้ในการประกอบอาชีพ ดังนั้นความสัมพันธ์ที่ปรากฏจึงมากกว่าความเป็น “เพื่อนบ้าน” คือ มีทั้งเพื่อนบ้านและญาติอยู่ใกล้เคียงกันค่อนข้างมาก เป็นการดีเพราะได้พึ่งพาอาศัยกันรวมทั้งมีความอบอุ่นใจ เช่นเดียวกับลักษณะที่พบจากการวิจัยในชุมชนลาดกระบัง เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม(พรพรรณ สุรนนท์, 2521: 127-128) รวมถึงในกลุ่มเครือญาติที่ออกไปทำงาน หรืออาศัยในชุมชนอื่นก็ยังคงมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน คือเข้าร่วมกิจกรรมด้วยเสมอ

2.1 ด้านการเมือง การปกครองของชุมชน

ปัจจุบันการปกครองได้เปลี่ยนให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการเลือกสรรผู้นำตามระบอบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นแบบทางกรมมากขึ้น การเปลี่ยนผู้นำทุก ๆ 2 ปี ทำให้สามารถผู้ที่มีลักษณะตามความต้องการของชาวบ้านด้วย การปรับตัวดังกล่าวเกิดจากปัจจัยภายนอกเป็นหลัก คือ ตามแผนงานย่อยพัฒนาองค์กรและการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ทำให้เกิดโครงสร้างและองค์กรชุมชนขึ้นชัดเจน และยังพบว่าการจัดตั้งองค์กรชุมชนดังกล่าวยังเป็นการขยายฐานความสัมพันธ์ชุมชนและเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อสร้างกลไกในการต่อรองในการแก้ไขปัญหาค่าความ ไม่มั่นคงใน

ที่อยู่อาศัยด้วย นอกจากนี้การปรับตัวที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเปิดโอกาสให้สตรีเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารชุมชน โดยเฉพาะการบริหารงานกลุ่มกิจกรรมด้านต่างๆ

2.2 ด้านสาธารณสุขชุมชน

การมีบัตรประกันสุขภาพตามประเภทสิทธิต่างๆ รวมถึง เทศบาลนครขอนแก่นให้บัตรประกันสุขภาพ แก่ผู้นำที่เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน เพื่อเป็นแรงจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรมสังคมอีกทางหนึ่งด้วย

อนามัยแม่และเด็ก หญิงมีครรภ์เกิดความมั่นใจก่อนการคลอดบุตรและหลังคลอดบุตรมากขึ้น ส่วนการอยู่ไฟหลังคลอด ยังคงปฏิบัติอยู่เฉพาะครอบครัวที่มีแม่ หรือญาติผู้ใหญ่ ระยะเวลาในการอยู่ไฟน้อยลง คือ จะอยู่ไฟในช่วง 5 - 14 วัน และจะกินอาหารที่มีประโยชน์ครบ 5 หมู่แต่ยังมีความเชื่อ “ชะล่า” ในหญิงมีครรภ์ด้วย

การรักษาพยาบาล ปัจจุบันชาวบ้านนิยมรับการรักษาแพทย์แผนปัจจุบันมากกว่าแพทย์แผนโบราณ อันเนื่องมาจากสาเหตุหลายประการ อาทิ ผู้รู้เกี่ยวกับการรักษาแผนโบราณในชุมชนไม่มี ไม่มีการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร และการรักษาเบื้องต้น ชุมชนอยู่ใกล้แหล่งอนามัย และเข้าถึงการรับการรักษาจากรัฐ ส่วนการรักษาพื้นบ้านในชุมชนไม่มีหมอยาพื้นบ้านเหลืออยู่ คนในชุมชนไม่นิยมซื้อยาสมุนไพรมารับประทาน เพราะมีความเชื่อเรื่องการรักษาแบบแผนปัจจุบันมากขึ้น

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการด้านสุขภาพอนามัย การเข้าอบรมเป็นอาสาสมัคร. ในชุมชน ทำให้ชาวบ้านสามารถร่วมทำงานกับเจ้าหน้าที่ได้ ดังนั้นการมีส่วนร่วมในด้านสาธารณสุข จึงเป็นทางเลือกหนึ่งในการศึกษาปัญหา และร่วมกันแก้ไขปัญหาด้านสาธารณสุขโดยชุมชน

อนามัยและสิ่งแวดล้อมชุมชน บ้านเรือนในชุมชนส่วนมากเป็นแบบถาวรมั่นคง แต่ลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นแบบแออัด นอกจากนี้ยังมี การแบ่งสรรการใช้ประโยชน์ของตัวอาคารบ้านเพื่อใช้ประโยชน์หลายลักษณะ คือให้เช่าเป็นห้องพัก เป็นอยู่อาศัย ใช้หน้าบ้านเป็นร้านขายของ ซึ่งพบได้ทั่วไปในชุมชน

การบำบัดน้ำเสียในชุมชน มีบางส่วนในชุมชนที่ทำการบำบัดน้ำเสียโดยการวางระบบท่อ และเทพื้นถนนคอนกรีต ซึ่งเป็นโครงการที่ชุมชนได้รับอนุมัติจากเครือข่าย “สหชุมชนพัฒนาฯ” อีกส่วนหนึ่งยังคงเทน้ำเสียลงร่องดินที่ยังไม่ได้รับการปรับปรุง ดังนั้น ชุมชนย่อยยังมีความต้องการสาธารณสุขโลกอีกหลายด้าน

น้ำบริโภค ประเภทของน้ำดื่มแต่ละครอบครัวแตกต่างกันตามฐานะเศรษฐกิจ กล่าวคือ คนส่วนใหญ่ใช้น้ำประปา นำมาต้มก่อนดื่มผู้ที่มิฐานะเศรษฐกิจดีจะซื้อน้ำดื่มตลอดปีและมีอีกเพียงบางส่วนที่นำน้ำฝนมาดื่ม โดยไม่ผ่านการต้ม ปัจจุบันธุรกิจน้ำขวดบริโภคเข้ามามีบทบาท

ในชีวิตประจำวันของคนในชุมชนน้อยมากขึ้น เนื่องจากคนทั่วไปมีความเข้าใจว่าน้ำบรรจุขวดมีสะอาดพอสำหรับการบริโภค และในชุมชนน้อยเองยังมีโรงงานขนาดครอบครัวในการผลิตน้ำบรรจุขวดออกจำหน่ายด้วย

ด้านการบริโภคอาหาร การบริโภคในครัวเรือนชาวบ้านทุกหลังคาต้องพึ่งพาอาหารจากตลาด และร้านค้าในชุมชนมากขึ้น ซึ่งจะไม่ประกอบอาหารกินเองทุกมื้อ ส่วนมากมักประกอบอาหารโดยเฉพาะมื้อเย็น ส่วนมื้อเช้าและกลางวันได้จากการซื้ออาหารสำเร็จ ส่วนรูปแบบการค้าขายโดยเฉพาะอาหารมีหลากหลายวิธีขึ้น คือ เปิดเป็นร้านอาหาร ตั้งเป็นแผงขายอาหาร และเร่ขายอาหารเป็นรถเข็นและหาบคานเร่ขาย

2.3 ด้านการศึกษา พบว่าการที่ชุมชนเข้าถึงบริการของรัฐ และ องค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้ชุมชนมีระดับการศึกษามากขึ้น ดังแสดงในตารางที่ 3 ส่วนคนในชุมชนที่ไม่มีโอกาสศึกษาในภาคบังคับมีความสนใจเข้ารับศึกษานอกระบบ ในวิชาชีพต่างๆ เพื่อนำมาเป็นอาชีพเสริม นอกจากนี้ยังเห็นว่าสื่อหนังสือพิมพ์ สื่อโทรทัศน์และวิทยุยังเป็นแหล่งที่ให้ข้อมูลในการศึกษาที่สำคัญอีกทางหนึ่งด้วย

การันทนาการ มีการนันทนาการใหม่ๆ ตามยุคสมัย เช่น การเล่นสนุกเกอร์ การดูหนังภาพยนตร์และการเดินตามศูนย์การค้าเพื่อพักผ่อนในวันหยุดจากการทำงานด้วย ตัวเมืองขอนแก่นเป็นเมืองใหญ่ ดังนั้นจึงมีศูนย์รวมการค้าอยู่หลายแห่ง นอกจากจะจับจ่ายสะดวกสบายแล้ว ยังมีราคาถูกลงและให้บริการด้านสินเชื่อดีด้วย

2.4 ด้านวัฒนธรรมและความเชื่อ ชาวบ้านยังคงปฏิบัติตามบุญประเพณีในชุมชน อยู่ แม้ว่าประเพณีบางอย่างจะหายไปตามการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมแล้วก็ตาม ซึ่งชาวชุมชนยังได้ให้ความร่วมมือ และเข้าร่วมกิจกรรมด้วย การปฏิบัติตามประเพณีชุมชนมีเฉพาะกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ ที่ยังคงปฏิบัติตามประเพณีชุมชนดั้งเดิม ส่วนรุ่นหนุ่มสาวมิได้ให้ความสนใจเท่าที่ควร มีการเล่นการพนันเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

ด้านพุทธศาสนา การนับถือพุทธศาสนาของชาวบ้านมีความแตกต่างกันออกไป ตามพื้นฐานการบวชเรียนเป็นสำคัญ ส่วนผู้ที่ไม่ได้บวชเรียนก็นับถือศาสนาพุทธในอีกลักษณะหนึ่ง คือ มุ่งทำบุญตามประเพณีที่ปรากฏในฮีต 12 คอง 14 และให้ความสำคัญในเรื่องราวที่ปรากฏในทศชาติ หรือเวสสันดรชาดก มากกว่าการนำหลักธรรมคำสั่งสอนไปประพฤติปฏิบัติ ส่วนผู้ที่ได้บวชเรียน และแม่บ้านที่มีอายุมากมักนิยมเข้าวัด ฟังธรรม และร่วมประกอบพิธีตามบุญประเพณีต่างๆ มีความเชื่อเกี่ยวกับ บาป บุญ คุณ โทษ การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การทำจิตใจให้บริสุทธิ์ และความเชื่อเกี่ยวกับนรกสวรรค์ด้วย

พิธีกรรมชุมชน พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต นับตั้งแต่พิธีกรรมการเกิด แต่เดิมชาวบ้านคลอเคลียโดยหมอดำแย ก่อนมี “สุขศาลา” ดังนั้นจึงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด นับตั้งแต่เด็กคลอดออกมา ปัจจุบันพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดไม่ค่อยพบในชุมชน ยกเว้นครอบครัวขยายที่มีปู่ตาชายอยู่ด้วย ส่วนพิธีกรรมการบวชสำหรับเพศชาย การแต่งงาน และงานพิธีงานศพ ยังคงรูปแบบทางพิธีกรรมเช่นเดิม แตกต่างในรายละเอียดดังที่กล่าวไว้ข้างต้น และยังมีการเล่นการพนันเข้ามาเกี่ยวข้องกับงานพิธีกรรมต่างๆ ด้วย

ความเชื่อเรื่องผี แต่เดิมความเชื่อเรื่องผีในชุมชนมีหลายตน เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีวิญญาณและเจ้าของ ปัจจุบัน ไม่มีผู้ใดกล่าวถึง และหมดความเชื่อถือของคนในชุมชนแล้ว ทั้งนี้เนื่องจากสภาพแวดล้อมชุมชนเปลี่ยนไป ส่วนความเชื่อเรื่องผีปอบในชุมชนนั้น ยังคงอยู่ ชาวบ้านถือว่าตนมีความนับถือผีเดียวกันทำให้เกิดความผูกพัน ช่วยเหลือกันในระดับหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับ “กุมารทอง” ซึ่งคนในชุมชนบางกลุ่มใช้เป็นที่ยึดทางจิตใจ เมื่อเกิดความไม่สบายใจในการดำเนินชีวิตประจำวัน ทำให้พบว่าชาวบ้านยังคงมีความเชื่อในสิ่งที่มองไม่เห็น หรือสิ่งเหนือธรรมชาติเช่นแต่เดิมอยู่

2.5 ค่านิยมในชุมชน มีการปรับตัวโดยเน้นความสะดวกสบาย ความทันสมัย และมีค่านิยมในการรับสิ่งใหม่มากขึ้น เช่น การกิน การแต่งกาย การประกอบอาชีพ ที่อยู่อาศัย และการรับสิ่งใหม่ ลักษณะการปรับตัวที่ปรับเปลี่ยนไป คือ

ความเชื่อ “ชะล่า” เป็นความเชื่อของแต่ละบุคคล ซึ่งไม่มีข้อห้ามหรือกฎเคร่งครัด ความเชื่อ “ชะล่า” ส่วนใหญ่พบในผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน ในกลุ่มกลางคนมีอยู่บ้างที่ยังคงมีความเชื่อเกี่ยวกับ “ชะล่า” อยู่ และยังพบว่าในวัยรุ่นส่วนมากรับรู้ความเชื่อเกี่ยวกับ “ชะล่า” จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ แต่ก็ไม่มีความเชื่อเคร่งครัดเท่าใดนัก

3. การปรับตัวทางสังคมระหว่างชุมชนกับภายนอก

จากความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนย่อยบ้านบะขามกับภายนอก สามารถแบ่งกลุ่มความสัมพันธ์ได้ 3กลุ่มความสัมพันธ์ คือ (1) ความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐ (2) ความสัมพันธ์กับหน่วยงานเอกชน และ 3) ความสัมพันธ์กับชุมชนทั่วไป

3.1 ความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ อันได้แก่ กองสวัสดิการและเวชกรรมสังคม โรงพยาบาลขอนแก่น หน่วยงานพัฒนาชุมชน เทศบาลนครขอนแก่น กรมประชาสัมพันธ์จังหวัดขอนแก่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น และหน่วยงานราชการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานพัฒนาชุมชนย่อย ต่างมีความสัมพันธ์กับชุมชนตามลักษณะของกรอบการดำเนินงานของหน่วยงานนั้น ทั้งนี้โดยเจ้าหน้าที่ดังกล่าวมีบทบาทเป็นพี่เลี้ยง และเจ้าหน้าที่ที่ให้การช่วยเหลือ และการ

สนับสนุนกิจกรรมที่เหมาะสม เช่น การให้การฝึกอบรม การจัดการดูงาน การส่งเสริมในรูปแบบกิจกรรมต่างๆ และการร่วมกิจกรรมต่างๆ ระหว่างชุมชนและหน่วยงานนั้น เป็นต้น

3.2 ความสัมพันธ์กับหน่วยงานเอกชน อันได้แก่ มูลนิธิพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) โครงการพัฒนาชุมชนแออัด (พชอ.) มูลนิธิศุภนิมิตฯ การดำเนินกิจกรรมงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ผ่านมามีส่วนทำให้สมาชิกในชุมชนย่อยมีความรู้ความเข้าใจ และมั่นใจในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มในชุมชนตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการก่อตั้งกลุ่มพัฒนาอาชีพโดยแม่บ้านกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังคงมีการฝึกอบรม ดูงาน สร้างเวทีแลกเปลี่ยน เพื่อให้สมาชิกในชุมชนย่อยได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึง และเป็นการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชุมชนภายนอกอีกด้วย

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนย่อยกับชุมชนอื่น

1) บทบาทในฐานะสมาชิกกลุ่ม

ชุมชนย่อยบ้านบะขามได้ร่วมกับอีก 15 ชุมชน ร่วมกันจัดตั้งกลุ่ม “สหชุมชนพัฒนานครขอนแก่น” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาพื้นฐานร่วมกันในแต่ละชุมชน และยังทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การเข้าร่วมกลุ่มฅาปนกิจ เป็นต้น การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมนี้ ทำให้ชุมชนย่อยบ้านบะขามได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนต่างๆ ทำให้สามารถปรับตัวได้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพได้อย่างยั่งยืน

2) บทบาทด้านการพัฒนาสังคม

ในด้านการพัฒนาสังคม ชุมชนย่อยบ้านบะขาม มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือชุมชนอื่นๆ ทั้งการสงเคราะห์ การให้คำปรึกษา และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการดำเนินกิจกรรม ได้แก่ ให้ความช่วยเหลือชุมชนในอำเภอชนบทที่ประสบปัญหาน้ำท่วม ชาวบ้านในชุมชนได้ร่วมกันขอรับบริจาคเงิน และสิ่งของเพื่อนำไปช่วยเหลือผู้ที่ประสบปัญหาอุทกภัย และยังเป็นพี่เลี้ยงแก่ชุมชนน้องใหม่

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องในการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อย

ปัจจัยหรือเงื่อนไขที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการปรับตัวทางสังคมของชุมชนในเมืองซึ่งย่อมแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นฐานของแต่ละชุมชน อิทธิพลของปัจจัยที่มีต่อการปรับตัวของชุมชนแต่ละด้านย่อมแตกต่างกันไปด้วย ปัจจัยหนึ่งอาจมีอิทธิพลต่อการปรับตัวของชุมชนหลายด้านปัจจัย

หนึ่งเป็นการสนับสนุน หรือต่อต้านการปรับตัวด้านใดด้านหนึ่งก็ได้ซึ่งปัจจัยดังกล่าวอาจแยกได้ 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ปัจจัยภายในชุมชน และปัจจัยภายนอกชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดของประเด็นดังกล่าว ดังต่อไปนี้

1. ปัจจัยภายในชุมชน

1.1 ด้านนิเวศวิทยา

ชุมชนย่อยบ้านบะขามตั้งอยู่ท่ามกลางเมือง การติดต่อคมนาคมเป็นไปได้อย่างง่ายและสะดวกสบาย ดังนั้นการติดต่อ สัมพันธ์กับชุมชนอื่นโดยรอบจึงมีมาแต่ช้านาน ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ได้

ในอดีตทรัพยากรในชุมชนมีปริมาณเพียงพอกับความต้องการของคนในชุมชน และสามารถนำมาใช้เป็นสินค้าแลกเปลี่ยนกับชุมชนภายนอกได้ด้วย ซึ่งช่วยในการปรับตัวของชุมชนได้ ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติมีน้อยและแทบไม่มีเหลือเพียงพอแก่ความต้องการของคนในชุมชนชาวบ้านต้องจับจ่ายซื้อขายมากกว่าที่ผ่านมา ชาวบ้านในชุมชนบางครัวเรือนไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินซึ่งที่ดินสามารถเปลี่ยนเป็นเครื่องมือในการปรับตัวทางสังคมของชุมชนได้ การขาดแคลนปัจจัยด้านนิเวศวิทยาจึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชุมชนย่อยต้องปรับตัวเร็วขึ้น เพื่อรับเทคโนโลยีใหม่ๆ และ องค์ความรู้ใหม่ๆ จากการแลกเปลี่ยน เรียนรู้กับองค์กรและชุมชนภายนอก ได้เร็วขึ้นเพื่อเสริมให้เกิดการสมดุลในชุมชนอย่างรวดเร็วที่สุด

1.2 ด้านการศึกษา

ชุมชนย่อยบ้านบะขามเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ท่ามกลางสถานศึกษาที่หลากหลาย ดังนั้นการตื่นตัวด้านการศึกษาที่ร่ำล้อมชุมชน ทำให้คนในชุมชนให้ความสำคัญและส่งเสริมการศึกษาในชุมชนมากขึ้น เป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งเสริมให้เกิดการปรับตัวด้านการศึกษาได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้แม้ว่าการศึกษาจะถือว่าเป็นการลงทุนที่ต้องอาศัยเวลาและทุนทรัพย์ก็ตาม แต่ก็มีหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนเข้ามาให้ความช่วยเหลือเกี่ยวกับการศึกษา ทำให้ชาวบ้านมีความหวังในการปรับตัวด้านการศึกษาที่ดีขึ้นด้วย

1.3 ด้านบุคลิกภาพ

ปัจจัยด้านบุคลิกภาพของผู้นำมีส่วนสำคัญต่อการปรับตัวทางสังคมของชุมชน ลักษณะของผู้นำที่เปลี่ยนไป จากการเปลี่ยนแปลงการเลือกสรรผู้นำในชุมชนจากการผูกขาดมาเป็นแบบประชาธิปไตย ทำให้ได้ผู้นำที่มีบุคลิกภาพเป็นประชาธิปไตย ซึ่งมีส่วนส่งเสริมให้เกิด

การมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางยิ่งขึ้นในชุมชน นำไปสู่การปรับตัวทางสังคมของชุมชนได้รวดเร็วขึ้น และดำเนินการปกครองของผู้นำในชุมชนทำให้เกิดการปรับตัวของคนในชุมชนคือ ชาวบ้านมีความเชื่อถือผู้นำ และเกิดความมั่นใจในชุมชนของตนเองมากขึ้น

คณะกรรมการชุมชนมีส่วนช่วยให้เกิดการปรับตัวทางสังคมของชุมชน โดยร่วมบริหารชุมชนในด้านต่าง ๆ ทำให้เกิดการติดต่อกับหน่วยงานราชการ และหน่วยงานเอกชนเป็นไปอย่างสะดวกรวดเร็ว คณะกรรมการชุมชนยังมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมระดับเครือข่ายชุมชน โดยร่วมประชุมลงความเห็น และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การเรียนรู้ ร่วมกับชุมชนอื่นๆ ด้วย

1.4 การเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชน

เนื่องจากการมีพื้นที่จำกัด และการเพิ่มขึ้นของประชากรในชุมชนอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดวิกฤตด้านที่อยู่อาศัย ทำให้ชาวบ้านที่มีพื้นที่ในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย ถือเป็น โอกาสสร้างเป็นห้องพักเพื่อเพิ่มรายได้อีกทางหนึ่ง อีกด้านหนึ่งในครอบครัวขยายและไม่มีพื้นที่ในการสร้างที่อยู่อาศัยจึงจำเป็นต้องขยายบ้านตามความเหมาะสม ทำให้เกิดความแออัดในที่สุด

1.5 การตั้งอยู่ในที่ร่ำล้อมของเมือง

บ้านบะขามตั้งอยู่บนถนนสายหลักที่สำคัญเส้นหนึ่งในจังหวัดขอนแก่น ทำให้ชุมชนถูกปิดล้อมด้วยสิ่งก่อสร้างที่เจริญขึ้นพร้อมๆ กับการขยายตัวของเมือง ทำให้พื้นที่ในเขตชุมชนมีราคาสูงในการเปลี่ยนมือเพื่อสร้างเป็นแหล่งธุรกิจ ดังนั้นจากการเล็งเห็นผลประโยชน์ดังกล่าว ทำให้กลุ่มผู้มีอิทธิพลท้องถิ่นและผู้ที่สามารถเข้าถึงข่าวสารต่างๆ ดำเนินการขออนุญาตสิทธิในที่ดิน และใช้ที่ดินเป็นเครื่องมือในการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในชุมชนเมืองด้วย

2. ปัจจัยภายนอกชุมชน

2.1 ด้านองค์การพัฒนา

การดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนได้นั้นต้องมีแกนนำ ผู้ประสานงานที่มีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาชุมชน อีกทั้งสามารถประสานประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับชุมชนสูงสุด หน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการปรับตัวทางสังคมของชุมชนมีทั้งหน่วยงานภาครัฐ และหน่วยงานเอกชนคือ

2.1.1 ภาครัฐ เข้ามาติดต่อกับชุมชนโดยมากเกี่ยวกับ โครงสร้างพื้นฐานในชุมชน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของหน่วยงานในพื้นที่เป้าหมายนั้นๆ ดังนั้นจึงกำหนดขอบเขต รูปแบบ และขั้นตอนการดำเนินงาน นอกจากนี้การ

ดำเนินกิจกรรมของหน่วยงานราชการยังขึ้นอยู่กับทัศนคติของผู้ปฏิบัติงานชุมชนด้วย ผลการดำเนินงานพัฒนาชุมชนจึงไม่ส่งผลในระดับกว้างเท่าที่ควร

2.1.2 ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชนมีส่วนเกี่ยวข้องอย่างมาก

ในการปรับตัวทางสังคมของชุมชน เพราะสร้างเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชุมชนที่พัฒนาแล้วกับชุมชนที่ต้องการความช่วยเหลือ การเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนเป็นสร้างพลังชุมชน โดยผลักดันให้เกิดเครือข่ายชุมชนที่มีลักษณะปัญหาคล้ายคลึงกัน เพื่อแก้ไขปัญหาในระดับกว้างต่อไป

การดำเนินงานพัฒนาชุมชนของภาคเอกชนนอกจากจะเป็นแรงผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นแล้ว ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งในชุมชนและระหว่างชุมชนได้ ตามความเข้าใจในเป้าหมายการดำเนินงานของหน่วยงานและวิธีการการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ ดังนั้นหน่วยงานดังกล่าวจึงต้องให้ความสำคัญในการชี้แจง อธิบายเพื่อให้เกิดความเข้าใจในการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริงเสียก่อนก่อนการดำเนินกิจกรรมในกระบวนการต่อไป

2.2 ด้านการสื่อสารมวลชน

สำหรับในชุมชนย่อยแล้ว การรับรู้ข่าวสารจากสื่อสารมวลชนโดยมากได้จากการดูและการฟัง การตั้งองค์กรชุมชนขึ้นมาก็ถือว่าเป็นเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ แนวคิด และข้อมูลต่างๆ ดังเช่น กลุ่มสหชุมชนที่รวมตัวกันเพื่อสร้างพลังผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน อีกทั้งเป็นเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ทั้งนักวิชาการ ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

สรุปได้ว่า ปัจจัยด้านการสื่อสารมวลชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับการปรับตัวทางสังคมของชุมชนในระดับกว้าง โดยมีอิทธิพลตั้งแต่ระดับครอบครัว คือ หัวหน้าครอบครัวได้รับความรู้ข่าวได้ทันท่วงทีในชีวิตประจำวัน ระดับชุมชนคือ เกิดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาในระดับเดียวกันและระดับชาติ เกิดความร่วมมือระหว่างประเทศเพื่อแก้ไขปัญหาสังคมร่วมกัน เช่น ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหายาเสพติดให้โทษ เป็นต้น

2.3 ด้านการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

การปรับตัวของชุมชนย่อยเกิดขึ้นทุกยุคทุกสมัย ในสมัยก่อนนั้นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นไปอย่างช้าๆ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าสิ่งประดิษฐ์คิดค้นในสังคมมีน้อย การสื่อสารยังไม่เจริญส่งผลให้การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นไปได้ช้า ปัจจุบันการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นไปอย่างรวดเร็วและแพร่หลาย สืบเนื่องมาจากความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และการคมนาคมที่สะดวกและทันสมัย ทำให้เกิดร้านค้า ห้างสรรพสินค้าซึ่งเป็นแหล่ง

แพร่วัฒนธรรมในปัจจุบัน ระบบการศึกษา สภาพสังคมเมืองยังส่งเสริมให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมหนึ่งไปยังวัฒนธรรมหนึ่งด้วย

สรุปได้ว่าปัจจัยต่อการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยมีอยู่หลายปัจจัย กล่าวคือ ปัจจัยด้านสาธารณูปโภคในชุมชนทำให้คนในชุมชนย่อยมีความเป็นอยู่ดีขึ้น การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยเร่งให้เกิดการปรับตัวทางสังคมของชุมชนได้เร็วยิ่งขึ้น ระบบการศึกษา หน่วยงานรัฐและเอกชน ยังทำให้คนในชุมชนมีความรู้และสามารถปรับตัวทางสังคมไปในทิศทางที่เหมาะสมในการดำรงชีวิตในสังคมเมืองได้ ปัจจัยด้านสื่อสารมวลชนทำให้การรับรู้ข่าวสารบริการใหม่ๆ ที่ทันสมัยอยู่เสมอ ปัจจัยดังกล่าวเป็นปัจจัยภายนอกที่ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีการปรับตัวทางสังคมต่อการเปลี่ยนแปลงของเมืองหลัก

ปัจจัยภายในชุมชนย่อยต่อการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยก็คือ ปัจจัยด้านนิเวศ ได้แก่ บริเวณที่ตั้งชุมชน ลักษณะการประกอบอาชีพ ปัจจัยด้านบุคลิกของผู้นำ คณะกรรมการชุมชน เป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมีการปรับตัวทางสังคมด้วย

ผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองหลักต่อชุมชนย่อย

1. ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน

1.1 การเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง

จากตารางที่ 3 จะพบว่าชาวบ้านในชุมชนมีการศึกษาที่สูงขึ้น สาเหตุหนึ่งเกิดจากความช่วยเหลือขององค์กรพัฒนาเอกชน ระบบการศึกษานอกโรงเรียน รวมถึงสื่อโทรทัศน์ วิทยุและหนังสือพิมพ์ อีกทั้งการเลือกตั้ง ส.ส. หรือ ส.จ. ที่มีบ่อยขึ้น น่าจะเป็นปัจจัยกระตุ้นประการหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีการตื่นตัวทางการเมือง รวมไปถึงการเปลี่ยนระบบการปกครองในชุมชนโดยการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนขึ้นมาบริหารในวาระที่กำหนด ซึ่งผลการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองในชุมชนยังส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะต่าง ๆ คือ 1) ชาวบ้านมีส่วนร่วม และปฏิบัติตามมติของคณะกรรมการบริหารชุมชน 2) ชาวบ้านเข้าถึงบริการของรัฐ และติดต่อกับเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบในแต่ละเรื่อง ได้อย่างทันถ่วงที 3) เกิดกลุ่มเครือข่ายองค์กรชุมชนที่เป็นแบบทางการมากขึ้น ซึ่งกลุ่มเหล่านี้รวมตัวขึ้น เพื่อผลประโยชน์ของคนในแต่ละชุมชนที่มีลักษณะปัญหาคล้าย ๆ กัน และ 4) ให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มีศักยภาพมากขึ้น

1.2 ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในครัวเรือน

จากการที่ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมโดยรอบ และมีไฟฟ้า และระบบประปาในชุมชนแล้ว ทำให้ชุมชนมีความสะดวกสบายขึ้น ซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวก เหล่านี้นอกจากชุมชนจะได้รับจากรัฐแล้ว การสนับสนุนจากผู้แทนทางการเมือง และหน่วยงาน พัฒนาเอกชนก็ทำให้ชาวบ้านได้รับความสะดวกต่างๆ เช่นกัน ซึ่งผลกระทบโดยรวมแล้วเกิดทั้งผล ดีและผลเสีย พอสรุปได้ดังนี้

1. ทำให้ชาวบ้านมีชีวิตที่สะดวกสบายและทันสมัยขึ้น
2. ทำให้ชาวบ้านผูกพันกับบริษัทข้ามชาติ และบริษัทใหญ่ ๆ ใน จังหวัดและต่างจังหวัดในฐานะของลูกค้า สิ่งเหล่านี้ทำให้ตัวเลขการขาดดุลการค้ามากขึ้น
3. การพนันมวยคู่ที่เข้ามาพร้อมกับโทรทัศน์ ทำให้ชาวบ้านเกิด นิสัยติดการพนัน และเสียเวลาทำงานในวันเสาร์อาทิตย์
4. รูปแบบการบันเทิงในชุมชนเปลี่ยนไป ก่อนนี้ชาวบ้านนิยมดู หนังสือพิมพ์ ที่เข้ามาฉายในชุมชน เมื่อมีโทรทัศน์ชาวบ้านนิยมดูละครโทรทัศน์ และนิยมชมชอบ ดาราหนังเรื่องมากขึ้น
5. เพิ่มพูนความรู้ และรับรู้ข่าวสารได้ทันเหตุการณ์มากขึ้น โดย พบว่าชาวบ้านปัจจุบันยังนิยมอ่านหนังสือพิมพ์ ฟังข่าววิทยุ และชมข่าวช่วงต่าง ๆ ในแต่ละวันด้วย

1.3 ด้านการพัฒนาชุมชน

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากการขยายตัวของเมือง ทำให้ชาว บ้านเกิดการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว สำหรับกลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น กลุ่มอาชีพ โดยการส่งเสริมอาชีพแม่บ้าน เพื่อเพิ่มรายได้แก่ครอบครัวกลุ่มออมทรัพย์เครดิตยูเนียน เป็นการออมทรัพย์และ ระดมทุนของคนในชุมชน เพื่อใช้เป็นกองทุนพัฒนาชุมชนต่อไป และกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ ที่ เกิดจากความต้องการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของคนในชุมชน รวมถึงการเป็นเครือข่ายของชุมชน ในจังหวัดขอนแก่น และแพร่ขยายถึงเกิดเวทีการแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ การเรียนรู้ระหว่างชุมชน ในจังหวัดภูมิภาคอีสาน เป็นต้น

2. ผลที่ไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชน

2.1 การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจชุมชน

ในระยะแรกตั้งชุมชน ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ค่อนข้าง มากกล่าวคือ ชาวบ้านสามารถผลิตอาหาร เครื่องนุ่งห่มและยารักษาโรค ได้เอง ซึ่งส่วนใหญ่ได้จาก

ผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ต่อมาเมื่อเมืองขยายตามนโยบายเมืองหลัก ชุมชนจึงถูกบีบ
ล้อมไม่สามารถขยายตัวได้ อีกทั้งต้องลดพื้นที่ทำการเกษตรลง และมีชาวบ้านบางคนขายที่ดินให้
กับพ่อค้าภายนอกชุมชน ทำให้ชุมชนมีพื้นที่ลดลง และไม่สามารถควบคุมการเปลี่ยนแปลงภายใน
ชุมชนได้ นอกจากนี้การสร้างถนนตัดผ่านชุมชนเพื่อติดต่อกับเมือง และติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง
ยังเป็นตัวเร่งให้การพึ่งตนเองของชุมชนหมดไปเร็วขึ้นด้วย เพราะเกิดการบริโภคสินค้าจากเมืองเข้า
สู่ชุมชนมากขึ้น ทำให้รายจ่ายของชาวบ้านเพิ่มสูงขึ้นเป็นเงาตามตัว อีกทั้งชาวบ้านเกิดอาชีพที่ต้อง
พึ่งพาอาศัยเมือง เช่น อาชีพรับจ้างซักผ้า อาชีพรับจ้างในโรงงานในเมือง ทำให้คนในชุมชน
ต้องพึ่งพาชุมชนอื่นในการดำรงชีพ

2.2 ด้านนิเวศวิทยา

ก่อนเมืองจะขยายตัวนิเวศวิทยาในชุมชนมีความสอดคล้องกับธรรมชาติรอบๆ
ชุมชน กล่าวคือ ชาวบ้านได้รับอาหารจากธรรมชาติโดยรอบมีทั้ง ปลา สัตว์น้ำ และพืชน้ำต่าง ๆ จาก
หนองทุ่งที่อยู่ติดกับชุมชน นอกจากนี้ยังมีผลิตภัณฑ์จากธรรมชาติ ซึ่งชาวบ้านนำมาปรุงเป็นอาหาร
ยารักษาโรค สร้างบ้านเรือน และปลูกหมอนเลี้ยงไหมทอเป็นเสื้อผ้าใช้ในครัวเรือนได้ด้วย

ต่อมาเมื่อเมืองขยายตัวขึ้น สิ่งแวดล้อมต่างๆ หนองน้ำถูกถมและแปรสภาพ
เป็นเมือง ผลตามมาก็คือ ชาวบ้านต้องทำงานอื่นๆ หาเงินมาซื้ออาหารถูกบริโภคเกือบทุกมื้อ ทำให้
เกิดขยะพลาสติกในชุมชน หนองทุ่งซึ่งเคยเป็นแหล่งน้ำกิน น้ำใช้ และแหล่งผลิตโปรตีนที่สำคัญ
ในชุมชนก็หมดสภาพไปอันเนื่องมาจากขยะดังกล่าว

การซื้ออาหารสำเร็จรูป นอกจากจะบ่งบอกว่าในแต่ละครัวเรือนไม่มีเวลาใน
การประกอบอาหาร และความไม่เพียงพอในการผลิตอาหารในครัวเรือนแล้ว มีขยะพลาสติก และ
รายจ่ายเพิ่มมากขึ้นด้วย

2.3 ด้านคุณภาพชีวิต

การขยายตัวของเมืองทำให้ ชาวบ้านส่วนมากมีค่านิยมในการส่งบุตรหลาน
เรียนสูงขึ้น การเรียนก็ไม่แน่ว่าจะช่วยให้อุณหภูมิชีวิตดีขึ้นได้ ชาวบ้านโดยทั่วไปไม่มั่นใจใน
อนาคตของบุตร หลังจากจบการศึกษาแล้ว แต่ก็ยังส่งให้เรียนเช่นเดิม โดยหวังเพียงต้องการให้ทำงาน
ทำ และสามารถเลี้ยงดูตนเองได้ก็พอ

การยอมรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ เนื่องจากชุมชนอยู่ติดเมือง ทำให้พบเห็นและ
ได้รับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้ชุมชนสามารถยอมรับสิ่งแปลกใหม่ได้ เช่น การปรับ
ระบบการปกครองในชุมชน การใช้เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามศักยภาพการรับสิ่งใหม่ๆ ระหว่างคนรุ่นพ่อแม่กับเยาวชนหนุ่มสาวแตกต่างกันมาก ทำให้คนรุ่นพ่อแม่มีทัศนคติต่อคนหนุ่มสาว ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และมีพฤติกรรมบางอย่างขวางหูขวางตา ทั้งนี้เป็นเพราะอิทธิพลจากสื่อสารมวลชน โดยเฉพาะโทรทัศน์ นิตยสารจำพวกดารา ตลอดจนการเข้าไปเรียน และทำงานในเมือง ทำให้คนรุ่นเก่าตามไม่ทัน

2.4 ด้านวัฒนธรรมชุมชน

จากสภาพชุมชนที่เปลี่ยนไป ทำให้บทบาททางวัฒนธรรมชุมชนต่อวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงลดความสำคัญลง จะเห็นได้ว่าชุมชนไม่สามารถสืบทอดประเพณีชุมชนบางอย่างได้ เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ เนื่องจากสภาพบ้านเรือนที่แออัด และไม่มีห้องทุ่งและบริเวณกว้าง ทำให้ชาวบ้านต้องเลิกปฏิบัติตามฮีต 12 คอง 14 บางอย่างไป แต่ยังคงประเพณีชุมชนบางอย่างปฏิบัติกันอยู่เช่น การทำบุญตักบาตร การทอดกฐิน การทอดผ้าป่า เป็นต้น การนับถือปู่ตายังคงปฏิบัติสืบกันมา อย่างสม่ำเสมอ จึงอาจกล่าวได้ว่าโดยส่วนลึกแล้วแม้ว่าหลายสิ่งจะเปลี่ยนไป แต่ในเรื่องความเชื่อ ประเพณีการนับถือปู่ตายังยึดมั่นกันอย่างเหนียวแน่น

2.5 ระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

จากการเปลี่ยนแปลงในการใช้ประโยชน์จากที่ดิน ทำให้ความหมายของ “ที่ดิน” เปลี่ยนตามไปด้วย กล่าวคือ ที่ดินเปลี่ยนไปเป็นต้นทุนในการประกอบการต่างๆ ผู้ที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเท่านั้นจึงจะสามารถใช้สิทธิในที่ดินนั้นๆ ได้ ดังนั้นจึงทำให้เกิดการสะสมทุน โดยการถือครองที่ดินในกลุ่มผู้มีอำนาจและมีฐานะทางเศรษฐกิจดี การมีการให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินในรูปของ “โฉนดที่ดิน” ในชุมชนย่อยผู้ที่ได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่อาศัยอยู่ติดถนน และกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองในท้องถิ่น เกิดความแตกต่างระหว่างชนชั้นในชุมชน คือ กลุ่มที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินและกลุ่มที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ซึ่งยังเกิดความแตกต่างทางเศรษฐกิจด้วย กล่าวคือ กลุ่มที่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินยังผลให้สามารถทำการซื้อขาย-แลกเปลี่ยนที่ดิน เป็นเงินตราเพื่อใช้ในค่าครองชีพ และเป็นเครื่องช่วยในการปรับตัวทางสังคมด้วย ส่วนกลุ่มที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ก่อให้เกิดความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย และเป็นกลุ่มที่ขัดกับอำนาจรัฐบาล กล่าวคือ เป็นกลุ่มประท้วงเพื่อขอความยุติธรรม ในการตัดสินใจให้อยู่ในที่ดินสาธารณะประโยชน์ต่อไป ทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ไม่สามารถปรับตัวทางสังคมได้ดีเท่าที่ควร

2.6 ด้านปัญหาสังคมในชุมชน

การขยายตัวของเมืองทำให้ชุมชนเกิดปัญหาสังคมหลายอย่าง แต่ละละลอกของการเปลี่ยนแปลง ชุมชนต้องปรับตัวเพื่อลดความรุนแรงของปัญหาทุกครั้ง ปัญหาสังคมที่พบในชุมชนได้แก่ ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย ปัญหาการหย่าร้าง ปัญหาการว่างงาน การเล่นเกมพนัน และห่วยได้ดิน จะเห็นว่าประเด็นปัญหาต่างๆ ในชุมชนเป็นต้นเหตุของปัญหาทางสังคมที่สำคัญในทุกวันนี้ การพัฒนาเมืองหลักทุกโครงการจึงกระทบต่อชุมชนย่อย ก่อให้เกิดปัญหาแก่ชุมชนย่อยดังกล่าวขึ้นทุกครั้ง

จากการขยายตัวของเมืองหลัก ทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนโดยรอบตัวเมือง หลาย ๆ ด้านอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง ระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน จากเดิมกรรมสิทธิ์ในที่ดินเกิดจากการทำประโยชน์ในที่ดิน มาเป็นกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่เกิดจากอำนาจรัฐ ผลกระทบต่อการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน ซึ่งแต่เดิมชุมชนพึ่งพิงตลาดน้อยมาก มาเป็นการพึ่งพิงตลาดอย่างมาก ทั้งในการเป็นแรงงานรับจ้าง การซื้อปัจจัยสี่ และการซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากเมืองมากขึ้น ผลกระทบทางสภาพนิเวศน์วิทยา คือแหล่งอาหาร และน้ำ ซึ่งจากเดิมในชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ เป็นการขาดแคลน และทำให้รายจ่ายค่าอาหารสูงขึ้น ผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงระบบบริหาร การปกครองในชุมชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่ทั้งจากรัฐและเอกชน เข้ามาติดต่อดำเนินกิจกรรมกับชุมชนมากขึ้น น่าจะเป็นเหตุให้ชาวบ้านกล้าแสดงความคิดเห็น กล้าติดต่อและคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่มากขึ้น ทำให้เข้าถึงการบริการขั้นพื้นฐานของรัฐ และมีการรวมกลุ่มแบบเป็นทางการมากขึ้น

ผลกระทบจากความทันสมัย ยังทำให้ในชุมชนมีเครื่องอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน รูปแบบการบันเทิงหันมานิยมดูโทรทัศน์ ส่วนหนึ่งล้อมผ้าลดลง มีการศึกษาสูงขึ้น มีการหายไปของประเพณีชุมชนบางอย่าง ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญมาก เพราะชาวบ้านไม่สามารถผลิตซ้ำภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แต่ความเชื่อเกี่ยวกับผีและพุทธ ได้รับผลกระทบน้อย

ปัญหาในการปรับตัวทางสังคมของชุมชน

1. ปัญหารายได้ต่ำ และปัญหาความไม่มั่นคงของอาชีพ

ปัญหารายได้ต่ำ จากการศึกษาพบว่าครอบครัวที่มีฐานะยากจนมีรายได้น้อยไม่เพียงพอต่อการจ่ายในแต่ละวัน ในจำนวนนี้มีรายได้น้อยกว่าเกณฑ์ค่าแรงขั้นต่ำในจังหวัดขอนแก่น คือ ต่ำกว่า 125 บาท ซึ่งปัญหานี้เกิดเนื่องจากแรงงาน ไม่มีคุณภาพตามความต้องการของตลาดแรงงาน นอกจากนี้

นี่ลักษณะการประกอบอาชีพของคนในชุมชนยังมีลักษณะไม่มั่นคงด้วย ปัญหาดังกล่าวเป็นอุปสรรคต่อการปรับตัวทางสังคมของชาวบ้านในชุมชนย่อย กล่าวคือ มีรายได้ไม่เพียงพอต่อค่าครองชีพที่สูงขึ้นตามผลการขยายตัวของเมืองหลัก ซึ่งทำให้ชาวบ้านต้องแก้ไขปัญหาคือการกู้ยืมเงินจากเพื่อนบ้าน ญาติพี่น้อง และการเสียดอก เช่น แทงหวย เล่นการพนัน เป็นต้น ก่อให้เกิดปัญหาหนี้สิน และเกิดปัญหาต่อเนื่องของเด็กขาดสารอาหาร ปัญหาขาดแคลนอาหาร เป็นต้น

นอกจากนี้สภาพความไม่มั่นคงในอาชีพ ก็เป็นอุปสรรคในการปรับตัวทางสังคมของชาวบ้าน กล่าวคือ การปรับเปลี่ยนงานบ่อยๆ ทำให้ไม่เกิดความต่อเนื่องในหน้าที่การงานทำให้รายได้ไม่เพิ่มขึ้น และแก้ปัญหาโดยการยืมเงินมาใช้ ดังนั้นเมื่อต้องเปลี่ยนงานหรือหมดสภาพการทำงานจึงไม่สามารถจ่ายเงินที่นำมาใช้ล่วงหน้าได้ ทำให้เกิดปัญหาหนี้สินตามมาอีก

2. ด้านสิ่งแวดล้อม

ปัจจุบันกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนขยายตัวอย่างรวดเร็วในขอบเขตพื้นที่เท่าเดิม ทำให้สภาพที่อยู่อาศัยส่วนหนึ่งมีสภาพเป็นแหล่งเสื่อมโทรม เนื่องจากไม่สามารถปรับตัวให้มีสภาพดีขึ้นได้ เพราะขาดเงินทุน ยังมีกลุ่มคนภายนอกเข้ามาอาศัยในชุมชนเพิ่มขึ้นด้วย ทั้งในท้องถิ่นเช่า และอพยพเข้ามาในชุมชน ซึ่งยิ่งเพิ่มปัญหามากขึ้น

สภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมที่พบในชุมชน ได้แก่ ปัญหาขยะ ปัญหาการระบายน้ำเสียและสภาพที่อยู่อาศัยเสื่อมโทรม ถึงแม้ว่าในชุมชนจะมีถังขยะวางไว้ตามแหล่งต่าง ๆ แต่ก็ยังไม่ทั่วบริเวณ นอกจากนี้ในบางพื้นที่ร่องน้ำเสียในชุมชนยังเป็นร่องดิน ทำให้น้ำขังเน่าเหม็น และขึ้นแฉะในฤดูฝน ทำให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพตามมาด้วย

3. การพนัน

นอกจากปัญหารายได้ต่ำ และความไม่แน่นอนของอาชีพแล้ว การเล่นเกมการพนัน และการหมุน เงินนอกระบบหรือการตั้งวงแชร์มีอยู่เป็นจำนวนมาก เมื่อใครต้องการใช้เงินอย่างเร่งด่วน ก็สามารถเปียแชร์เพื่อนำเงินไปใช้ได้ และจะเปียแชร์ในอัตราดอกเบี้ยสูงกว่าความเป็นจริง เมื่อต้องการเงินด่วนทำให้ต้องแบกรับดอกเบี้ยเพิ่มจากการส่งงวดแชร์ประจำอีก

การเล่นเกมการพนันเป็นกิจกรรมที่คนส่วนใหญ่นิยมเล่นกันมาก ซึ่งพบได้ทั้งในกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มผู้ชายและเด็กนักเรียน การเล่นเกมการพนันเป็นเรื่องของการเสียดอก ทำให้เกิดการสูญเสียทางเศรษฐกิจ สังคมเป็นอย่างมาก และยังไม่มียุทธศาสตร์หรือองค์กรใดเข้ามาช่วยเหลือ แม้กลุ่มชุมชนเองก็ไม่มีใครสนใจปัญหานี้

4. ด้านสุขภาพ

แม้ปัจจุบันทางราชการจะมีแผนสาธารณสุขมูลฐาน ที่มุ่งให้บริการด้านสุขภาพอนามัยแก่ชาวบ้านในชุมชนย่อย ด้วยการอบรมบุคคลที่มีพื้นความรู้สามัญในชุมชนให้เป็น ผสส. และ อสม. ก็ตาม แต่ความเข้าใจเรื่องการรักษาสุขภาพตนเอง ยังไม่แพร่หลาย เมื่อมีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยเล็กน้อยก็พึ่งพาหมอและยาแผนปัจจุบัน และยังไม่มีความคิดใดๆ เกี่ยวกับดูแลสุขภาพของคนในชุมชน กลายเป็นปัญหาและภาระของครอบครัวเพิ่มมากขึ้น

วิธีแก้ไขปัญหาในการปรับตัวของชุมชน

เมื่อเกิดสภาพที่ไม่เหมาะสมในการดำรงชีพ ทำให้เกิดการปรับตัวเพื่อความเหมาะสมในการอยู่รอดต่อไป ในการปรับตัวนี้ยังเกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นมา ซึ่งนั่นหมายถึง ความไม่สามารถปรับตัวนั่นเอง การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจึงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากทั้งภายใน และภายนอกชุมชน มาช่วยสนับสนุนในการปรับตัวเพื่อให้เกิดภาวะที่เหมาะสมในการดำรงชีพต่อไป ชุมชนย่อยบ้านบะขามได้ปรับตัวเพื่อแก้ปัญหา ดังนี้

1. การจัดตั้งคณะกรรมการบริหารชุมชน

ผู้นำชุมชน และคณะกรรมการบริหารชุมชน เป็นองค์กรชุมชนระดับแรกที่รับรู้ปัญหาและแก้ปัญหาชุมชน โดยเสนอโครงการเพื่อแก้ปัญหาคู่หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้อย่างเหมาะสมและทันที่

คณะกรรมการชุมชนได้จากการเลือกตั้ง สมาชิกในชุมชน โดยอยู่ในวาระ ดังนั้น คณะกรรมการชุมชนจึงแสดงความสามารถในการแก้ไขปัญหาของชุมชน จากการบริหารชุมชนที่ผ่านมา มีแนวโน้มว่าชาวบ้านยอมรับ และให้ความร่วมมือในการบริหารงานชุมชน โดยคณะกรรมการชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวแทนของสมาชิกในชุมชน ในการแก้ปัญหาชุมชนในระดับต่อไป

2. การจัดตั้งเจ้าหน้าที่อาสาสมัครสาธารณสุขชุมชน

การเข้าร่วมฝึกอบรม อสม. เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาทางหนึ่ง ที่จะทำให้ชุมชนมีแกนนำหรือตัวประสานประโยชน์ ระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานด้านสาธารณสุข เพื่อให้ชาวบ้านเข้าถึงและได้รับประโยชน์ด้านสาธารณสุขอย่างเต็มที่ ดังนั้นวิธีแก้ปัญหาด้านสาธารณสุขในชุมชน จะก่อประโยชน์สูงสุด หากชาวบ้านเข้าร่วมการฝึกอบรม อสม. และนำความรู้ที่ได้รับมาเผยแพร่ให้เพื่อน

ผู้ และเข้าใจสามารถทำการพยาบาลเบื้องต้นได้ โดยไม่ต้องเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาล หรือคลินิกเอกชน เพื่อจะได้ไม่เพิ่มรายจ่ายในครอบครัวอย่างไม่จำเป็น

3. เข้าร่วมการจัดตั้งองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการ

การเข้าร่วมในการจัดตั้งองค์กรอย่างเป็นทางการ เป็นวิธีที่ดีที่สุดในการแก้ไขปัญหานี้ เนื่องจากการเข้าร่วมในรูปแบบขององค์กรชุมชน เป็นการสร้างพลังชุมชน เพื่อเรียกร้องความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ที่แต่ละชุมชนยังขาดอยู่หากชุมชนต่างเรียกร้อง ขอความช่วยเหลือ ในการแก้ไขปัญหานี้เพียงชุมชนของตน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินการแก้ไขปัญหานี้ ในรูปแบบเดียวกันกับอีกหลายๆ ชุมชน จึงเป็นการดำเนินการที่ซ้ำซ้อน เพื่อประโยชน์สูงสุดชุมชนจึงควรรวมกลุ่ม เพื่อเรียกร้องขอความช่วยเหลือในปัญหาที่มีลักษณะคล้าย ๆ กัน เพื่อชุมชนจะได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการแก้ไขปัญหานี้ของแต่ละชุมชน ซึ่งชุมชนอาจแก้ไขปัญหานี้ที่ตนคิดว่าไม่สามารถแก้ไขให้แก้ไขได้ในที่สุด และยังเป็นการระดมความคิด เพื่อหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกัน ระหว่างชาวบ้าน นักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วย

ชุมชนและชาวบ้าน ต้องเป็นแกนหลักในการคิดและตัดสินใจในการแก้ไขปัญหานี้ของตน ถ้าชุมชนมีความเข้มแข็งพอ หน่วยงานภายนอกจะเกิดการยอมรับและให้การสนับสนุน ส่วนหน่วยงานรัฐ เอกชน และคนภายนอกที่เข้าไปร่วมงาน ควรเป็นผู้สนับสนุน ที่ไม่จำเป็นต้องใช้บทบาทชี้นำเสมอไป การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ต้องประสานให้ได้ทั้งระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการ และต้องผลักดันให้เกิดการประสานแผนงานด้วย ต้องวางแผนพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชนควบคู่ไปกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ โดยให้สอดคล้องกับสถานการณ์ภายนอกด้วย

การประสานภายในชุมชนต้องประสานทั้งผู้นำทางการและผู้นำธรรมชาติ รวมทั้งให้มีการสื่อสารกับสมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึง เมื่อประชาชนเห็นพลังของการรวมกลุ่ม ก็จะเกิดความร่วมมือ และความสามัคคีในการดำเนินกิจกรรมต่อไป

ส่วนการทำกิจกรรมกลุ่มของชุมชนต้องพิจารณา คือ การทำกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ ต้องไม่คิดเพียงแต่ออมไว้เพื่อให้ได้กู้จาก พวม. 10 เท่า แต่ควรตระหนักถึงการรวบรวมสะสมทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ หรือการทำธุรกิจชุมชนต่อไป การพัฒนาสิ่งแวดล้อมต้องไม่คิดเพียงแต่การพัฒนาเชิงวัตถุ แต่ควรคำนึงถึงการพัฒนาสภาพแวดล้อมทางสังคมควบคู่กันไปด้วย และชาวบ้านควรมีสถาบันการเงินของตนเอง ดอกผลที่ได้จากการฝากออมทรัพย์และการบริการสินเชื่อสามารถนำมาพัฒนาชุมชน และสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านได้

นอกจากนี้กฎหมายไทยบางฉบับยังล้าหลัง ต้องร่วมกันผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
ตัวบทกฎหมาย ให้สนองต่อการแก้ไขปัญหาของชุมชนแออัด เช่นการรับรองสิทธิของชาวชุมชน
การใช้ประโยชน์ที่ดิน เป็นต้น ต่อไป

บทที่ 7

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องการปรับตัวทางสังคมของชุมชนในเมือง กรณีศึกษาชุมชนย่อยบ้านบะขาม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาลักษณะการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยในการปรับตัว เจือไนหรือปัจจัยในการปรับตัวทางสังคม การขยายตัวของเมืองที่มีผลกระทบทางสังคมต่อชุมชนเมือง พร้อมทั้งปัญหาอุปสรรคและแนวทางแก้ไขปัญหา

การวิจัยครั้งนี้จะได้ทราบถึง องค์ความรู้ในการดำรงอยู่ของชุมชน เจือไน หรือปัจจัยในการปรับตัวของชุมชน ปัญหาอุปสรรค วิธีแก้ไขปัญหา และข้อเสนอแนะ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงานพัฒนาที่เหมาะสมต่อไป

การดำเนินการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบกึ่ง โครงสร้างและสัมภาษณ์แบบเจาะลึกตามประเด็นศึกษา จากกลุ่มเป้าหมายจำนวน 332 หลังคาเรือน 351 ครอบครัว ภายใต้กรอบแนวคิดการพัฒนาเมืองหลัก การปรับตัวของบุคคลและชุมชน ชุมชนและองค์กรชุมชน และการพัฒนาสังคม ระยะเวลาในการศึกษาใช้เวลาในช่วง เดือนพฤศจิกายน 2539 เป็นต้นมา

ลักษณะในการปรับตัวทางสังคมของชุมชน

จากการขยายตัวของเมืองขอนแก่นพบว่า ทำให้ชุมชนย่อยบ้านบะขามปรับตัวทางสังคมในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. ด้านครอบครัว

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว และเครือญาติมีความห่างเหินขึ้นมาก โดยพ่อแม่มีอำนาจเริ่มแรกลดน้อยลง มีสถาบันต่างๆ ในสังคมเข้ามาทำหน้าที่แทนหน้าที่บางอย่างของครอบครัว ในการเลือกคู่ครอง จารีตประเพณี และพิธีกรรมมีการยึดหยุ่นมากขึ้น

2. ด้านความเสมอภาคระหว่างหญิงกับชาย

ผู้หญิงมีบทบาท และภาระการหาเลี้ยงครอบครัวมากขึ้น และยังมีบทบาทในการบริหารชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มแม่บ้านเป็นหัวเรี่ยวหัวแรง ในการจัดกิจกรรมด้านต่างๆ ในชุมชน และยังได้รับการสนับสนุนในการบริหารชุมชนระดับภูมิภาคด้วย

3. ด้านการแก้ปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว

หากประนีประนอมกันไม่ได้ ส่วนใหญ่แก้ปัญหาโดยการหย่าร้าง เพื่อนบ้านหรือผู้ที่มีอาวุโสกว่ามีบทบาทสำคัญในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้งต่างๆ ภายในครอบครัว

4. ด้านสาธารณสุข

คนส่วนใหญ่ฝากความหวังไว้ที่แพทย์แผนปัจจุบัน และใช้สิทธิตามบัตรประกันสุขภาพในการเข้ารับการรักษาพยาบาลมากขึ้น แต่มีแนวโน้มแสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนร่วมมือกันในการรักษาสุขภาพอนามัย และสิ่งแวดล้อมชุมชนและมีส่วนร่วมในด้านสาธารณสุขชุมชนมากขึ้น โดยการเข้ารับการอบรมเป็น อสม. และการบริการชุมชนต่างๆ

5. ด้านการศึกษา

การศึกษาในระบบยังมีข้อควรแก้ไขการจัดหลักสูตรและวิธีการเรียนการสอน ส่วนการศึกษานอกระบบนั้น สื่อหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ เป็นแหล่งให้ความรู้ที่สำคัญที่สุด

6. ด้านวัฒนธรรมและศาสนา

ระบบค่านิยมดั้งเดิม คือ ความกตัญญูและความเชื่อถือในระบบอาวุโส ยังเป็นค่านิยมหลักของชาวบ้านในชุมชน การเปลี่ยนแปลงอาชีพ และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ยังทำให้ประเพณีชุมชนบางอย่างหายไปด้วย แต่ความเชื่อเกี่ยวกับปู่ตายังคงมีอยู่ในชุมชน ส่วนพุทธศาสนามีลักษณะเป็นรูปธรรมมากขึ้น มีเหตุผลมากขึ้น แม้ว่าโดยทั่วไปยังเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ และประเพณี

7. ด้านการเมืองและการปกครอง

ชาวบ้านมีทัศนคติต่อระบอบประชาธิปไตยดีขึ้น เพราะมีบทบาทในด้านการบริหารมากขึ้น ลักษณะของผู้นำต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถในการติดต่อประสานงาน เป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์และมีความซื่อตรงในการพัฒนาชุมชน

8. ด้านการนันทนาการ

มีการบริโภคนันทนาการแบบเบ็ดเสร็จจากในเมืองมากกว่านันทนาการในชุมชน เช่น ตามแหล่งศูนย์การค้าต่างๆ และบริการในเมือง เป็นต้น

9. ด้านค่านิยม

ภายในชุมชนปรับตัวโดยเน้นความสะดวกสบาย ความทันสมัย และมีค่านิยมในการรับสิ่งใหม่มากขึ้น เช่น ค่านิยมการบริโภค ค่านิยมการแต่งกาย ค่านิยมการประกอบอาชีพ ค่านิยมที่อยู่อาศัย และค่านิยมการรับสิ่งใหม่ ทำให้เกิดภาระในการหาเงินมาใช้ตามค่านิยมเหล่านั้น

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวทางสังคมของชุมชน

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยในเมืองหลักขอนแก่น จากการศึกษาสรุปลได้ว่า ปัจจัยภายนอกมีอิทธิพลมากกว่าปัจจัยภายใน

1. ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายนอกต่อการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อย ได้แก่ การประสานบทบาทอย่างเหมาะสม ระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรของรัฐ นักวิชาการ และกลุ่มชาวบ้าน โดยการมีกลุ่มชาวบ้านเป็นแกนหลักในการแก้ไขปัญหา ประสานงาน เจรจาต่อรอง และดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชน

2. ปัจจัยภายใน

ปัจจัยภายในชุมชนย่อยต่อการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยก็คือ ลักษณะทางนิเวศน์วิทยา ได้แก่ บริเวณที่ตั้งชุมชน ลักษณะการประกอบอาชีพ ปัจจัยด้านบุคลิกของผู้นำ คณะกรรมการชุมชน และชาวบ้านในชุมชนยังให้ความร่วมมือ เพื่อรักษาสุขอนามัยและลดมลภาวะต่างๆ ในชุมชนด้วย

การเกิดกลุ่มกิจกรรมต่างๆ เป็นการเตรียมการแก้ไขปัญหาชุมชน โดยเฉพาะปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเมือง ปัญหาความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย และยังให้เกิดการพัฒนากิจกรรมอื่นๆ เป็นสวัสดิการพื้นฐานของชุมชน เช่น การฌาปนกิจ กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น

ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกดังกล่าว เป็นวิธีแก้ไขปัญหาในการปรับตัวทางสังคม ของชุมชนอีกด้วย คือ นอกจากชาวบ้านภายในชุมชนต้องร่วมมือกันแล้ว ยังต้องร่วมมือกับชาวบ้านในชุมชนอื่นๆ เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาอีกด้วย

โดยสรุปปัจจัยการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยมีอยู่หลายปัจจัย กล่าวคือ ปัจจัยด้านสาธารณูปโภคในชุมชนทำให้คนในชุมชนย่อยมีความเป็นอยู่ดีขึ้น การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยเร่งให้เกิดการปรับตัวทางสังคมของชุมชนได้เร็วยิ่งขึ้น ระบบการศึกษา หน่วยงานรัฐและเอกชน ยังทำให้คนในชุมชนมีความรู้และสามารถปรับตัวทางสังคม ไปในทิศทางที่เหมาะสมในการดำรงชีวิตในสังคมเมืองได้ ปัจจัยด้านสื่อสารมวลชนทำให้การรับรู้ข่าวสารบริการใหม่ๆ ที่ทันสมัยอยู่เสมอ ปัจจัยดังกล่าวเป็นปัจจัยภายนอกที่ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีการปรับตัวทางสังคม ต่อการเปลี่ยนแปลงของเมืองหลัก

ผลกระทบทางสังคมของชุมชนย่อย ที่เกิดจากการขยายตัวของเมืองหลัก

การขยายตัวของเมืองหลักบีบบังคับให้ชุมชนย่อยบ้านบะขาม เกิดการปรับตัวสู่ความทันสมัย พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม และสังคมที่เปลี่ยนไป ได้แก่ การส่งบุตรหลานให้ศึกษาเล่าเรียนสูงขึ้น องค์กรรัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนในการส่งเสริมในการศึกษาดังกล่าว ค่าครองชีพที่สูงขึ้นทำให้ภายในชุมชนรู้จักวางแผนครอบครัว และมีทัศนคติที่ดีต่อการพัฒนาชุมชน ผลกระทบอีกด้านหนึ่งคือ ทำให้ประเพณีชุมชนบางอย่างหายไป และเกิดปัญหาสังคมขึ้นภายในชุมชน เช่น การเล่นการพนัน ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

จากการขยายตัวของเมืองหลักดังกล่าว ยังทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนในแนวกว้างและลึก คือ มีผลกระทบต่อระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ต่อศักยภาพในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจของชุมชน สภาพนิเวศน์วิทยาชุมชน และการเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการปกครองในชุมชน ตลอดจนการเข้ามาติดต่อของเจ้าหน้าที่ทั้งภาครัฐและเอกชน เป็นเหตุให้ชาวบ้านกล้าแสดงความคิดเห็น กล้าติดต่อและคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่มากขึ้น ทำให้เข้าถึงการบริการขั้นพื้นฐานของรัฐ และมีการรวมกลุ่มแบบเป็นทางการมากขึ้น

ปัญหาในการปรับตัวทางสังคมของชุมชน

ปัญหาในการปรับตัวทางสังคมของชุมชนช้อยบ้านบะขาม ในเมืองหลักจังหวัดขอนแก่น สรุปได้ว่า ปัญหาหลายได้ต่ำและสภาพความไม่มั่นคงในอาชีพ เป็นอุปสรรคในการปรับตัวทางสังคมของชาวบ้าน กล่าวคือ การปรับเปลี่ยนงานบ้อยทำให้ไม่เกิดความมั่นคงก้าวหน้าในหน้าที่การทำงานทำให้เกิดปัญหาหนี้สินตามมาในที่สุด

สภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมที่พบในชุมชน ได้แก่ ปัญหาขยะ ปัญหาการระบายน้ำเสียและสภาพที่อยู่อาศัยเสื่อมโทรมซึ่งก่อให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพตามมาได้

การเล่นการพนันกลายเป็นกิจกรรมที่คนส่วนใหญ่นิยมกันมาก ซึ่งพบได้กับคนทุกกลุ่มอายุในชุมชน การเล่นการพนันเป็นเรื่องของการเสี่ยงเพื่อเพิ่มโอกาสทางเศรษฐกิจ ซึ่งความจริงทำให้เกิดการสูญเสียทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ดังนั้นจำเป็นต้องปรับปรุงและแก้ไขนิสัยของปัจเจกบุคคลที่ยังชอบเล่นการพนัน

วิธีแก้ปัญหาในการปรับตัวของชุมชน

วิธีแก้ปัญหาในการปรับตัวของชุมชน วิธีแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านบะขามมีดังนี้

1. โดยการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน ซึ่งคณะกรรมการต้องแสดงความสามารถ ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน จากการบริหารชุมชนที่ผ่านมา มีแนวโน้มว่าชาวบ้านยอมรับ และให้ความร่วมมือในการบริหารงานชุมชน โดยคณะกรรมการชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นตัวแทนของสมาชิกในชุมชน ในการแก้ปัญหาชุมชนในระดับต่อไป
2. การให้ความร่วมมือกับทางราชการ และองค์กรพัฒนาเอกชน จึงเป็นแนวทางแก้ไข ปัญหาทางหนึ่ง ที่จะทำให้ชุมชนมีแกนนำ หรือตัวประสานประโยชน์ระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าถึงบริการและได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่
3. การเข้าร่วมในการจัดตั้งองค์กรอย่างเป็นทางการ โดยการร่วมมือกับภาครัฐ และเอกชน นักวิชาการและกลุ่มประชาสังคมต่างๆ ในชุมชน เป็นการสร้างพลังชุมชน ซึ่งชาวบ้านสามารถนำมาพัฒนาชุมชน และสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านได้ต่อไป

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัย

จากการศึกษาวิจัยการปรับตัวทางสังคมของชุมชนย่อยในเมือง ดังกล่าวข้างต้น มีข้อเสนอบางประการเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาชุมชนย่อยในเมือง และเป็นแนวทางในการวิจัย ต่อไปดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาชุมชน

1.1 การพัฒนาชุมชนต้องมีสตรีเข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่ระดับวางแผน ไปจนถึงระดับปฏิบัติการ ในขณะเดียวกันจะต้องส่งเสริมความรู้ให้สตรีชนบท เข้าใจสิทธิ ความเสมอภาค และเสรีภาพ ในการแสดงความคิดเห็นต่างๆ ต่อชุมชน

1.2 ควรกำหนดวัตถุประสงค์ของกลุ่มต่างๆ อย่างชัดเจน เพื่อเป็นสิ่งจูงใจให้สมาชิกเข้าร่วมกิจกรรม เมื่อทุกคนเห็นว่าให้ประโยชน์แก่ตัวเขาเอง ก็จะเข้าร่วมอย่างแข็งขัน เช่น กลุ่มออมทรัพย์มีวัตถุประสงค์ให้สมาชิกกู้ยืมเงิน ไปลงทุนเพื่อประกอบอาชีพ หรือช่วยสงเคราะห์สมาชิกที่เดือดร้อน เป็นต้น

การมีส่วนร่วมอาจแสดงออกในรูปของการสนับสนุนด้านแรงงาน ด้านการเงิน การเข้าร่วมการประชุม หรือการเป็นกรรมการบริหารกลุ่ม เป็นต้น

1.3 การพัฒนาชุมชนต้องอาศัยพลังชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการปกครอง

1.4 การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านที่มีอยู่แล้ว เนื่องจากปัจจุบันทุกชุมชนมีองค์กรชาวบ้าน ทั้งที่จัดตั้งโดยรัฐ เอกชน และผู้นำชาวบ้านจัดตั้งขึ้นเอง แนวทางการพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรมีดังนี้ (สัมพันธ์ เตชะธริก, 2539: 12-15)

1.4.1 การพัฒนาผู้นำองค์กรชาวบ้าน ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จ คือ เป็นคนดี มีความรู้ กล้าตัดสินใจเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน มีเงินทุน มีการสนับสนุน จากหน่วยงานของรัฐและเอกชน มีการบริหารจัดการที่ดี การแก้ไขปัญหาในชุมชนต้องสร้างความเข้มแข็งขององค์กร โดยให้ผู้นำหลายประเภท หลายบทบาทช่วยกันทำงาน

1.4.2 การเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ แนวความคิด กระบวนการแก้ไขปัญหา การทำงานเป็นทีม การวางแผนจากชาวบ้าน การถ่ายทอดความคิดสู่ประชาชน การอบรมศึกษาดูงาน เน้นการพัฒนาทางความคิดของกรรมการ และสมาชิกเป็นหลักการพัฒนาชุมชน

สำหรับเรื่องการเมืองเน้นให้ผู้อาศัยมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน หรือได้สิทธิใช้ที่ดินในระยะยาว ประเด็นที่เสนอให้พิจารณาคือ มาตรการที่จะให้บรรลู่เป้าหมายจะต้องทำอย่างเป็นระบบต่อเนื่อง และกำหนดเป็นนโยบาย และมีมาตรการแผนการปฏิบัติที่ชัดเจน มาตรการสำคัญเหล่านั้นจะเกี่ยวข้องกับ ที่ดิน เงิน กฎหมาย การมีส่วนร่วมของประชาชน เอกชนและหน่วยงานรัฐ และการปรับโครงสร้างองค์กรของรัฐ

1) ที่ดิน รัฐต้องมีมาตรการแทรกแซง ยับยั้ง และควบคุมการกระทำ เพื่อให้ที่ดินมีราคาสูงเกินความสามารถของคนจนที่จะมีกรรมสิทธิ์ของตนได้ ต้องกระจายโอกาสการถือครองที่ดิน มาตรการดังกล่าวอาจควบคุมถึงการจำแนกประเภทที่ดิน กำหนดสัดส่วนการใช้ที่ดินแต่ละประเภท กำหนดเงื่อนไขการถือครองที่ดินแต่ละประเภท

2) ด้านการเงิน รัฐต้องมีมาตรการช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในสังคมทั้งปริมาณและคุณภาพ ทั้งนี้เพื่อให้เขาได้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีโอกาสในการพัฒนาตนเองและสังคมต่อไป ไม่คิดเฉพาะผลตอบแทนเชิงเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ถึงแม้ชุมชนมีกลุ่มออมทรัพย์ หรือได้รับความช่วยเหลือบ้างแล้ว จากองค์กรพัฒนาเอกชน แต่ขีดความสามารถก็ยังไม่เพียงพอจะแก้ไขปัญหาได้ทันเวลา รัฐต้องกำหนดรูปแบบการช่วยเหลือ อาทิ เงินทุนหมุนเวียนในการซื้อที่ดิน เงินกู้ยืมดอกเบี้ยต่ำในโครงการที่อยู่อาศัย เงินช่วยเหลือสมทบด้านสาธารณสุขโลก งบประมาณต่อเนื่องในการพัฒนาคุณภาพชีวิต เช่น อาชีพ การศึกษา สุขภาพ เป็นต้น

3) ด้านกฎหมาย อาจรวมกฎหมายที่เกี่ยวข้องเป็นกฎหมายพิเศษอีกฉบับหนึ่ง ที่มีเจตนารมณ์ของกฎหมาย เพื่อส่งเสริมความมั่นคงในการอยู่อาศัยของคนจนอย่างชัดเจน เพื่ออำนวยความสะดวกดำเนินงานขั้นตอนการปฏิบัติ

4) ด้านการมีส่วนร่วมขององค์กรประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชน รัฐต้องให้ความสำคัญและการยอมรับการเกิดและการดำรงอยู่ขององค์กร หรือสถาบันของประชาชนผู้มีปัญหา และเป็นการยอมรับที่มีช่องทางในทางปฏิบัติ ที่เขาสามารถเข้าร่วมในกระบวนการวางแผนและพัฒนาได้

5) การส่งเสริมและยอมรับองค์กรประชาชน คือ การสนับสนุนให้ชาวบ้านรวมตัวกันในระดับชุมชน และระหว่างชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ สหกรณ์ กลุ่มประสานงาน เป็นต้น รัฐควรส่งเสริมให้องค์กรเหล่านี้พัฒนาได้ เช่น การช่วยเหลือทางการเงินด้านธนาคารช่วงแรก ช่วยเหลือให้การศึกษาด้านเทคนิค นอกจากนั้นต้องยอมรับตัวแทนเข้าร่วมในคณะกรรมการนโยบาย และแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น ในการเสนอข้อมูลและตัดสินใจเข้าร่วมตัวแทนภาครัฐและเอกชนอย่างเสมอภาค

2. ข้อเสนอแนะแนวทางในการวิจัย

2.1 วิจัยภายนอกและวิจัยภายใน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปรับตัวของชุมชน ดังนั้นจึงควรศึกษาปัจจัยเหล่านั้นเบื้องต้นก่อน เพราะอาจมีปัจจัยอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว

2.2 การศึกษาการปรับตัวของชุมชนทั้งในระดับชุมชน และในระดับภูมิภาค มีความสำคัญอย่างมากต่อการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อจะได้ทราบพัฒนาการ หรือการเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมา ประสบความสำเร็จหรือแตกต่างจากเดิมอย่างไร

2.3 การศึกษาการปรับตัวของชุมชน ไม่ควรจำกัดระยะเวลาระยะสั้น หรือควรศึกษาตลอดไป เพราะชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง และปรับตัวอยู่ตลอดเวลา

บรรณานุกรม

- “กระบองหวดมือบ่ที่ดินบะขาม นศ.เจี๊ยะ” อีสานรายวัน. (28 พฤษภาคม 2537) : 2.
- กาญจนา แก้วเทพ.(2538). เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สภา
คาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.
- ขุนทอง อินทร์ไทย.(2530).เส้นทางเดินสู่การพัฒนาของชาติไทย. กรุงเทพมหานคร: พิทยาการ.
คณะสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น, “การพัฒนาเมืองขอนแก่น : ความเป็นมาและ
สภาพทั่วไป”. วารสารสถาปัตย์ 1(กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม, 2532), หน้า 74
- โครงการศึกษาทางเลือกการพัฒนา.(2533).ทิศทางการพัฒนาประเทศ ทิศนประชาชนและองค์กร
  - กรเอกชน. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
 โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม.(2527).แนวคิดในการพัฒนาสังคมไทย. ฝ่ายบริการองค์กร
พัฒนาเอกชน โครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม.
- จามะรี เชียงทอง.(2538).“การปรับตัวของหมู่บ้านกับทุนนิยม” บทความประกอบการสัมมนา
ทางวิชาการ องค์ความรู้เกี่ยวกับหมู่บ้าน ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา
คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จุฑารัตน์ เมืองแก้ว.(2537).การปรับตัวของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทในภาคเหนือ : กรณีบ้าน
เปือ อำเภอบางดง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมศาสตรมหาบัณฑิต
คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จรัญญา วงษ์พรหม.(2539). รายงานการศึกษาทัศนคติของชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น ต่อ
สิ่งแวดล้อม กรณีศึกษา : ชุมชนโนนหนองวัด 2. สถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.(เอกสารอัดสำเนา)
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา.(2527). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้าง
สรรค์.
- ชโลโม แองเจิล และคณะ. (2528).“ที่ดินบ้านและผู้ยากไร้”(Land for housing the Poor). วิยะดา
ทัตตร (แปล), เอกสารวิชาการของศูนย์วิชาการที่อยู่อาศัยและการตั้งถิ่นฐานของ
มนุษย์, การเคหะแห่งชาติ.

- คารารัตน์ เมตตาริกานนท์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข.(2529). การเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ในหมู่บ้านอีสาน : ศึกษากรณีหมู่บ้านนาป่าหนาด. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ถาวร กองคิด. “การปรับตัวของเด็กวัยเข้าโรงเรียน.” ประชาศึกษา. 1(กุมภาพันธ์ 2526) :4-9.
- “..ที่สาธารณประโยชน์ จะเอาไปทำอะไร..” กรุงเทพธุรกิจภาคอีสาน. (28 พฤษภาคม 2537): 3
- เทศบาลนครขอนแก่น.(2541). สรุปข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานประจำครัวเรือนในเขตเมือง รงชัย เดชะจิติ.(2526).“โครงการพัฒนาเมืองหลักกับการพัฒนาประเทศ”. ใน บทความวิชาการ 2525-2526 ทิศทางและแนวทางในการพัฒนาสังคมไทย. สาขาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์.
- นิภา นิธยาชน. (2520).“การปรับตัวและบุคลิกภาพ” กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สารศึกษา.
- บัณฑิต อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงศ์นียงศ์ (แปลและเรียบเรียง).(2533).ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาชนบท:ประสบการณ์ของประเทศไทย.กรุงเทพฯ: สาขาการพัฒนารวมชน, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บุศรินทร์ สิทธิรัตนสุนทร.(2536). ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยบางประการกับการปรับตัวของ คนงานย้ายถิ่นในโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอ อำเภอท่มแบน จังหวัดสมุทรสาคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (สาธารณสุขศาสตร์) สาขาวิชาเอก พยาบาลสาธารณสุข บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เบญจพล ศักรภพณ์. (2530). การศึกษาเบื้องต้นเพื่อวางแผนโครงสร้างของจังหวัดขอนแก่น, วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เบญจมาศ สวนศิลป์พงษ์. (2530). โครงสร้างอำนาจในชุมชน : ศึกษากรณีการมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนแออัดทางรถไฟ เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ปริญญา สังคมศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรม ศาสตร์.
- เบญจรัตน์ แซ่จิวและคณะ. (2539). สรุปสถานการณ์สังคมไทย 2538. คณะกรรมการการเผยแพร่และส่ง เสริมงานพัฒนา(ผสพ.) มูลนิธิอาสาเพื่อพัฒนาสังคม.
- ประกอบ ริมคูสิต.(2529). ผลกระทบของการพัฒนาเมืองหลักในภูมิภาคที่มีต่อความเป็นเอกรนครของกรุงเทพมหานคร: บทวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง. วิทยานิพนธ์ ปริญญาสังคมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิจัยประชากรและสังคม สถาบันวิจัย ประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

- ประเวศ วะสี.(2536).แนวคิดและยุทธศาสตร์สังคมสมานภาพและวิชา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พรใจ เดิมวาริ.(2534). การเปลี่ยนแปลงความมั่นคงในการถือครองที่ดินในประวัติศาสตร์ของสังคมชนบทภาคเหนือ : กรณีศึกษาหมู่บ้านในจังหวัดภาคเหนือ, วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พรวิศิษฐ์ วรวรรณ,มล.(2533). สายสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรม และความร่วมมือกันของชาวบ้าน : กรณีศึกษา ชุมชน ส.สุขทวี กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมศาสตรมหาบัณฑิต คณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระไพศาล วิสาโล.(2533). พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พินิจ ลาภธนานนท์และคณะ. “การสำรวจทัศนคติต่อภาวะทางสังคมไทย.” สารวิจัยสังคม. ปีที่ 1 ฉบับที่ 3(2536): 1-2
- มรกต ศรีรัตนา.(2535). การประเมินผลกระทบการบริหารจัดการ โครงการชุมชนย่อยต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในเทศบาลเมืองปริมณฑลของกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (สาธารณสุขศาสตร์) สาขาวิชาเอกบริหารสาธารณสุข บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- “มือบื้อทวงเอกสารสิทธิ์ โฉกตะลุง” มติชน. (28 พฤษภาคม 2537)
- ยศ สันตสมบัติ. (2538). ท่าเกวียน : บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาในท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม.รายงานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษาคณะสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ลักขณา ฤทธิสนธิ. (2532). สัมพันธ์ภาพระหว่างบิดามารดากับบุตรชายวัยรุ่น ที่มีผลต่อการปรับตัวของบุตร : ศึกษาเปรียบเทียบเขตเมืองและชนบทในจังหวัดนครราชสีมา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วสันต์ ธีรานุรักษ์. (2529). พรบ. เทศบาล พ.ศ. 2496 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2523. กรุงเทพมหานคร: ธีรานุสรณ์.

- วีระพันธ์ สุพรรณไชยมาตย์ และคณะ.(2536). รายงานผลการดำเนินงาน โครงการพัฒนาบริการ สาธารณสุข สำหรับผู้ด้อยโอกาสในชุมชนแออัด เขตเทศบาลเมืองขอนแก่น.
ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- วุฒิ พงศ์ชัชวาล.(2533). ทัศนของนักโฆษณาเกี่ยวกับบทบาทของโฆษณาต่อการพัฒนาสังคม.
วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.(2531). พึ่งตนเองในชนบท. มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น.
- สมพงษ์ พัดปุย. (2527). สภาพสิทธิของสลัม. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
และ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- สมพันธ์ เตชะอธิก. (2539). “การพัฒนาความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้าน” เอกสารหมายเลข 1
ประกอบการสัมมนาสืบป้อนการพัฒนาเอกชน ภาคอีสาน สถาบันวิจัยและพัฒนา
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข,ดร.(2536). สังคมวิทยาชุมชน : หลักการศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน.
พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาวิทยาลัยขอนแก่น. หน้า 71-85
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน.(2527). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
ของ ชุมชนสองแห่งในจังหวัดขอนแก่น หมู่บ้านอัมพวัน และหมู่บ้านคำแก่นคูณ.
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สารี อ่องสมหวัง. (2533). พลวัตและผลกระทบของการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยของคนจนใน
เมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนเทพประทาน(พระรามสี่) แขวงคลองเตย เขตพระ
โขนง กรุงเทพฯ, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต คณะสังคม
สงเคราะห์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น,สำนักงาน.(2539). โครงการวิจัยอนามัยชุมชน พ.ศ. 2524-2536.
ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- ลีปนันท เกตุทัต. (2537). “การศึกษาไทยยุคโลกาภิวัตน์ : เสริมสร้างสมรรถนะไทยในประชา
คมโลก” เอกสารประกอบการบรรยาย 1 กุมภาพันธ์ 2538.
- สุพรรณ ศรีธรรมนา และคณะ.(2538). รายงานผลการดำเนินงานโครงการพัฒนาระบบบริการ
สาธารณสุข สำหรับผู้ด้อยโอกาสในชุมชนแออัด เขตเทศบาลเมืองขอนแก่น
ระยะที่ 2 เมษายน- มีนาคม 2538.(อัดสำเนา)

- สุวิทย์ ธีรศาสน์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2529). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมในหมู่บ้านอีสาน : กรณีบ้านโนนตะแบก. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักงานจังหวัดขอนแก่น. (2541). บรรยายสรุปจังหวัดขอนแก่น. ขอนแก่น.
- สำนักงานแรงงานจังหวัดขอนแก่น,กรมแรงงาน. รายงานการบริหารแรงงานจังหวัดขอนแก่น ปีงบประมาณ 2526 - 2527. (เอกสารอัดสำเนา)
- สีลาภรณ์ นาคทรพรและคณะ(บรรณาธิการ).(2538). ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท: ประสพการณ์จากนักพัฒนา. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- เสน่ห์ จามริก. กรอบและตัวชี้วัดในการพัฒนาชนบททางใหม่. (2537). เอกสารการสัมมนา 21-23 ต.ค. 2537 ณ อาคารมงกุฎสนธิ จ. นครนายก.
- โสภณ พรโชคชัย. (2528). 1020. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์อาสาสมัครญี่ปุ่นในประเทศไทย.
- อकिन รพีพัฒน์,มรว. (2522).“ชีวิตและจุดจบของสลัมแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร”, เอกสารทางวิชาการหมายเลข 6, สถาบันไทยคดีศึกษา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อकिन รพีพัฒน์, มรว.และวรรณพร วิเชียรวงษ์. (2524). “ชุมชนแออัดและแนวทางเกี่ยวกับการปรับปรุงชุมชนแออัด” บทความในการสัมมนาการปรับปรุงชุมชนแออัด การเคหะแห่งชาติ. (อัดสำเนา)
- อนุชาติ พวงสำลีและอรทัย อาจอ่ำ(บรรณาธิการ).(2539). การพัฒนาเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตและสังคมไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.).
- อภิศักดิ์ ไผทาคำ. (2536). รูปแบบการประกอบอาชีพของประชากรในชุมชนแออัดที่ส่งผลต่อการพัฒนา กรณีศึกษา : ชุมชนย่อยหนองแวงตราซุ 2 ตำบลในเมือง อำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น. สารนิพนธ์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อมรา พงศาพิชญ์.(2527). การประเมินการพัฒนามนุษย์และคุณภาพชีวิตในกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน(เอกสารอัดสำเนา).
- อรทัย อาจอ่ำ. (2531).ชุมชนแข่งกี : วิถีชีวิตและกระบวนการพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเอง. เอกสารทางวิชาการหมายเลข117 สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อานนท์ อากาภิรม. (2525). สังคมวัฒนธรรมและประเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์.

เอกสารการสอนชุดวิชา ไทยคดีศึกษาหน่วยที่ 8-15. สาขาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราช. พิมพ์ครั้งที่ 4. 2539 (ฉบับปรับปรุง)

เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ “วิกฤตทางสังคมไทย”. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, 2538.

เอนก นาคะบุตร. (2536). คนกับดิน น้ำ ป่า: จุดเปลี่ยนแห่งความคิด. กรุงเทพมหานคร: สถาบัน
ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เอี่ยม ทองดี. (2538). ภูมิปัญญาพื้นบ้านภาคใต้. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อ การพัฒนา
ชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.(เอกสารอัดสำเนา)

Korff,R. s สมพงษ์ พัดชู.(2527). “สลัมกับเมือง” บทบาททางเศรษฐกิจและสังคม. เอกสาร
วิชาการเรื่องที่ 1, พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิดวงประทีป.

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์

1. นายพิมพ์ สุโพธิ์แสน	อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 134/5
2. นางจารุณี สุตชะชา	อายุ 42 ปี บ้านเลขที่ 131/29
3. นางคุษฎี ทองถำนาด	อายุ 47 ปี บ้านเลขที่ 20/8
4. นางนิราวรรณ ขอคลิ่งกลาง	อายุ 33 ปี บ้านเลขที่ 133
5. นายเลื้อน ศิลารักษ์	อายุ 69 ปี บ้านเลขที่ 134/6
6. นายเทพ ขอคลิ่งกลาง	อายุ 17 ปี บ้านเลขที่ 134/15
7. นายเสาร์ ศรีรักษา	อายุ 45 ปี -
8. นายสุวรรณ แปงเมือง	อายุ 47 ปี บ้านเลขที่ 133/1
9. นายฉรงค์ สิงห์สกุล	อายุ 50 ปี บ้านเลขที่ 134/9
10. นางทองคำ เพชรจั่น	อายุ 46 ปี บ้านเลขที่ 24
11. นายรัชฉรงค์ ชาญฤทธิ์	อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 135
12. นายน้อย น้อยมณี	อายุ 36 ปี บ้านเลขที่ 133/1
13. นางละมุน ศรีคาลาด	อายุ 32 ปี บ้านเลขที่ 131/14
14. นายอภิศักดิ์ ทองจันทร์	อายุ 45 ปี บ้านเลขที่ 131/13
15. นายสมพร มงคลศรี	อายุ 52 ปี บ้านเลขที่ 134/1
16. นายสุกใส คำโคด	อายุ 48 ปี บ้านเลขที่ 134/3
17. นางอุ๋นใจ ขอดยิ่ง	อายุ 54 ปี บ้านเลขที่ 134/10
18. นายคุณศักดิ์ เลียบแหลม	อายุ 49 ปี บ้านเลขที่ 131/31
19. นายสิ่ว จำรัสแนว	อายุ 38 ปี บ้านเลขที่ 99
20. นายจันทร์ดี ภูเฉลิม	อายุ 46 ปี บ้านเลขที่ 134/5
21. นายเล็ก พลเมือง	อายุ 57 ปี บ้านเลขที่ 134/16
22. นายสงการ มุ่งรวกกลาง	อายุ 42 ปี บ้านเลขที่ 133/4
23. นายสมพล ฤทธิลา	อายุ 53 ปี บ้านเลขที่ 131/157
24. นายสุชาติ จันทร์เล็ก	อายุ 37 ปี บ้านเลขที่ 131/34
25. นายบุญสงค์ สมเพ็ง	อายุ 46 ปี บ้านเลขที่ 134/2
26. นางบุญของ จันทร์ระอุทร	อายุ 44 ปี บ้านเลขที่ 134/20
27. นายจิตรรา พระพิช	อายุ 47 ปี บ้านเลขที่ 20/9
28. นายจำปี บุตรแสน	อายุ 50 ปี ไม่มีบ้านเลขที่

29. นางสาวสมพร สุขสวัสดิ์	อายุ 52 ปี บ้านเลขที่ 139/40
30. นางหนูพิศ ภูยอดเงิน	อายุ 36 ปี บ้านเลขที่ 24/9
31. นายชวลิต ภูยอดเงิน	อายุ 29 ปี บ้านเลขที่ 131/156
32. นายจิระศักดิ์ ภูยอดเงิน	อายุ 37 ปี บ้านเลขที่ 131/12
33. นายสุวรรณ โพนมัน	อายุ 45 ปี บ้านเลขที่ 24/3
34. นางลำพูน ภูธร	อายุ 44 ปี บ้านเลขที่ 24
35. นางนภาพร เลิศศึกษากุล	อายุ 28 ปี บ้านเลขที่ 139/41
36. นายสมถวิล จันทรา	อายุ 33 ปี บ้านเลขที่ 122
37. นายสมเกียรติ สะตะ	อายุ 53 ปี บ้านเลขที่ 131/61
38. นางพิศพร้อม เรืองนรินทร์	อายุ 20 ปี บ้านเลขที่ 187
39. นายประยูร กิ่งจันทร์	อายุ 47 ปี บ้านเลขที่ 131/5
40. นายกฤษดา วรศักดิ์	อายุ 27 ปี บ้านเลขที่ 139/28
41. นางสาวนิตยา พันธุ์เพ็ง	อายุ 22 ปี บ้านเลขที่ 24/3
42. นายอัญชลี บุตรแสวง	อายุ 43 ปี บ้านเลขที่ 135/10
43. นายถม แก้วชาติ	อายุ 57 ปี บ้านเลขที่ 134/7
44. นายสม ไชยสุข	อายุ 62 ปี บ้านเลขที่ 131/55
45. นายบุญมี ชาญเชาว์	อายุ 60 ปี บ้านเลขที่ 20
46. นายบานเย็น โสภะนัส	อายุ 42 ปี บ้านเลขที่ 139/1
47. นายหนัก หล้าเครือ	อายุ 54 ปี บ้านเลขที่ 131/29
48. นายกัณหา คันทะมา	อายุ 49 ปี บ้านเลขที่ 139/99

รายชื่อ อสม. ในชุมชนบ้านชะบาม ได้แก่

1. นายพิมพ์ สุโพธิ์แสน
2. นายเลื่อน ศิลารักษ์
3. นายชอุทธิ์ สุคติไถ
4. นางทองยอด เพชรจัน
5. นายบุญเพ็ง ภูธร
6. นางจารุณี สุตะชา
7. นางคุณฎี ทองถ่านาค
8. นางทองยอด ใจดี
9. นางแดง แก้วชาติ
10. นางประคิษฐ์ ภักดีปัญญา
11. นายสมพร มีบุญเปี่ยม
12. นายถวิล อ่อนประทุม
13. นายสมทรง แสงผล
14. นางคำแก้ว แซ่ตั้ง

รายชื่อคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์เครดิตยูเนียน ประกอบไปด้วย

1. นายพิมพ์ สุโพธิ์แสน	ประธานกลุ่ม, กรรมการเงินกู้และมีชื่อในบัญชี
2. นายชัยณรงค์ ชาญฤทธิ์	รองประธานกลุ่ม, กรรมการตรวจสอบ
3. นายอนันต์ สุโพธิ์แสน	เลขานุการ
4. นางจรรณี สุตะชา	เหรัญญิก, กรรมการผู้มีชื่อในบัญชีธนาคาร
5. นางคุณฉวี ทองถำนาค	ผู้ช่วยเหรัญญิก, กรรมการผู้มีชื่อในบัญชีธนาคาร
6. นายสมยศ ลิ้มเจริญ	กรรมการอำนวยการ
7. นางทองยอด ใจดี	กรรมการอำนวยการ
8. นางคมคาย คำมูล	กรรมการตรวจสอบ
9. นายชุตฤทธิ์ สุกวิไล	กรรมการเงินกู้
10. นางแดง แก้วชาติ	กรรมการเงินกู้

รายชื่อคณะกรรมการกลุ่มสถาปนากิจชุมชน

1. นายพิมพ์ สุโพธิ์แสน	ประธานกลุ่ม(โดยตำแหน่ง)
2. นายชัยณรงค์ ชาญฤทธิ์	กรรมการ
3. นายชูฤทธิ์ สุดวิไล	กรรมการ
4. นางจารุณี สุตะธา	กรรมการ
5. นางคุณฎี ทองถ้ำนาค	กรรมการ

รายชื่อคณะกรรมการชุมชนย่อยบ้านบะขามมีทั้งหมด 20 คน

1. นายพิมพ์ สุโพธิ์แสน	ประธานชุมชน
2. นายชูฤทธิ์ สุควิไล	รองประธานชุมชน
3. นายเลื่อน ศิรารักษ์	เลขานุการ
4. นายภู อันทะไชย	คณะกรรมการฝ่ายปกครอง
5. นายคมเขตร์ ชาญฤทธิ์	คณะกรรมการฝ่ายปกครอง
6. นางกมลทิพย์ ศรีโครต	คณะกรรมการฝ่ายปกครอง
7. นางจารุณี สุตะชา	คณะกรรมการฝ่ายคลัง
8. นางคุณฎี ทองถ่านาค	คณะกรรมการฝ่ายคลัง
9. นางแดง แก้วชาติ	คณะกรรมการฝ่ายคลัง
10. นายบุญเพ็ง ภูธร	คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสุข
11. นางทองยอด ใจดี	คณะกรรมการฝ่ายสาธารณสุข
12. นายอดิศักดิ์ ทองจันทร์	คณะกรรมการฝ่ายการศึกษา
13. นางทองคำ เพชรจัน	คณะกรรมการฝ่ายการศึกษา
14. นายเปลี่ยน กองแก้ว	คณะกรรมการฝ่ายพัฒนา
15. นางสาวกล สิงห์จู	คณะกรรมการฝ่ายพัฒนา
16. นายสมยศ ลิ้มเจริญ	คณะกรรมการฝ่ายสวัสดิการ
17. นายต้อง ศรีทัตจันทา	คณะกรรมการฝ่ายสวัสดิการ
18. นายเขียน อ้นนุ่งคำ	คณะกรรมการฝ่ายป้องกัน และรักษาความสงบ
19. นางครุณี บุญเลิศ	คณะกรรมการฝ่ายป้องกัน และรักษาความสงบ
20. นายชัยณรงค์ ชาญฤทธิ์	คณะกรรมการฝ่ายป้องกัน และรักษาความสงบ

ความเป็นมาและความสัมพันธ์ของเครือข่าย

เครือข่ายชุมชนเมืองภาคอีสาน เกิดจากการเคลื่อนไหวและการขยายพื้นที่การทำงาน โดยมีเป้าหมายที่เครือข่ายชุมชนเมืองหลักของภาคอีสานซึ่งประกอบด้วย นครราชสีมา ขอนแก่น สุรินทร์ อุรธานีอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สกลนคร และชัยภูมิ

แต่ละเครือข่ายจะดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน และเชื่อมต่อประเด็นต่าง ๆ ที่มีผลกระทบการเรียนรู้ โดยผ่านการทำงานและการสรุปทเรียน และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อนำไปสู่การยกระดับขีดความสามารถของประชาชนในการแก้ปัญหา ซึ่งแต่ละเครือข่ายจะมีอิสระในการค้นคว้ารูปแบบวิธีการในการดำเนินกิจกรรมของตนเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรชุมชน กับเครือข่ายชุมชนเมืองภาคอีสานจะมีกิจกรรมเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน การกำหนดเป้าหมายและยุทธศาสตร์ร่วมกัน มีการสื่อสารข้อมูลและการรับรู้สถานการณ์ระหว่างเครือข่าย จะมีการประสานเครือข่ายขององค์กรชุมชนเมืองภาคอีสานเพื่อร่วมผลักดันนโยบาย เช่น พ.ร.บ. ชุมชนแออัด , สภาองค์กรชุมชน กองทุนพัฒนาที่อยู่อาศัย เป็นต้น ในส่วนของกิจกรรมรูปธรรมแต่ละพื้นที่จะมีการประสานระหว่างชุมชนเมืองกับชุมชนชนบท เพื่อแลกเปลี่ยนทรัพยากรและหนุนช่วยงานซึ่งกันและกัน

เนื้อหาและกิจกรรมหลักของเครือข่ายชุมชนเมือง ภาคอีสาน

1. การพัฒนาองค์กรชุมชน และเครือข่าย

การพัฒนาองค์กรชุมชน และเครือข่ายซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญและเป็นภาระกิจที่จะส่งผลกระทบต่อความเคลื่อนไหว และความต่อเนื่องของงานพัฒนาในอนาคตในขณะเดียวกันองค์กรชุมชน / เครือข่ายจะเป็นแกนกลางในการขยายแนวคิด และประสานทรัพยากรเพื่อดำเนินการ ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชน โดยกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันจากการทำงานและผ่านกระบวนการสรุปทเรียน และการแสวงหาประสบการณ์ใหม่เพิ่มขึ้น ซึ่งจะเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ขององค์กรชุมชน

2. การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน

เศรษฐกิจมีความสัมพันธ์และส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชน ชุมชนเมืองมีความสัมพันธ์และพึ่งพาเศรษฐกิจของเมืองในการดำรงชีวิต เมื่อเกิดภาวะวิกฤติเศรษฐกิจย่อมส่งผล

กระทบโดยตรงกับชุมชน สถานการณ์ที่เกิดขึ้นชุมชนจะต้องพึ่งพาและพัฒนาเศรษฐกิจของตนเอง โดยอาศัยทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ความรู้ความสามารถบุคลากร การรวมกลุ่ม และทรัพย์สินที่มีอยู่ ประกอบส่วนเป็นฐานเศรษฐกิจของชุมชนทำให้เกิดการพัฒนาขีดความสามารถ ระบบการบริหารจัดการและการแสวงหาความรู้ และข้อมูลจากภายนอก เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน และการพึ่งพาตนเอง กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น

2.1 พัฒนากลุ่มออมทรัพย์ที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่ให้เป็นฐานการเงิน เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการแก้ปัญหาและเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชุมชนในการประกอบอาชีพ ตลอดจนจนยกระดับกลุ่มออมทรัพย์ให้เป็นองค์กรการเงินของเครือข่าย เพื่อเป็นฐานเศรษฐกิจขององค์กรชุมชนและเครือข่าย โดยมีการจัดตั้งและพัฒนากลุ่มออมทรัพย์ดังต่อไปนี้

2.2 พัฒนาอาชีพเดิมในระดับครัวเรือนและระดับกลุ่ม ตลอดจนการแสวงหาอาชีพใหม่ที่สอดคล้องกับความสามารถของชุมชน และตลาดมีความต้องการ

2.3 ยกระดับอาชีพระดับกลุ่ม และระดมเงินทุนสู่การประกอบธุรกิจ เช่น ธุรกิจรับซื้อของเก่า, ธุรกิจรับซื้อข้าวสาร, เครื่องสังกะสี, อุตสาหกรรม

2.4 ขยายเครือข่ายทางธุรกิจกับองค์กรชุมชน และเครือข่ายที่เป็นพันธมิตร

2.5 บริการชุมชนด้านการลดรายจ่ายสินค้าอุปโภคบริโภค โดยจัดให้มีร้านค้าชุมชน เพื่อรับผลผลิต และผลิตภัณฑ์จากชุมชนทั้งในเมือง - ชนบท

2.6 เสริมความรู้ ทักษะด้านฝีมือและงานอาชีพให้มีความชำนาญ จนสามารถประกอบอาชีพได้

2.7 เสริมการเรียนรู้เชิงธุรกิจ ด้านการบริหารจัดการการตลาด

3. การพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง

การพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมืองเป็นเป้าหมายของโครงการ เพื่อให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจในการพัฒนาชุมชน ของตนเองโดยผ่านการทำกิจกรรมโครงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชน และกิจกรรมที่ดำเนินการนั้น จะไม่เพียงแต่เป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่ต้องนำไปสู่การรวมตัวกันเพื่อพัฒนาเชิงคุณภาพ ก็คือการพัฒนากระบวนการชุมชน การเสริมสร้างองค์กรชุมชนให้เข้มแข็ง โดยมุ่งเน้นที่ประชาชนในชุมชนมีอำนาจตัดสินใจในการบริหารจัดการทรัพยากร รวมทั้งการมีส่วนร่วมในทุกระดับของการดำเนินกิจกรรม และการสร้างเครือข่ายการทำงานระดับชุมชน ระหว่างชุมชนและองค์กรพันธมิตรภายนอกเพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมของโครงการในพื้นที่เป้าหมาย 5 จังหวัด (นครราชสีมา , ขอนแก่น , อุตร , ชัยภูมิ) ในระยะแรกส่วนมากจะเน้นหนักในการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน และระบบสาธารณูปโภคที่จำเป็นต่อการดำรงชีพของชุมชน รวมทั้งการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของชุมชนให้ดีขึ้น

ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง

1. เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสภาพแวดล้อมของชุมชน ด้านกายภาพที่ดีขึ้น เช่น ความสะอาด ถนนหนทางสะดวกขึ้น การระบายน้ำเสียและการจัดการขยะของชุมชนมีระบบการจัดการที่ดี

2. มีพัฒนาการด้านการบริหารจัดการโครงการที่ดี

2.1 การกระจายข้อมูลข่าวสาร

2.2 การระดมทรัพยากรภายในชุมชน และบทบาทของผู้นำต่อการพัฒนา

2.3 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้าร่วมโครงการ

2.4 การประสานทรัพยากรจากภายนอก

3. ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดี

ทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนภายในเครือข่าย และระหว่างเครือข่ายแต่ละจังหวัดเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน

4. เกิดการเชื่อมโยงระหว่างงานการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

เกิดการเชื่อมโยงระหว่างงานการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม กับการพัฒนากระบวนการของแต่ละเครือข่าย และการพัฒนาจิตสำนึกต่อการรักษาสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

5. การแก้ไขปัญหาสิทธิชุมชน

เครือข่ายชุมชนเมือง ภาคอีสาน มีโครงสร้างความสัมพันธ์กับพันธมิตรชุมชนสลัม 4 ภาค เพื่อร่วมกันเคลื่อนไหวผลักดัน ระดับนโยบายต่อไป

ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานของเครือข่ายชุมชนเมือง ภาคอีสาน

1. กิจกรรมต่าง ๆ ที่แต่ละพื้นที่ดำเนินการอยู่ จะเป็นเครื่องมือให้เกิดความสัมพันธ์ทั้งระดับกลุ่ม ชุมชน เครือข่ายและระดับภาค มีการเรียนรู้ร่วมกันจากการทำกิจกรรม มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และการถ่ายทอดข้อมูล สู่การยกระดับความรู้ใหม่อยู่ตลอดเวลา
2. กิจกรรมที่ทำจะนำไปสู่การแก้ปัญหาของกลุ่ม , ชุมชน , เครือข่าย จากปัญหาหนึ่งสู่ปัญหาหนึ่ง จากปัญหาเฉพาะหน้าสู่การแก้ปัญหาทางนโยบาย
3. เกิดการประสานความร่วมมือกับทุกระดับ ในการทำกิจกรรมเพื่อก่อเกิดประโยชน์ในการแก้ปัญหาและเสริมสร้างความเข้าใจอันดีต่อการทำงาน

แนวทางการทำงานและการพัฒนาเครือข่ายในอนาคต

1. การพัฒนาองค์กรชุมชน และสร้างเครือข่ายชุมชนเมืองให้เข้มแข็ง
2. การเสริมกิจกรรมให้หลากหลาย และสามารถแก้ปัญหาชุมชนได้
3. มองปัญหาแบบองค์รวม และเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางยุทธศาสตร์ร่วม
4. มีการแลกเปลี่ยนและพัฒนาองค์ความรู้ขององค์กรอยู่เสมอและต่อเนื่อง
5. จัดระบบองค์กร , การบริหาร , การขยายบทบาทและการสร้างผู้นำใหม่เพื่อแทนผู้นำเก่า

เครือข่ายสหชุมชนนครขอนแก่น

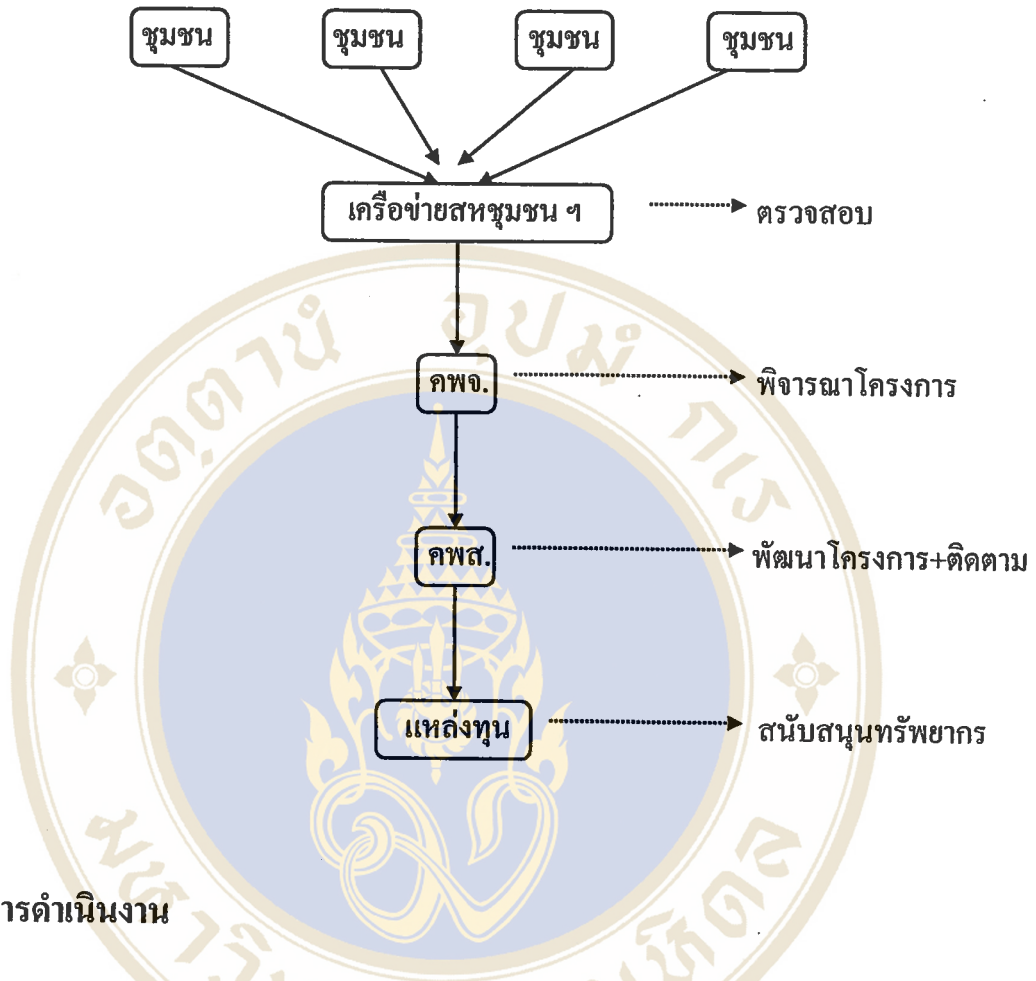
เครือข่ายสหชุมชนนครขอนแก่นเกิดจากการรวมตัวของ แกนนำชุมชนแออัดที่มีปัญหา ร่วมกัน 6 ชุมชนเป็นการเกิดเครือข่ายโดยธรรมชาติ ไม่มีหลักเกณฑ์อะไรมาก่อน รวมตัวกันเพราะอยากร่วมกันแก้ไขปัญหาของชาวชุมชน(ปัญหาความยากจน / ที่อยู่อาศัย / สิ่งแวดล้อม) โดยมีความเชื่อว่าการรวมตัวกัน คือการรวมพลังให้เข้มแข็ง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ให้กันและกัน ในขณะที่เดียวกันมีองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) เป็นเพื่อนช่วยกระตุ้นให้เกิดแนวคิดจิตสำนึก และแนะนำวิธีการทำงานซึ่งในระยะแรกคิดว่า NGO เป็นพี่เลี้ยง แต่ปัจจุบันคิดว่า

NGO ไม่ใช่พี่เลี้ยง แต่เป็นเพื่อนร่วมเป็นร่วมตายกับชาวบ้าน ส่วนการทำงานเครือข่ายจะเป็นผู้ดำเนินการเอง สำหรับกฎระเบียบของเครือข่ายยังไม่ได้กำหนดชัดเจนนัก ในปัจจุบันเครือข่ายเน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน / เครือข่าย

ความคาดหวังของเครือข่าย ต้องการให้ชาวบ้านมีที่อยู่อาศัยมั่นคง มีสาธารณูปโภคครบถ้วน มีอาชีพมั่นคง มีความสามารถที่จะแก้ไขปัญหาโดยเสนอโครงการให้แหล่งทุนต่างๆ ได้เอง มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีการศึกษาดี โดยการส่งเสริมของเครือข่าย(รายงานสรุปการสัมมนาเครือข่ายองค์กรชุมชนเมืองภาคอีสาน : 2541)

กระบวนการในการทำงาน

1. การนำเสนอโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน
2. ประชุมสมาชิกชาวชุมชน เสนอปัญหาและร่วมกันเตรียมโครงการ เสนอให้คณะกรรมการเครือข่ายพิจารณา เครือข่ายจะตรวจสอบชุมชนในส่วนปัญหาที่นำเสนอ และการมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจของชาวชุมชน
3. โครงการที่เห็นสมควรดำเนินการจะนำเสนอให้ คณะกรรมการพิจารณาโครงการระดับจังหวัดพิจารณา และเสนอให้ กพส. (คณะกรรมการระดับภาค) พัฒนาโครงการก่อนเสนอของบประมาณดำเนินการ
4. มีการสร้างผู้นำใหม่ขึ้นมาทำงานเพิ่มขึ้น
5. มีการประชุมวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็งกันอย่างต่อเนื่อง
6. มีการติดตามข้อมูลข่าวสารในทุกระดับและถ่ายทอดให้สมาชิกชุมชนรับทราบสม่ำเสมอ โดยการประชุม อบรม สัมมนา อยู่บ่อย ๆ

ผลการดำเนินงาน

1. สร้างการมีส่วนร่วมในชุมชน / เครือข่าย คณะกรรมการเครือข่ายเข้าเยี่ยมชุมชน สร้างความร่วมมือในชุมชนสมาชิกในชุมชนเกิดความเข้าใจ และร่วมมือในการทำกิจกรรมแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น ช่วยกันทำถนน สมทบเงินในการทำประปาชุมชน เป็นต้น
2. ประสานความร่วมมือกับเทศบาล สถาบันวิจัยและพัฒนา มข. ประชาคมจังหวัด และ NGO ในท้องถิ่น
3. การพัฒนาองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งพัฒนาการเรียนรู้ขององค์กรชุมชน / เครือข่าย โดยคณะกรรมการเครือข่ายเข้าทำงานกับชุมชน เสริมองค์กรชุมชน
4. มีการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในชุมชน ทั้งระดับองค์กรชุมชน / เครือข่ายโดยเน้นที่ประชาชน/ องค์กร เกิดความตื่นตัวและมีระบบบริหารงานชัดเจน
5. แก้ไขปัญหาเศรษฐกิจชุมชน ให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น โดยทำกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ และทำธุรกิจชุมชน

6. ธุรกิจชุมชนที่เครือข่ายดำเนินการแล้วได้แก่ ร้านรับซื้อของเก่าของกลุ่มชาเล็ง ตามโครงการชาเล็งสะอาดเมือง

7. เครือข่ายมองเห็นศักยภาพของแต่ละชุมชน

จุดอ่อนของเครือข่าย

1. เครือข่ายขาดบุคลากรในการทำงาน (มีน้อยเกินไป)
2. ยังไม่สามารถประสานงานกับภาครัฐ ได้ดีเท่าที่ควร
3. การประสานงานกับเทศบาล ปัญหาไม่ได้อยู่ที่ผู้บริหาร แต่อยู่ที่ตัวบทกฎหมายของรัฐ ทำอย่างไรองค์กรชาวบ้านจะเข้มแข็งสามารถผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตัวบทกฎหมาย ให้สนองต่อการแก้ไขปัญหาของชุมชนแออัดได้
4. งบประมาณที่สนับสนุนค่อนข้างจำกัด คิดงานได้มากแต่งบประมาณสนับสนุนการทำงานมีน้อย
5. การกำหนดทิศทาง เป้าหมาย วัตถุประสงค์ระหว่างเครือข่ายต่อเครือข่าย ยังไม่ชัดเจน

